

રાજા ભરથરી. ૭

23620

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૯૨૦ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ મહારાજ બનુદરી

વિષય : ૨

મહારાજ ભર્તુહરી

નાટક.

જાપાવી પ્રસીદ્ધ કરનાર,
બુકસેલર મહાદેવ રા. ની પરવાનગીથી
બુકસેલર મંગળદાસ જોઈતારા
રીચીરોડ અમદાવાદ.

અગસ્ટી ૨ જી,
સંવત ૧૯૮૪

પ્રત ૪૦૦૦.
સને ૧૯૨૮.

મનહર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં મોતીલાલ ગણપતરામે
છાપ્યું. પાનકોર નાકા-અમદાવાદ.

કિંમત ૦-૧૨-૦.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૅપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૩૯૨૦

આ પુસ્તકના સર્વ હક શેઠ મહાદેવ રામચંદ્રને સ્વાધીન છે
માટે તેમની પરવાનગી વગર કોઈએ છાપવું
અગર છપાવવું નહિ.

માળવપતી પરમાર.

મહારાજ ભર્તૃહરી

નાટક.

પ્રથમ અંક.

નાટ્યારંભમાં પાત્રવર્ગ વિષ્ણુની વિશ્વરૂપે સ્તુતી કરેછે.
સર્વ પાત્રો— નમુ પદ ગીરભપતિને—એ રાહ.

નમે પ્રીતે સહુ જગપતિને,

ચક્રધારી શુભ નામજ તારું, પ્રેમે લાગે ખ્યાઈ;

કૃપાનીધી દયા ધારી સ્થાપો શુભ કૃત્તીને, નમે૦

એક આશરો છે પ્રભુ તારો, પ્રભુ દુઃખ તો નીવારો;

અંડ પ્રચંડ સંહારો, પ્રભુ ખ્યારા દયા ધારો. નમે૦

સુખના કરતા દુખના હરતા ચરજ દ્યો જો ધારી.

કૃપાનીધી દયા ધારી સ્થાપો શુભ કૃત્તી જે. નમે૦

વીજ્યવંત કર બાળક તારા, સહસ્ર કૃષ્ણી ભરનારા.

વીજ્યવરા જ્યકરા ગીરીધરા, આપો સન્મત્તિને. નમે૦

પ્રભુ આપો તમાઈ શરણુ સહુ વીનવે છે વૃંદ.

દુઃખી હીંદ તણા તો બંધ કાપો વાસુદેવ નંદ. નમે૦

અદ્ય સ્તુતી આ ઉરમાં ધારો પ્રેમી ધારી પ્રીતે,
વીલુવરા જ્યકારી ગીરીધરા આપો સન્મતીતે. નમે૦

પ્રવેશ પહેલો.

ચોપદાર—સ્થળ ઉજ્જની કચેરી.

આસ્તે કદમ મુલાકાતસે કદમ આજુસે બાજુસે માળવપતી,
ચંપકસેન મહારાજ ધીરાજને ઘણી ખમા નીગાહ રખો મહેરબાન
સખળસીંહ પ્રધાનજીકી સલામપે નીગા રખીયે મહેરબાન
સેનાધીપતી સજનસીંહકી સલામપે નીગા રખીયે મહેરબાન
ભરથરી મહારાજકી સલામપે નીગા રખીયે મહેરબાન
વિક્રમ કુમારશ્રીની સલામપે નીગા રખીયે મહેરબાન.

(અનુક્રમે સહુ બેઠા પછી)

ચંપકસેન—સુખળસીંહ આજે મારા ચિતમાં સ્વાભાવીક
પ્રેરણા ઉત્પન્ન થઇ છે તે એજ કે મારી ઉમર વૃદ્ધાવસ્થાને
પામી ચુકી છે દરેક રાગનો ધર્મ છે કે પોતાની ઉમર બરાબર
થઇ હોય ને પાછળ ગાદી ચલાવનાર યોગ્ય હોય તો યોગ્ય
શ્રમ ગ્રહણ કરવો મને ઇશ્વર કૃપાથી તેવો અમુલ્ય વખત મળી
રહ્યો છે તો તેમાં તમારો શો મત પહોંચે છે.

સખળસીંહ—મહારાજ ઘણો અમુલ્ય વિચાર મારે
પણ ઘણા દીવસથી વાનપ્રસ્થ જવા ચીતવન થયા કરે છે,

ચંપકસેન—એમ હોય તો ઘણીજ ખુશાલી આપના પુત્ર
સુર્યસીંહ પ્રધાનપણાને યોગ્ય છે તે તમારી જગાએ તેને બહાલ
રાખ્યું વળી ખર્ચ મનુષ્ય સાર્થક તેમાંજ સમાયલું છે આ ક્ષણ
ભંગુર દેહનો જરા માત્ર પણ બરસો નથી તો તાકીદથી વિશ્વકર્મા
પંડીતનો અનુમત લઇ નીકળી પડીએ ચોપદાર શ્વાસીજીને બોલાવો.

ચોપદાર—જેવી મહારાજની આજ્ઞા હુકમ મુજબ હાજર કરેછે

ત્રોટક.

જય પામો સદા જગમાં નુપતી તુજ તેજ કળાતો રહે વધતી જય.
નિશ્ચયીન ધર્મ થકી રાજ્ય કરો પરમારથ વૃત્તી સદા વીચરો જય,
ધર્મરાજ તાર તો અખંડ રહે નવખંડમાં સતો પુરો લહે જય
શત શર્દૈરુ રહો રાજ તમે મોટા મહીપત તુજને પાય નમે જય
અરિદળ સ્નાને વીમુખ અતી તુજ રાજ કળા ચડતી ચડતી જય
અરીદળ સ્નાને વીમુખ અતી તુજ રાજ કળા ચડતી ચડતી જય.
અખંડ નામના જગતમાં તારી રહે પ્રજાસુખ પામી બહુ આશીષદે જય.

ચંપકસેન—(બે હાથ જોડી) મહારાજ આપની આશીષ
કળા ખીરાજો સીંહાસનપર

વીંધિકર્મા—રાજેન્દ્ર તાર કલ્યાણ ચાઓ. નૃપતીશ્વર મારી વૃદ્ધ
હિમર થઈ માટે સન્ધ્યાસ ગ્રહણ કરવા વીચાર ધારે છું વીઘાલયમાં
મારાથી હવે માથાફેડ થતી નથી તેમ અહીં પણ અલાતુ નથી

ચંપકસેન—આપના પધારવા પહેલાંજ મેં તે બાબત મુકરર
કરી રાખી છે આપના પુત્ર શશીશર્માને આપની જગોએ કાયમ
ખાતે રાખવામાં આવે છે પરંતુ મહારાજ શ્રી ઇશ્વરી ગતી અતી
મહન છે આપને વાન પ્રસ્થનો વીચાર થયો તેમ મારે પણ થયો.
અને પ્રધાનજીને પણ થયો હવે આપની શી સંમતી છે,

વિંધિકર્મા—રાજેન્દ્ર તારો વીચાર અમુલ્ય છે પાટવી કુમારશ્રીની
હિમર યોગ્ય થઈ છે રાજ્યની લગામ સુપ્રત કરવામાં જરાપણ અડચણ
નથી આગળ ઉપર જતાતેથી પણ અતીશે રોજને સારી પાયરીએ
ચઢાવશે એમાં જરા સંદેહ ધરીશ નહીં વીકમની તો તારીરી શી
જ કરવી ? તેની છેક લઘુવયમાં આવી અત્યંત સુશીલતા અને શુરવીરતા
જોઈ અનુમાન ધારે છું કે આગળ ઉપર જતાં મોટા નામકીત

થઈ પ્રવરતાસે અને પરદુખભંજનના નામથી ઓળખાશે એમ તેના રાજ્ય ચીન્હો કહી આપે છે એમ સિદ્ધાંતથી કહું છું.

અંપકસેન—આપનાં વચન સીદ્ધિ થશે હવે થોડા શ્રમમાં શું સંભતી આપો છો ?

વિશ્વિકર્મા—(જરા વીચારમાં પડી) આજથી આઠ દીવસ ઉપર રાજ્યલિષેક પાટવી કુમારને કરવાનું શુભ મહુરત આવે છે પ્રધાન વીગેરેની ફેરવદલી પણ તે તે દહાડેજ કરવી એમ શાસ્ત્ર-નુસાર મારો મત પહોંચે છે.

અંપકસેન—મહારાજ આપના મંતથી વિરુદ્ધ ચાલવા ખુશી નથી. આઠ દીવસે આપની આજ્ઞા મુજબ કરશું છ વાગતાનો સુમાર થઈ ગયો છે મહાબળેશ્વર દર્શને જવું છે તો કચેરી ખરખાસ્ત કરો.

ચોપદાર—જેવી મહારાજની આજ્ઞા.

જયજય છત્રપતી બાણુલક્ષ માલવપતી મહારાજધીરાજ અંપકસેનને ઘણી ખમા કચેરી ખરખાસ્ત નીગા રખો મહેરબાન.

પ્રવેશ. બીજો.

પીંગળ દેશમાં પીંગળાનો મહેલ.

કપટકળા—આઈ સાહેબ સ્વયંવર મંડળની ધામધુમ થઈ ચુકી છે વીદેશી રાજકુમારો પિતાશ્રીના આમંત્રણથી આવી ગયા છે તો થોડા દીવસમાં સાસરા તરફ વીદાય થશે પણ મને સાથે તેડી જશેકે કેમ.

પીંગળા—દાસી એ ધામધુમ મને જરા પણ પસંદ પડતી નથી એવી રચના કોના માટે કામની છે કે જેન મન માનીતા પુરુષ સાથે સંભ ના થયો હોય તેને.

કપટકળા—પણ આઈ સાહેબ બીચારા અશ્વપાળના તો ભુંડા હાલ થયા ના ? તમે તો તરછોડી ચાલ્યાં જશો પણ એ બીચારાની શી હાલત પ્રીતીજળમાં ફસાવ્યો પણ તમે એને તરછોડ્યો.

પીંગળા—દાસી એ શું બોલી ! કે પ્રથમ ચાર ને પછી હું !
તેના વીના કાણુ જર પથુ નહી રહી શકવાની, ચાર વીના મારો દેહ
સરખત છે, કારણુ મારો પ્રાણુ તેના પાસેજ રહે છે, જા જલ્દી તેહી
લાવ ચારને.

કપટકળા—(ત્યો ત્યારે આ આવી.)

[દાસી અશ્વપાળ સહિત હાજર થાય છે.]

પીંગળા—પધારીએ અશ્વપાળજી.

મદનપાલ—(ગુસ્સામાં) હવે પધારીને શું કરવું હવું.

પીંગળા—એમ ચાર જ્ઞાને માટે બોલો છે ? એવું શું બન્યું છે.

મદનપાળ—મારા બેટાની નટખટ તો જારે છે થવાનું હવડ તે
તો થઈ ગયું વળી પુછે છે કે એવું શું કારણુ જાણે હું તો કાંઈ સમ-
જતો નથી કેમ ?

પીંગળા—પરણવું ચા ન પરણવું તે તો મારા હાથમાં નાં
મદન—તારા હાથમાં શેનું ? શું તારા બાપનો હુકમ તારાથી
તોડાય તેમ છે ?

પીંગળા—તોડાય ન તોડાય તે તો ઠીક પણ ખાત્રીથી સમ-
જાને કે તમને જરા પણ અલગ નહી કરું.

મદન—ત્યારે તો ઠીક. પણ રાંડનો તો શો વિશ્વાસ ?

પીંગળા—શું તમને પણ મારો વિશ્વાસ આવતો નથી ? તમારો
સોગન ખાઈ કર્હું છું કે તમને જુદા નહી પાડું. જુલ્હી ચાર માફ
કરેજો, તમારા નહી પણ મારા સોગાન સમજાવે.

મદન—સાચુ અગર જુદું એ તો પરમેશ્વર જાણે બીજી રાંડનો
તો વિશ્વાસ આવતો નથી પણ તારો તો આવે ઠીક દારૂનો સીશો લાવ.

પીંગળા-હંચા પ્રકારનો દારૂ હાજર કર.

(દારૂ લાવી હાજર કરે છે)

મદન—(પ્યાલામાં ભરી) લે પ્યારી ! પ્રથમ તું પ્રાસન કર.

પીંગળા-નહિ ચાર મને તે બાબત વિશે આગ્રહ કરશોજ નહીં ગયા ત્રણ દિવસ ઉપર આપના અતીશે આગ્રહથી મધપાન કર્યું હતું પણ બહુ અકળામણ પામી હતી માટે આ વખત જવા દો.

મદન-ત્યારે વધું આપણે પણ કંઈ જરૂર નથી હોય શીજ્ઞાને ઠેકાણે મુકો.

પીંગળા-ચાર રીશ જ્ઞાને ચકાવો છો તમારી આજ્ઞા હવે નહિ ઉભાપું.

મદન-ચારીની પરીક્ષા કરતાં હશે કેમ ? અને સંસારમાં બીજી સું લાઈ જવાનું છે ખાવું અને મોજમજ કરવી બીજી કાંઈપણ નહિ હોય બીજી પ્યાલી.

પીંગળા-ચાર એક વખત તમે તો પીઓ.

(ખેંચ તાણ કરતાં અરસપરસ ખુબ પીએ છે.)

મદન-અહો કેવી સરસ લેજત આવે છે.

પીંગળા-વખત વહી ગયો છે માટે ચાલો રંગ મહેલમાં.

મદન-ચાલો ત્યારે. (સહુ નીકળી જાય છે.)

પ્રવેશ ૩ જે

ચોપદાર—આસ્તેકદમ મુલાકાતસે કદમ બીજીસે નીચા રખી એ મહેરબાન મહારાજ ધીરાજ પિંગલસેન મહારાજને ઘણી ખમા.

પીંગલસેન—પ્રથમ સર્વ સાહિત્યો તૈયાર છે કેમ ?

મુખપતી (તપાસ્યા વગર) મહારાજ સર્વ સામગ્રી તેવાર છે તેમ તમામ દેશાનરનાં રાજકુમારો આવી ગયા છે

પીંગલસેન-પ્રધાનજી તમે બરાબર તપાસ કરજો કોઈ મધ્ય પાછળ રહી જાય નહિ તો વીસામવું પડશે.

મુખપતી—મહારાજ કોઈ રહ્યું નથી બારોડને હુકમ કર-
માવો તેટલી વાર છે.

પીંગલસેન—બારોડ આપણે ધારેલા વીચાર સર્વ પ્રતી સંતા વળી આપો.

બારોડ—જેવો મહારાજનો હુકમ.

છંદ હરીગીત.

પ્રીતી થકી નીતી થકી અમ અહ્ય સ્તુતી ધારજો,

મમ સયની-વીનતી તે ઉર ધરી સ્વીકારજો,

મમજીપે કીધી પ્રતિજ્ઞા મન સાથે તો નિશ્ચય કરી

મચ્છવેધનું નીશ્ચાન તોડે વરાવું તેને કુંવરી.

ચકર ચકર સુવર્ણનું મચ્છ ફરે છે શેગથી,

નીચે જલાશય કુંડ માંહે પાઠો તેને ટેકથી.

સર્વ રાજપુત્રો ક્ષત્રી મુના હામ તો હાથે ધરી

મચ્છ તણો તો વધ કરીને પરણો પ્રીતે કુંવરી

(ધણા બરા રાજ્યકુમારો નીજગીત ગયાં ને ધણા બરા

તો શરમની માયાં છાના બેસીજ રહ્યા નથી

પીંગલસેન-નહી બનાવ આતનહાર એ રાહ.

નવ મળે (૨) ક્ષત્રી તો કંથાહી બહુ વીર્ય ગયા બહલાઇ

જાઓ જાઓ તમે શરમાઇ બહુ વીર્ય ગયા બહલાઇ

ક્ષત્રી બચ્ચો નવ રહી માતાએ બાર તો વહયો

મુર્ચ અંદ્રવશ તો ગયો અરે ધીકકાર ક્ષત્રીકુમાર લાજ લગાર,
ધરો ચિત્તમાંહી સહુ વીર્ય ગયા બદલાઇ. નવ મળે

ક્ષત્રી જાતી પટરાણી નામદ્ અરે તો જણાણી,
સમ બાળા રહેશે કુમારી અરે ધીકધીક ધરો કાંઇ શીખ
ક્ષત્રીની રીત લાવો દીલ માંહે સહુ વીર્ય ગયા બદલાઇ નવ મળે
ક્ષત્રીનાં નામજ ટાળો બ્યંડળનુ નામ ધરાવો
દાઢી મુછો કતરાવોં મહારી આશ થઇ નીરાશ,

ક્ષત્રી નાશ અરે તો જણાયા સહુ વીર્ય ગયાં બદલાઇ. નવ મળે
(ભરથરી વીક્રમનો પ્રવેશ થતાં પીગળસેનનો
ધીકકાર વીક્રમને કાને પડવાથી)

વિક્રમ માર માર પાપી મુજને તું માર એ રાહ,

શત કોટી છે રાજ ધીકકાર (૨) કાંઇ કર વીચાર શ્રમ ધર,
લવાર વચન તણે શું માર ક્ષત્રી નહી શું ધાર
માર તને હું ઠાર માળવ પરમાર સાંખે શું ગાળ સતકોટી
માળવ છે મહારાજન તેનો વીચાર કર તું મન
કદી સાંખે નહી ક્ષત્રી તન

એમ બાંખે શુ ગાળ ધરા જશે રસાતાળ
સેવા ડોલી જનાર દીનકર ઉધો યાનાર
શશી તપી જનાર તુટે વીધી કરાર.
મુર્ચ પૂરવી તો અડી જનાર

સતકોટી

અરે દુષ્ટ રાજ તું તારા મનમાં જરા પણ વીચાર કર્યા
વગર ખોણે છે તો કાંઇ પણ શ્રમ આવતી નથી ? તારા કઠોર
વચનની મારા દીલમાં રામરોમ જવાળા પ્રગટી છે પણ શું
કરું વડીલ બ્રાતની આગા નથી નહીતો તારા ક્યારનાએ કોટી

કટકા કરી નાખ્યા હોત પરમાર માંદીનું તને જરા પણ ભાન રહ્યું નથી, એટલુંજ નહીં, પણ અમારા આવવા પહેલાં સ્વયંવર શરૂ થયાજ કેમ ? અરે ખરેખર તેં માળવગાદીની શરમ તોડી છે. પણ લાચારીથી મારા હાથ અટકાવું છું નહીં તો ફળ અખાડત.

પીંગલસેન— (સ્વગત અરે હું કેવો મુખ !) માળવ ગાદી સર્વથી સર્વોત્તમ તેનેજ મેં વીસારી મુકી, મુખ પ્રધાનના કહેવા ઉપર આધાર રાખી લાંબી નજરથી નીહાણું નહીં, તેણે તો પોતાના નામના ગુણ જણાવી દીધા. પણ કોપીત બનેલ પરમારોને તો ઠંડા પાકુ (ચાસન) મારા મુગટમની કુમારો મારામાં તે ખરેખર જુલ આવી છે; હું તમારો ગુન્હેગાર થઇ ચુક્યો છું હવે તમારી ખુસીમાં આવે તેમ શીક્ષા કરો તમારા ચરણમાં સીસ શુકુ છું.

લત્તુહરી—મહારાજ શ્રી પીંગલસેનજી આટલી બધી ઉપમાને હું લાયક નથી આપ મોટા છો તો મારા પુણ્ય ઠેકાણે ગણાઓ છો, તેને બદલે મારા ચરણમાં શીર મુકો છો તે બ્યાજખી ગણાય નહીં, અને જુલ છે તે માણસને માટે ૮ કોમ પણ પ્રકારથી ગ્રોધુ લગાડો તો મારા સમ છે. વીક્રમ હજી બાળક છે તેના બોલવા સામે જરા પણ ધ્યાન આપશો નહીં. થવાનું હતું તે થઇ ગયું. મહારાજ નીશ્ચાન કેવી રીતે તોડવાનું છે ?

પીંગળ—મહારાજ સુવર્ણ મચ્છ ચકર ચકર ફરે છે તેને તોડી નીચે જળાશયમાં નાંખવાનું છે.

લત્તુહરી—અહો એમાં શી મોટી વીસાત છે ? (શંકર રમરણ કરી એક બાણે મચ્છવેધ કરતાં જયજયકારના ધ્વની સાથે પીંગળા વરમાળા આરોપવા શણગાર સજી હાજર થઇ.)

પીંગળા-ખારા પ્રાણનાથ, માતાપીતા સહકુટુંબ સહોદર સમીપ તેમની આગ્રાથી આપના સુકોમળ કંઠને વીણે માળા આરોપી શુદ્ધ પ્રીતિની અવીચળ ગાંઠમાં સદા પ્રેમવૃદ્ધિ થતી રહે એવી અહો-નીશ આપની દીન કીંકરી આશ્વા રાખે છે.

ભર્તૃહરિ—પ્રીયા, તમારા તથા મારા પ્રેમમાં ઇશ્વર સદા સહાય કુળ રહે એવી મારી પશુ અહોનીશ માગણી છે. (ચાર મંત્ર ગળ વર્તાયા બાદ) સર્વ મંડળ-આ કામ રતીનું જોડું પરમકૃપાળુ અવીચળ રાખે એવી સફળી આશીશ છે.

પ્રવેશ ૪ થો.

પિંગળાનો પિયરમાં મહેલ

કપટકળા-આમ પ્રથમ તો બહુ ફડાકા મારતા ? પશુ હું કહેતી નહિ કે જ્યારે રાજ્યકુમારની પ્રાપ્તિ થશે ત્યારે ખીચારો મદનપાળ તો ક્યાંય પડ્યો રહેવાનો.

પીંગળા-દાસી તું તો ખરેખર મુરખ જણાય છે ? હું પશુ પીંગળસેન જેવા ખાનદાન મહારાજનું છોડું છું જ્યારે વચનથી ફરીશ ત્યારે તો પછી થઇ રહ્યું ના ? હું તખ્તમાંથી થયું છે તો ધણુ અવળ પશુ હવે તો લાગી તે લાગી. કદી છુટવાનીજ નહી. મદનપાળ મારી પાસે તે ખીચારો શા હીસાબમાં છે પશુ થયું તે ખરું જ્યારે જીવ તેની સાથે બંધાયો. ત્યારે તે પ્રીતિમાં ફસાવી કોઈને પડતો મુકવો તે અગટીટ જણાય તેના ગુણ તરફ તો નજર કરતાં અતિશે ધીકાર વધુ છે. વગર વાંકે બલો મારો વાંસો ને બલો તેનો ચાણક. થાય તો ખરું પશુ તેને છોડવો નહી જ. અત્યાર સુધીમાં જે સુખ મલ્યું

છે તેનો બહો આપણે જન્મપમ પણ વારી શકીએ તેમ નથી. ઇશ્વર સહિ સારા વાના કરશે માટે જરા પણ તે બાબત મારા વીશે અણુવીરવાસ નહીં આણું.

કપટકળાખાઈ—છે તો તેનું પણ વચન અને સાવધપણું બંને સાચવજો.

પીંગળા—ત્યારે શું તેમાં ફેર પડે એ દીવસ થયા બારને મળાયું નથી તેથી માફ ચીત્ત ત્યાં ચોટી રહ્યું છે તેને પણ તેવીજ રીતે વીરહ દુખ સાલતું હશે માટે તું તેને તેડી લાવ તો સાફ જેથી બંનેની અગ્ની શાન્ત પામે.

કપટ—હ્યો આ ચાલી.

પ્રવેશ ૫ મો.

અધ્ધશાળા

મદન—સાળી રાંડનો શો વીશ્વાસ કે પ્રથમ તો કહેતી હતી પણ મને જરાખી ખબર એની તરફથી મળી નથી એની સાથે દોસ્તી કરવામાં કાંઈ ઇચ્છા શરમ નથી નાદાનકી દોસ્તી ઓર જીવકા જાન એ કહેવત સાચી છે એ રાંડ તો પુરેપુરી લુચ્ચી પણ માળવાના રજપુત રાજા જેવા તેવા કરડા નથી તેની દોસ્તી માંથી કોઈ દીવસ નકકી આપણું મોતજ આવવાનું માટે તેની ચારી રાખી જોખમમાં શા માટે પડવું જોઈએ. પીંગળાસેન જેવા મહારાજા પણ એની પાસે બકરી જેવા થઈ ગયા છે તો આપણી શી તાકાદ બીજો કાંઈ પણ લાંબો વીચાર ન કરવો પરમેશ્વરની કૃપાદ્રષ્ટીથી બીજું જોઈતું હશે તે ક્યાં મળે તેમ નથી માટે તેની ચારી તો ખચીત છોડી દેવીજ (કપટકળા આવે છે]

કપટ—કેમ અશ્વપાળજી શા વીચારમાં પડ્યા છો ? રીસતો હશે પણ નીર ઉપાયે તમારો વીયોગ વેઠવો પડ્યો હવે વખત મળ્યો છે, માટે તાકીદે પધારો મારાં બાધ સાહેબને જરા પણ ચેન પડવું નથી.

મદન—કોધાવેશમાં કેરડો મારી, રાંડ લુચ્ચી અહીં શા માટે આવી તાકીદથી આવી જ, શા માટે ઢીલ કરે છે ? હું કદી આવવાનો નથી, તારી બાનુ જ મારે કામ નથી.

કપટ—અશ્વપાળજી કેરડો શા માટે મારો છો ? તમારો ગુન્હો તો થયો; પણ હવે ક્ષમા કરી પધારો. આપ નહીં આવ્યા તો મારા બાધ વીયોગે અત્તીશય પીડા પામી પ્રાણ ત્યાગ કરશે તો પછી તેમાં સારૂ કળ નહીં નીકળે.

મદન—એવો અત્યંત ખ્યાર મારી ઉપર છે ત્યારે તો હું જુલ્યો પણ હું ત્યાંતો કદી નહીંજ આવવાનો કારણ માળવાવાળા જેવા તેવા નથી, એવાની સાથે બાધ બીડવામાં મારી તાકાત નથી.

કપટ—એ બાળતનો અગાઉથી બંદોબસ્ત કરી રાખ્યો છે. વળી આપના માટે ઉંચા પ્રકારનો શરણત મંગાવ્યો હતો તે પણ આવી ગયો છે.

મદન—ત્યારે તો ઠીક તું પ્રથમ આવી જ. હું પાછળ પાછળ આવ્યો આવું છું.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

પીંગળાનો મહેલ.

પીંગળા—દાસીને તેડવા ગયાને ધણીવાર થયું; પરંતુ હજી સુધી આવી નહીં. રાત્રીજીને આવવાનો વખત થયું ગયો છે બે દીવસથી મળાયું નથી તેથી જીવને જરાપણ ચેન પડવું નથી.

કામાગ્નિએ બરાબર છાપો મારા દીલની અંદર લખાવ્યો છે. મદન પીડા મારાથી સહન થતી નથી તેમ ચાર વીના પ્રજ્ઞાત બગ્ગી શાન્ત પામતો નથી, પ્રભુ જ્યારે મારો આત્મા ચારની સાથે સંપુર્ણ જોડી દીધો ત્યારે વીયોગ શા માટે રખાવે છે.

ક્યાંથી આ સંભળાય મધુર સ્વર.

પડે ના મુજને ચેન, ચાર વિના, પડે ના મુજને ચેન,
મદન પીડે છે દીનરેન, ચાર વીના પડે ના મુજને ચેન;
આવરી બની છું અકળાઇ ગઇ છું તલસમાં છે મળવા નેન. ચારની.
ખાનપાન સર્વ શણુમારો બની ગયાં છે દુઃખ દેણુ ચારની.
રઝળતીનું દુઃખ તો ટાળો, પ્રણુ સ્વીકારો મુજ કહેણુ, ચારની.
ચીત પરાયું, મન તો મોહું, રોઈ લાલ થયાં નેન, ચારની.
(કપટકળા આવે છે.)

કપટ—આઈ સાહેબ તમારા ચારના પ્રતાપમાં તો મારાં હા-
કકાં રંગાઇ ગયાં છે. હવે હું કદી ત્યાં જવાની નથી.

પીંગળા—કેમ નથી જવાની શું નોકરી કરે છે કે અહીં
અમસ્તી રહી છે ?

કપટ—આઈ પણ આવી નોકરી !

પીંગળા—અને અમે તેમ થયું પણ તેઓ ક્યારે આવશે કેમ
ન લાવી ?

કપટ—આઈ મારી ખબર પુછો છો કે ચારનેજ જન્મ કરો છો !

પીંગળા—મેં તને કેટલી વખતે કહ્યું કે મારો હુકમ ઉઘા-
પવો નહી.

કપટ—પણ સાંભળો મહારાજની સ્વારી આવી કે શું ?

આસ્તે કદમ મુલાકાતસે કદમ આજુસે નીચા રખો મેહેરખાન
માળવપતી બરતુહરી મહારાજ ધીરજને ઘણી ખમા.

પીંગળા--દાસી માળવપતીની સ્વારી આવી પહોંચી કે શું તાકીદ રાખ.

કપટ--બાપ હવે તો વિચાર છોડી દઇ સ્ત્રીચરીત્ર લડાવવામાં સાવધ થાઓ કારણ હજી પ્રથમ પ્રયાસ છે અશ્વપાળને આવતા અટકાવવા જઈ છું કારણ તેને જાન નથી, મહારાજ હશે તો પણ ધસ્યો આવશે.

પીંગળા--તેમ થતાં તેને લાગશે તો બહુ ખોટું પણ લાચારીથી કરવું પડે છે તેને ગુસ્સો ચડવા દઇશમાં આ લે આ સવા લક્ષ્મીની જરીયન સાડી તથા મઘ પણ સાથે લેતી જજે તે સુપ્રત કરી તેનો આત્મા ખુશીમાં રાખજે.

કપટ--તે બહુ સારું બાપ તે વીધેની ચીંતા કરશો નહીં સ્ત્રી હવે જઈ છું.

(દાસી ગયા બાદ ભરતુહરી આવે છે.)

ભરતુહરી--પીંગળાના સ્વરૂપ પર સ્તબ્ધ બની સ્વગત અહા પ્રભુ આ શું મારી નજરે જઈ છું ! સ્વપ્નું તો નથી ! શું આવું પદ્મની રત્ન મને પ્રાપ્ત થયું છે ! ત્યારે મારા જેવા મહાહાભાગ્ય કેનાં સમજવાં ! ઉર્વશી ઇન્દ્રાણી કે શેષ કન્યા આના અતુલ્ય સ્વરૂપ પાસે શા હીસાબમાં છે ! શું આ મૃગાક્ષીના હસ્તથી પ્રેમરૂપી વર-માળા કંઠમાં આરોપાએલી છે ! અહા પ્રભુ તારી ગતીને શહા વખત ધન્યવાદ આપું છું કે મારા નસીબમાં આવું રંભા રત્ન પ્રાપ્ત થયું.

પીંગળા--પધારીએ પ્રાણેશ્વર માળવપતી શું વીચારમાં પડ્યા છે શું આ દીન દાસીથી કાંઈ અપરાધ તો નથી થયો. કદી ગુન્હો હોય તો ક્ષમા બક્ષીસથી કોંકરીને સેવામાં લેવા ઉતકંઠીત થશો બીરાજો પલંગ ઉપર.

હામ હૈયે નહિ હાર મુંઢરી હામ હૈયે ન હાર મુંઢરા એરાહ.

ભત્તુંહરી—પ્રભુ કૃપાનો ન પાર પ્રેમદા પ્રભુ કૃપાનો ન પાર
નેડી મળી કીરતાર. પ્રેમદા.

પ્રાણથી પ્યારી સ્વરૂપ ધારી નેડી તારી તો નહી મળનારી,
તુજ તારી પાસે છે છંદાણી.

મહદભાગ્ય પ્રીયા અતીશે મારાં. કંઈ કદી નવ તમને ન્હારા.

વરયા છો દીલ મોઝાર, પ્રક્યા તમે વસ્યા છો દીલ મોઝાર. પ્રેમદા.

નનન તારૂં ચીત હરનારૂં, તુજથી અધીક કંઈ કંઈ નવ ધારૂં.

મુરતી કુમારી હું બલીહારી ચોટી છે પ્રીયા ચીતમાં મારી,

પ્રગટે છે અતી પ્યાર, તુજપર પ્રગટે છે અતી પ્યાર. પ્રેમદા.

ભત્તુંહરી—પ્રીયા હું પણ તમારા પ્યારની અધીક અભીલાષા
ચાહું છું કારણ પરમકૃપાળુ સ્ત્રી પુરૂષનું નેડું સરખું મેળવે છે તે
અમુલ્ય વસ્તુવ વીલાસનું સુખ ભોગવવા માટેજ સરખું નેડું તો
ક્યાંઈ હોતુજ નથી. કાંતો ઉમરમાં સરખાં ન હોય, ઉમરમાં સરખાં
હોય તો સ્વરૂપે અદકાં ઓછાં હોય, કદાપી તેમ પણ સરખાં હોય
તો વિદ્વાન પંક્તિમાં તક્ષવત પડતો હોય, નહી તો સ્વાભાવીક
અણુગમતોજ થયા કરે, મતલબમાં કોઈ પણ નેડું સરખું મળતું
નથી ભાગ્યશાળી અને પુર્વના અધાગ દાનેશ્વરી હોય તેનેજ સરખી
નેડી મળે છે આપણો દયા સાંધુની અતીશય દયાથી સરખી નેડી
મળી છે, તો પ્રેમવૃત્તિ કેમ નહી થાય ?

શીંગળા—

માયન

મળ્યા મુજને પ્રીતમ પ્યારા (૨)

પ્રીતમ પ્યારા, પ્રાણ આધાર

મળ્યા છો.

સોનાનો સુર્ય ઉગ્યો છે મારે, મેહ મોતીડાના મન તો ધારે,
અખંડ નિભાવો પ્યારા, પ્યારે નિભાવો પ્યારા ચર્ચુની દારા.

ચર્ચુની દાસી પ્યારા તમારી, દાસીની સેવા સ્વિકારી,
વીનતી મારી ઉરતો ધારી. ઉરધારો દાસ સ્વિકારો પ્યારા મળ્યા છે
પ્રાણેશ્વર પરમેશ્વર પત્ની મારી વિનંતી છે કે અત્યંત પ્રેમથી

જોડાએલા જોડામાં સદા પ્રેમવૃદ્ધિ થતીજ રહે,

ભર્તૃહરી-પ્રીયા ચંદ્રનું ચક્રારમાં, મયુરાનું ધનમાં અને દી-
પનું પતંગમાં જેમ અહોનીશ ચીત ચોરેલું છે તેવીજ રીતે મારી
પ્રતી તમારી પ્રીતી બંધાણી છે એમ ખાત્રીથી સમજજો.

પીંગળા-નયનકોન્ત આપ અનીશે શ્રમીત થયા હસો મારે
જરી નીદ્રાવશ થાઓ તો આપની કામળ ચર્ચુની સેવારી મારી દેહ
પવિત્ર કરું.

ભર્તૃહરી-મુગ્ધા એ શું બોધ્યાં શું તમે સેવા કરવા યોગ્ય
છો કદીજ નહી રાજ્યકુમારીકા તમને નીદ્રા આવતી હોય તો બલે
સુષ્પ જાઓ, હું પણ તમારી જોડેજ સુતો છું.

પીંગળા-પ્રભુ મારો એવો આગ્રહ નથી આપને તે વીશે
બોલવા વૃથા તસ્દી આપવી તેની ક્ષમા કરશો.

ભર્તૃહરી-વાહ સુંદરી એવું શું અનુચીત કર્મ કર્યું કે તેથી
સહેજ બાળતમાં પણ ક્ષમા માગી મને શરણમાટે કરો છો કાન્ત !
તમને આજે જણાવવું છે આજ મને સ્વસ્થાન છોડવા લગભગ
આઠ દિવસ થયા, વળી લઘુ બન્ધુ વિક્રમ પણ સાથેજ છે, તો
ઉજ્જન જવા માઈ દીલ ઉરકેરાયું છે; મારે તમે તમારી માતૃમી
વિગેરેની સંમતી લઈ વિદાય થવાય તેવો બંદાબસ્ત કરશો.

પીંગળા—ધણીજ ખુશાલી પણ પ્રિતમ.

ભરતુહરી—કેમ બંધ રહ્યા ? નહીં સમજાવે કે તમારા વિચાર વિરુદ્ધ કદી પગલું ભરવાનો નથી, માટે જે બાબત કહેવાની હોય તે ખુશીથી કહી બતાવો.

પીંગળા—પ્રાણાધાર બાબત તો સહેજ છે તે એ કે મારી ઠાસી અતિ વિશ્વાસુ તથા શુશિલ સ્વભાવની છે, તેના માબાપો વંશપરંપરાથી અમારી નોકરી કરતા આવે છે તેનો મદનપાળ નામનો બાઇ હાલ અશ્વશાળામાં નોકર છે હાલમાં તેની બેનની પિછાનેથી તથા મારા માતાપિતાશ્રીની રળથી મારી પાસે આવી ગય છે તેની શુદ્ધ નિર્મળ ભક્તિ તથા કાલાવાલા બોલથી સ્વ-ભાવિક રીતે બાતા સમાન પ્રીતિ તેની તરફ ઉત્કેચ છે, માટે આપ કપાનાથ તેને સાથે લેવાય એવો બદોબસ્ત કરશો ?

ભરતુહરી—મને તમારી સંપૂર્ણ ખાત્રી છે સારી ચાલનો એમ તમારું દીલ કબુલ કરતું હોય તો તે ખુશીથી સાથે લ્યો,

પીંગળા—પ્રિયતમ એવી શું હું મુખ્ય છું ! આપની ધ્યાનમાં આવે તેમ કરો હું તો તે બીચારીની દયા ખાતર કહેતી હતી,

ભરતુહરી—પ્રિયા શું તમને ઓછું લાગ્યું ખુશીથી લેઈ લેજો કારણ જેનું અંતઃકરણ શુદ્ધ છે તેની શી હરકત છે લ્યો પ્રિયા વખત ધણો થયો છે આપણે વિશ્રાંતી લઈએ.

પીંગળા—જેવી પ્રાણેશ્વરની મરજી. (સુષ્ઠ ગય છે,)

પ્રથમ અંક સમાપ્ત.

અંક બીજો પાત્ર વર્ગ.

કરસીંહ— } માળવા દેશ તાબેના ખંડીઆ રાજા.
કાળસીંહ— }

વિક્રમ—ભરતુહરીનો લઘુ અંધુ.

નરપતશરમ—ઉજ્જન નગરીનો ગરીબ બ્રાહ્મણ.

અંખિકા—ધનુષ્યશી દેવી.

કપટકળા—પિંગળાની દાસી

ભરતુહરી—માળવદેશનો રાજા.

અંક બીજો.

પ્રવેશ ૧ લો.

કુરસિંહ—ભાષ આપણે સાંભળેલી વાત તો ખરી કરી વખત તો અતિશય ઉત્તમ મળ્યો છે ધણી દિવસની બળતરા છે તો હવે ઓછા કેમ ઉતરશું! પડે ભરતુહરી તો જ્યારથી સ્વયંવરમાં વિજય કરી નવી રાણી લાવ્યા ત્યારથી જનનાનામાંથી બહાર નિકળ્યા નથી વિક્રમાદિત્યનો ભય ઓછો નથી. પણ અત્યારે તે હાજર મળે નહીં અચાનક બળેડો થવાથી યુદ્ધ કરવા મર્યો છે બિચારા પાછળના તો ભાત ખાઉ તે શું કરવાના હતા ? કેમ મરવા માટે ખુશી હોય તો લડે ખરું પણ ક્યારે ? કે જ્યારે ધણી મોખરે હોય ત્યારે ધણી વિનાનાં ઢોર માટે મારા શુરવીર લડાયેડા આવો અમુલ્ય વખત ફરી ફરીને પ્રાપ્ત થવાનો નથી. અંગાડપી પ્રવાહ ચાલ્યો જાય છે તેમાંથી બીન હરકતે સફળતા મેળવવી છે પરમાર તરફથી 'અત્યાર સુધીમાં કેવાં કેવાં કુખો સહન કરવાં પડ્યાં છે અને હજુ પણ જો તેને પુરી શિક્ષાએ નહીં પહોંચાડીએ તો આપણને જાંપી બેસવા દે તેમ નથી, આવારે તદ્દન નિરબળ થઇ ચુક્યું છે પડે ભરતુહરી રાણીમાં લુબ્ધ બની જનનાના બારણે પગ પણ મુકતો નથી તેમ વિક્રમ ધરે નથી

ત્યારે કશી વાતનો ભય રાખવાપણુ છેજ નહી. માટે તમારી શેર હસ્ત ગ્રહી ઉતરી પડે.

લશ્કર—હીક મહારાજ અમે તો તમારૂં નીમક ખાધું તે આવશુંજ ના પણ કામ ભારે ઉઠાવ્યું છે રામ રાખે તો શ્વરમ રહે એવો વખત છે.

કુરસિંહ—કાળસિંહ શાને પ્યારી તમે ધિક્કારો એ રાહ, તલવાર પ્યારી, કર સ્યો ધારી, કર સ્યો ધારી, નાંખો સંહારી. તલવાર શુરવીર વીરો રચુના ધીરો, ઉજનમાં દ્યો ત્રાહી પોકારી. તલવાર પરમારે પીડ્યા, દુઃખ તો દીધાં દાઝ તેની અતી દીલ મોળરી. તલવાર. વૈર તો વાળો ભયને ટાળો ધનામ સ્યો પછી પ્રીતે સ્વીકારી, તલવાર.

લશ્કર—મહારાજ પણ આ ખડખડાટ શેનો સંભળાય છે વળી કોઇનું લશ્કર ઉજનપર આવવું હશે કે શું ?

કુરસિંહ—તેમજ હશે કારણુ અત્યારે માળવી સુર્ય અસ્ત થયો છે એમ ખાત્રીથી સમજો નહી તો ઉપરા ઉપરી પરદેશી સૈન્ય શું ધસી આવે જો એમ હોય તો આપણે પણ તેની સાથે મળી જઇએ. (વીક્રમ પ્રવેશ થરી)

વીક્રમ—અરે આ દુષ્ટ લોકોએ કેવી અનીષ્ટ ધારણા બાંધી છે, અત્યાર સુધી મેં ક્ષત્રી રીતી ખાતર ખંડીઆ તરીકે નહી ગણ્યતાં મીત્રાઇની રીતમાં ગણ્યા હતા વળી દરેક ચક્રવર્તી રાજાનો ધર્મ છે કે ખંડીઆ પોતાને તાણેવાળા જો કોઇ પ્રકારનું પ્રજાને દુઃખ આપતા હોય તો પદભ્રષ્ટ કરવા પણ મેં આ ચંપળોની ખાતર જાતીલાની દીલમાં દયા ધારી. કોઇ પણ અડચણુ નહી કરતાં તેની પ્રજાનું હેરાનગતી મહા પાપ મેં ગ્રહી હવું છતાં કાંઇ

પણ વીચાર કર્યા વીના કેવો મનમુંખો બાંધી બિજન ઉપર આવ્યા છે તો તેનું ફળ તો પુરૂં ચખાડું મેં ઘણી વખત દયા આણી છોડ્યા પણ હવે છોડવાથી આપણને પુરત સાલવાને માટે પારપત કરવા તેજ યોગ્ય.

મારા શુરવીર વીરો મારવા તીરો એ રાહ.

ફુટોઃ ઠાર મારું, નક્કી સંહારું દયા તજીને આજ:

કૃત્યો જોઈને કાળું, ઉઠે છે જાળું, લેશ ધરી નવ લાજ. ફુટોઃ

મીત્ર તરીકે તમને તો જાણી, રાખી જુદી નવ રીત,

કર વેશ અતી માફ તો કીધા, દીલ લાવી બહુ હીત;

આપ્યું ફળ વીચારી, ગુણ ન ધારી, કેવું છે કાજ. ફુટોઃ

હવે છોડું નહી જીવતાં હું, આપું અતીશે કષ્ટ,

પરમાર લાજ લેવા તો ધારી. કંઈ પદેથી બ્રષ્ટ;

જન કાઢું આ વારી, ઠાર તો મારી તાબે કંઈ તમ રાજ, ફુટોઃ

કૃત્સિંહ—(રગમત) અચાનક આતે શું કહેવાય ધારણા

કેવી પ્રકારની હતી અને બન્યું છે શું. લશ્કર પણ નાસી મર્યું

કારણ ઘણી વખત તેના ગુન્હામાં આવી ગયો છું ને મને ઘણી-

વાર છોડ્યો છે પણ આ વખત છુટકો થાય તેમ નથી.

કૃત્સિંહ—કાળસિંહ—મહારાજ અમે અંધ અવીચારી

ચંડાળ જેવા આપના પરોપકારનું કંઈપણ ચિંતન કર્યો વગર

ફુટ વીચારમાં મશહૂર બની માળવ તરફ ધસી આવ્યા. માળવ

પ્રજા અમારે પશ્ચાતાપનો તાપ રહ્યો નથી પ્રતીજ્ઞા પુર્વક કહીએ

છીએ કે આપ મહારાજ આ વખત જો માફ કરો તો તેવા

અનીષ્ટ વીચારો માળવાની સરહદ ઉપર પણ આવશ્ય નહી

માળવ પ્રજા હવે તમારા શત્રુમાં આવ્યા છીએ. ખુશીમાં આવે

તેમ કરો તો મરવાને તેમાર છીએ.

વીક્રમ—નીમકહરામી દુબેઠા છ' તમને કેટલી વખત છોડી મુક્યા પરંતુ તમે તેવા નીર્ધન કૃત્યમા પછાત પડ્યા નહીં. આ વખત કદી જીવતા જવા દેવાનો નથી, સ્મરણ કરવું હોય તેનું કરી લ્યો.

કુરુક્ષીર—કાળસીંહ—તમારે પ્રજા તમારી ખુશી મુજબ કરો અમે તો તમારા સ્વચ્છમાં છીએ.

વિક્રમ—સાતિલા સમજ આ વખત દેહાંત ઇંઠની શીક્ષા કરતો નથી પણ અત્યાચારી તમને પદબ્રષ્ટ કરી નજરકેદ તરીકે રાખવામાં આવશે. સીપાઇ ધનકો બાંધો.

સીપાઇ—જ મહારાજ જઇસા આપકા હુકમ. (બંનેને બાંધી લઇ જાય છે.)

પ્રવેશ બીજો.

(અરણ્યમાં માતાનું મંદીર.)

નરપતિશરમા—માતૃ મારા દુઃખનો પાર ક્યારે આવશે તેની જરાપણ સમજ પડતી નથી અરે હું છેક નીરાધાર છું માતા પીતા બાલ્યારસ્યામાં મુકી મરણ પામ્યા પર્વત અત્યાર સુધી દુઃખ અને દુઃખ બાળું છું. જમ અંખીકા ત્રણ વરથી એક નીષ્ઠાથી અલંત દુઃખ સહન કરી શુદ્ધ વૃત્તીથી તારું સેવન કરું છું પણ હજી કાંઈ પ્રસન્ન થઇ નહીં તો હવે મરવું તેજ ઉચિત ધાર નીરાધાર રહી જમમાં દુઃખ ભોગવું તેથી મરવું હજાર દરજ્જે ઉત્તમ ધારું છું.

આ વૃથા જન્મતમાં રહી મારે શું કરવું છે એમ કહી મને ખબર છે અરે અંદરનાં ભાગેથી હોકાર શેનો થાય છે! અમને મારવા માટે કોણ આટકાવે છે! પણ અહીં તે કોણ હોય.

મન ભમીય છે. સંસાર વૃથા શું બંધાઈ રહો છો આત્માને પરમાત્માની હજુર ક્યાં વિના છુટકારો નથી લેજો અંબીકા તું મારો ભોમ શીશ ઉપર ખડમ મુકતાં અંબિકા પ્રગટ થઇ.

અંબિકા—અરે બ્રાહ્મણ તું જ્ઞાને માટે મરે છે નકી સમજજો કે સ્વ પ્રાણુધાત કરવાથી આત્માનો છુટકારો નહીજ થાય કોટાનકોટી વરસ સુધી રહિરવ નરકમાં રહેવું પડે છે માટે ધીરજ ધરી સુખેથી ઘેર જા. ઇશ્વર તારૂં કલ્યાણ કરશે.

નરપતશરમા—માત ! જ્યારે આપના દરશનની પણ ભાગ્યોદય ન થાય ત્યારે પછી પરમેશ્વર શું કરવાના હતા. માટે હું તો કદી જવાનો નથી.

અંબીકા—ત્યારે એમ તો ન થાય લે આ અમરફળ પણ તેતું પ્રાસન તું નહી કરીશ કારણ કે તું અમર થા તેમાં શું થયું. પેટ ભરવાની તારામાં શક્તી નથી તો વળી વધુ હેરાન થવાનો વળી આ ઇશ્વરી બક્ષીશ મને માળવપતી ભર્તૃહરી માટે મળી છે તો તું તેને સુપ્રત કરજો એટલે તારૂં દરીદ્ર દુર થઇ જશે એમ ખાત્રીથી સમજ.

નરપતશરમા—અહુ સાડ માત્ર જેવી આપની આજ્ઞા. માત્ર અલોપ થતાં નરપતશરમા ફળ લઇ રસ્તે પડે છે.

પ્રવેશ ૩ જો.

પિંગળાનો રંગ મહેલ.

પીંગળો—હાસી પીયરથી આવ્યા લગભગ છ માસ થવા આવ્યા પરંતુ હજુ ચારનાં દર્શન થતાંજ નથી જનાનાનો એવો તો પાકો બદોબસત છે કે ક્યાંય પણ ઉપાય લાગુ પડે તેમ નથી ત્યારે હવે શું કરવું વીરહજની મારાથી વેઠી શકાતો નથી તેમ માળવપતીથી મારૂં મન શાંત્રી પામતું નથી ચાર વીના ક્ષણ વખત પણ નહી ચાલતો

તેને બદલે છ છ માસ વહી ગયા ત્યારે કરવું શું ? તારા ધ્યાનમાં આવે તો સાંભળ.

જેમ દેને જવાબ આ પુણ્ય હું તે-એ રાહ.

પિંગળા-સુણ શાણી સખી કામ પીડે છે બહુ. (૨)

પીડે છે પીડે છે કામ પીડે.

સુણ૦

અશ્વપાલની ચારી થકી તો સુખ મળ્યું નહીં જરા ખરે

સુણ૦

વીકમાદીત્યની ઉપર તો મારું મન અતીશે મોહી રહે,

સુણ૦

ગમે તેવા તો પ્રયાસ રચી સુખ તો માણું તેથી અરે

સુણ૦

ધ્રુવ થકી પણ અધીક રૂપાળો મેળવ પ્યારો દાસી ખરે ?

સુણ૦

તેમ થતાં દાસી દુઃખ તો મારું ? તા તાણું તો નકકી ટળે.

સુણ૦

અહા ! શું તેનું સુંદર સ્વરૂપ ! તેણે મારું ચિત્ત તદ્દન હરી લીધું છે. ગમે તેવો પ્રસંગ મેળવી અહીં લાવ નહીં તો નીચે આત્મઘાત કરીશ. મારું મન અતીશે વીહવળ થયું છે માટે તાકીદે જ.

કપટકળા-પણ બાઈ સાહેબ દુઃખનું મુળ-તે છે વીકમના કરથી બીચારો ચર ચર કંપે છે તેથી મળી શકતો પણ નથી.

પિંગળા-દાસી હવે અશ્વપાળની આશા રાખવી તફાન મિથ્યા છે માટે તેને લાવ્યા વગર છુટકો નથી.

કપટકળા-એકમાંથી બે કયાં કરોછો વળી પોગળ પકડાઈ જશે.

પિંગળા-તારે તે બાબતની કાંઈ પણ પૂંપ્યાત કરવી નહીં મળવાનો વખત પુરો મળ્યો છે રાજગુ શીકારે ગયા છે તે સાંજે આવશે માટે તાકીદથી તેડી લાવ.

કપટકળા-પણ બાઈ કુમાર શુદ્ધ વિષ્ણુ છે તેના હસ્તથી જોવું અનીષ્ઠ કર્મ ન બને ખાત્રીથી સમજજો કે એથી ઉલટું દુઃખ પ્રાપ્ત થવાનું માટે મારું કહેવું જરા ધ્યાનમાં ઉતરે તો સાર તે કહી પીગળે તેવા નથી.

પીંગળા અરે શું ન પીંગળે જાની પાસે પુરુષ શા હીસાખમાં
છે મોટા મુનીવરો પણ ચળે તો ખીચારો વીક્રમ તો શી ગણત્રીમાં
વળા તે મારા સ્વરૂપ પાસે ગમે તેવા કઠીન હોય તો પણ શું થયું.

કયો વેશ્યાએ ફેર,—એ રાહ.

સુણ સખી શાણી તુ ખારી, વાત અમારી ઉર લેજે ધારી,

કંઈ છું સાચી, નારી પાસે તો નર રહે છે રાચી;

સુર નર ડોલી તો જાય, ચળે મુનીરાય, ફેર જરાય,

સુણ.

નહી તું માને બલે સહિ શુપ પડે છે કુપ,

મોની માહે, કટાક્ષ કરતા ધાવ પીંગળા જાવે.

સુણ.

માટે સખી તેડી લાવ, એહને આંચ, ફુપ તો જાય;

મળ્યાથી જે મે હરી લીધું છે મુજ મન પ્રીતથી તેણે.

સુણ.

કપટકળા—બાધ હું તો તમારો હુકમ શીરોચસ્મ કંઈ છું.
પણ આથી સારાં ફળ પ્રાપ્તિની આશા નથી.

પીંગળા—તારે તે વિષે વધારે ચોળ કરવાની જરૂર નથી.
ગમે તે પ્રસંગ જતાવી તેડી લાવજે નહી તો હું આત્મહત્યા કરીશ.

કપટકળા—એ બાબત કહેવાની જરૂર નથી સર્વ ચરિત્રો
હું જાણી ચુકી છું. (ગયા બાદ)

પીંગળા— સીહાનો કનરો.

ચીતકું ચોડી ગયું છે. મન તેનામાં મોહી રહ્યું છે;

કામજવાળા તો પુરણ લાગી, તન મન તેણે હરી લીધું. ચીત.

ઈંદ્રચક્રી પણ અધીક રૂપાળા, કામનું રૂપ તો તેને ધર્યું છે,

અવશ્ય મળે નહી જોડી તો જગમાં, ભમીત મન માંડે ક્યું. ચીત.

સંસારીક સુખ સધજાનું, રહસ્ય તેને વીશે રહ્યું છે;

પુરણ ભાગ્યે મળે ખારી, જીવીત સફળ તેથી ગણ્યું છું. ચીત.

(દાસી વીક્રમ મહીત પ્રવેશ કરે છે.)

વીક્રમ—માવૃત્રી મને અત્યારે બોલાવવાની શી જરૂર પડી છે જે કાંઈ હુકમ હોય તે પુત્ર પ્રત્યે કરમાંવશે.

પીંગલા—રાજકુમાર ! વીશેષ વધુ પડતા શબ્દો બોલવાની જરૂર નથી ફક્ત આપના દર્શનની અભિલાષાથી અહીં બોલાવવા પડ્યા છે. દાસીને આશ્ચર્ય છે કે મારી મનોવ્રતી પુર્ણ કરી કામથી બેહાલ થયેલ કાંકરીને આપની સેવામાં સેવા કૃપા કરશો.

વીક્રમ—અરર માવૃત્રી એ શું બોલ્યા આતો એક અજળની વાત કહેવાય, શું આવો દુષ્ટ વીચાર તમારા દીલમાં. હરહર શંકર આ શું કહેવાય, શુદ્ધ ક્ષત્રાણી શ્રદ્ધ આવા કનીષ્ઠ વીચાર કરતાં જરાપણુ શરમાતા નથી.

પીંગલા—વધારે વીવેચનથી રાજકુમાર મને દુઃખી નહીં કરો અને કામથી વશ થયેલ દાસીને સેવામાં સ્વીકારો.

વીક્રમ—આતે તમારું ચીત્ત ભ્રમીત થયું છે, કે શું પુત્ર પ્રેમ વીસારી આવી દુષ્ટ વાંચ્છના મારી પ્રત્યે કરો તે શું તમને લાજમ નથી ? આ તો તમે છો, તો નહીં મારા શીયળવ્રત ભંગ કરનારને અત્યાર સુધી મારી આગળ રહેવા દઉં નહીં.

પીંગલા—પ્રીય કાન્ત ! જ્યારે આપ મારી આ શાન્તવ્રતી નહીં કરો ત્યારે તમે જે પરદુઃખભંજનનો ઇલકાળ ધારણુ કર્યો છે તો તેને નામોશી લાગવાની.

વીક્રમ—માવૃ હજી સુધી મનને થોભી રાખું છું છતાં તમે પ્રેમીના ઉપનામથી મને બોલાવો છો તો તેથી સારૂ ફળ પ્રાપ્ત થશે નહિ. “પરદુઃખભંજન નીતીને રસ્તે થાઉં છું પણ અનીતીના રસ્તામાં કદી પડતો નથી.”

પિંગળા—હવે જોઈ નીતી અનીતી ખારા હું તમારા ચરણે
શીર મુકીને કહું છું કે મારો અનાદર નહીં કરો.

વીક્રમ—

ગોપીચંદ લહકા

હે મમ માત કૃપાળુ વચન વદો વીચારથીરે,
આવી દુષ્ટ આશા દીલમાં, ધરો નહીં મુજ માત;
પુત્ર પ્રમાણે પ્રેમ આણીને વદો ખરાખર વાતરે. મમ
આમ કદી માતુ નવ થાયે પ્રધ્વી જાય રસાતાળ;
શેષ કદી ભાર નવ જીલે, આકાશ તુટી જનારે. મમ
કષ્ટ ટેક તોડી જગતમાં, છોને ખુબી તો જાય;
સુર્ય ચંદ્રનીજ ગતિથી, અવળાં કદાપી થાયરે. મમ
સાગર સરખા માગ તો મુકે, સીંહ તૃણ કદી ન ખાય,
પરમાર વંશ ચુકે કદી ના, સાચો માનો મુજ માથે મમ
માટે એવો દુષ્ટ સંકલ્પ તમારા દીલથી દુર કરો,

પિંગળા—

દિલખુશ ખ્યારી.

પ્રીતમ મારા નયન તારા, ચીત પ્રીયાનું તમે હરયું છે.
સુંદર સ્વામી, નમુ છું નામી, કામનું બાણ તમે ધરયું છે. પ્રીતમ
અધીક રૂપાળા, મોહન મારા, કામણ મુજને તમે કરયું છે. પ્રી
વીનતી મારી, ઉરતો ધારી, સેવા ગ્રહો એમ દીલ હરયું છે. પ્રી
વીરહ દુખ, કરો વીમુખ, તમ પ્રીતિમાં મુજ મન વસ્યું છે. પ્રી
ખારા ગમે તેમ કરશે તો પણ હું તમને છોડનારી નથી
ખાત્રીથી સમજશે કે આવો અમુલ્ય વખત ફરી પ્રાપ્ત થવાનો
જો મને તરછોડશે તો અત્યારે હત્યા કરી સ્ત્રી હત્યાનું પાપ શીર
સપ્રત કરીશ, નહીં તો જે ફટાયાનો હક ભોગવો છો તેથી મુક્ત
અથ માળવ માઠીનું છત્ર તમારે શીર ધરાય એમ શ્રેય સમજજો

ચતુર પુરુષને વધારે સમજવવાની જરૂર નથી ટુંકામાં તેનો બધે સાર ગ્રહણ કરો.

વીક્રમ—

કુલધા ઇંદ બીલાવર.

કંઈ વીચારને, શરમ તો ધારને, કાઢે શું નીચ આવી તું;
સહજ વાર તો કાટી ધીકકાર છે નીચ પુખ્ત તુંતો જણાવી,
ધીક છે માતને ધીક છે તાતને સહજ કાટી ધીકકાર જાતી.
ધીક પુજ નામને ધીક પુજ કામને ધીક છે તારી કઠોર જાતી,
મુજ ભાઈ તણી ધાત ધચ્છે ધણી જન તારો આજ કાઢું,
પણ હત્યા તણી ખીક લાગે ધણી તેથી ખટક ન ચાલે માઈ,
હાય બ્યભિચારણી ધીક છે જરણી પરમારની લાજ લેવા ધારે.
રોમ રોમ હાય હા પ્રગટે કાર્યમાં શું કંઈ ઇલાજ કંઈ ન ચાલે.
ધીક છે તને તારી જાતને અને તારા કુળનો સહજ કાટી શીટકાર,
છે, અરે તેં ઉભય કુળને લગવ્યાં છે. પ્રથમથી ખખર હોત તો
માળવ મહારાજ કદી તારૂં ગ્રહણ કરત નહિ, પાપિષ્ઠ તને જરા
પણ શરમ ન આવી હાય હાય મુજ શ્રાવણી ધાત કર્યાનું કહું.
તે વખત તારો કઠોર જીવ જરા પણ અચકાયો નહિ. તને તે
વખત કાળો નામ કેમ ન ડર્યો તારી ઉપર આકાશ તુટી કેમ ના
પડ્યું તારૂં ક.ળુ મુખ મારે જેવા યોગ્ય નથી. માળવાનો સુખ
ખરેખર અસ્ત થયો; નહિ તો તું જેવી જરીણી સ્ત્રી પરમાર કુળમાં
રાણી પણાને યોગ્ય હોયજ કેમ ? સ્ત્રી હત્યાના ડરથી ચાલ્યો જાઉં
હું નહિ તો કણ વારમાં તારા કોટાનકોટી ફટકા કરી નાંખ્યા હોત
હે બ્યભિચારણી તેં માળવાની પવિત્ર ભુમિને અપવિત્ર કરી છે અરે
પરમાત્મા આવી કુલદા ક્યાંથી આવી ! તને જેટલો ધિકકાર આપુ
તેટલો થોડો છે પરમકૃપાળુ આવી ભારત ચંડાળણીઓને પૃથ્વી

ઉપરથી ઓછી શા માટે નથી કરતો ? બસ બસ અત્યારે તોં આલ્યો જાઉં છું પણ મળવ મહારાજ પધારે ત્યારે તારી વાત છે.

પીંગળા—અવિચારી જરા પણ ડર રાખ્યા વગર મારો તિરસ્કાર કયો તેના ફળ હવે ચાખજો.

વિક્રમ—કુબ્જ મને વારંવાર નહિ બોલાવ, ફળ મળવું હવે શું બાકી રહ્યું છે તું આ પવિત્ર ભુમીમાં આવી ત્યારથીજ મળી ચુક્યું છે. આ દેશમાં રહેવું પણ હવે હું ઉચિત મણ્યતો નથી શું કરું સ્ત્રી હત્યાના ડરથી વશો જાઉં છું પણ થોડીધણી ખખર પડશે ખરી. (ગયા બાદ)

પીંગળા—દાસી આતો અવળી વાત થઇ.

કપટકળા—બાપ હું તો પ્રથમથીજ કહેતી હતી.

પીંગળા—થયું તે મીથ્યા થનાર છે પણ મહારાજને આવવા દે કેવો પ્રપંચ રચી હજાર કરાવું છું. આખરે ક્ષીધાનો ખોટો આશય મુકી દેહાંત દંડની શીક્ષા કરાવું ત્યારેજ પીંગળાસેનના છુંદની સમજવી મારા ચરીત્રો તું જાણે છે પણ આ વાત મહારાજ પાસે પ્રથમ તું ક્યારેજે એટલે પુરતો વિશ્વાસ બેસે.

કપટકળા—ખુશીથી હું કહીશ જો દેશપાર જાય તો તો પછી જન્મનું સાક્ષમટી જાય.

પીંગળા—પણ એક ઉત્તમ વિચાર એ છે કે તે બીના વીરો અહીંથી પત્ર લખી આપું છું. એટલે તેમને વધારે ભરેશો પડશે તું પણ પુરતી રીતે મીઠું મરચું ભભરાવ ને જે બાળુએ શીકારે ગયા હોય તે બાળુ રથ જોડાવી જા. એવી રચના કરજે કે કોઇ પણ જાતની ખામી આવે નહીં.

કપટકળા—હીક ખાઈ જેવો દુઃખ ચાલો ત્યારે પત્ર લખી તપ્પાર કરો.

પ્રવેશ ચોથો. અરણ્ય રસ્તો.

ભટ્ટહરી—અરે પણે દુર સુધી આવ્યો પણે હજી શિકારની પાત્રી થઈ નહિ, ઉધમતી ખતી પ્રિયા બહુજ આનાકાંતી કરતી હતી છતાં ન માન્યું તો કાજ સુધર્યુંજ નહી તેમ પરમ પ્યારીને, વિચાંગ એક ક્ષણ માત્ર કદ્ય સમવિત સમજ્યું છું, ત્રણસેં સાઠ ને જેના પાસે તર્જ માત્ર ગણ્યું છું તેનો આજે આખો દિવસ વિચોગે વેઠ્યો તે મારી ઓછી ભુદ્ધિ ત્યારે ના દેવોનો પણે દુર્લભ એવું અમુલ્ય રંભા રત્ન પ્રાપ્ત થયું છે આ શી તેની લાવ-લ્યતા થું ચાતુંચંતા કેવી મીઠી કોકીલ સમ મધુર વાણી કે કેવા હાવભાવ જેના વિશે માર તન મન ધન સર્વસ્વ સમાયેલું છે સંસારમાં ખીજું સરવે સુખ સુંદરીના સહવાસ વિના વૃથા છે પુણ્ય ભાગ્યશાળી હોય, તેજ સુખનો ભોક્તા થાય છે.

(અરે પણે પછવાડે કાણુ દોડતું આવે છે.)

નરપતશરમા—માલવપતિ મહારાજનો સદા જન્મ થાઓ જન્મ થાઓ મહારાજ એક વીનંતી છે તે શ્રવણુ કરો (અમરકળ આપી) તે એજ કે મને આ અમરકળ જન્મદંબા અંખી-કાદેવીથી પ્રાપ્ત થયેલું છે, તે ફળ આપ રાજેન્દ્રને બેટ સુકુ છું તેનું આપ મહારાજ પ્રાસન કરી અમર થાઓ અને અહોનીશ સત કીર્તિને પામી પ્રજનનું અચ્છી રીતેથી પાલન કરો એવી મારી આશીષ છે.

ભટ્ટહરી—નમી મહારાજ આપજ તે ફળ ખાઈ અમર થાઓ તો કેમ ?

નરપતશરમા—રાજેન્દ્ર હું તે ફળ ખાધ થું કઈ મુળ
દરીદ્રતા તો ભોગવું છું તેમાં વળી અમક થઈ કયાં ધરે ધરે ભટકું.

ભરતુહરી—તમારું દરીદ્ર કાપું વા કેમ ?

નરપતશરમા—તોપણ મારે અમર યથ થું કરવું છે ?
હું આ દુનીઆમાં મીથ્યા અમર થઈ થું સુકૃત કરવાનો હતો ?
આપ મહારાજ અવીચળ થાઓ તો દેશ હીતકારી કામ તો
સારાં થયાં કરે અને પ્રજા પણ આનંદમાં વરતે વળી દેવીનાં પુણ્ય
હુકમ આપનેજ ભેટ કરવાનો છે તો હું ગરીબ બ્રાહ્મણની ભેટ આપ
પુશાલીથી સ્વીકારી મને ઉપકારી કરશે.

ભરતુહરી—મહારાજ કંઈ ના નથી તમારો અતીશે આગ્રહ
હોય તો પુશાલી તેનો સ્વીકાર કરું છું તે ભેટની બક્ષીસ દાખલ
અણુમાત્ર તરીકે હું અહીંથીજ મેં પહેરેલાં હીરામુકતાના અમુલ્ય
દાગીના તમને સુપ્રત કરું છું તથા દક્ષ લક્ષ સોનામહોરની ચીઠી લખી
આપું છું તે શીકરાવી ખજાનચી પાસેથી નાણાં લેઈ લેજો આવી
હલકી બક્ષીસને આપ બ્રહ્મથી સ્વીકાર કરી હું સેવકને સદા આશીર-
વાદ આપશે એમ આશા છે.

નરપતશરમા—રાજેન્દ્ર દસ લક્ષ સુના મોહરો બસ છે માટે
સંગારો નહિ ઉતારો તેમ કરવું તે બ્યાજખી ગણ્યામ નહિ.

ભરતુહરી—ગરીબ બ્રાહ્મણ તો થું પણ હરકોપને આપવા
સંકલ્પ કર્યો પછી તે કદી પાછું ગ્રહણ કરતો નથી માટે પુશાલી
તેનો સ્વીકાર કરો.

નરપતશરમા—જેવી માલવપતિની ઈચ્છા

વહાણો પ્રિયમ વસ્ત્રો હો શાણી સખી એ રાહ

પ્રજા આહે સુખ ભારી હો માળવરાજ :

સપેતી અતીસે સુપતી પામે વામા કષ્ટકારી.	હો માળવ.
દિન દિન ચડતી કળાતો રાખે દાખે સત્યમોજરી	હો માળવ.
અમર થઈને અવિચળ પામે રિદ્ધિપ્રિતિ ધારી.	હો માળવ.
મુત્ર મુળ તમ આશીષ આપે રામ રાજ્ય સુખકારી	હો માળવ.
ચડતી કળા સદા રાય તમારી બાણ્ય લક્ષ અધીકારી	હો માળવ.
નવે ખંડમાં તો નામના તારી પ્રભુજી દયો પ્રસરાવી.	હો માળવ.
મનુરમતી નીતી પ્રિતી ગુણ માતા થાય સારી.	હો માળવ.

નૃપતીશ્વર તમારે રાજશ અમર તપો માળવ મહારાજને મ-
હાકાળેશ્વર સદા જય આપો. (બાદ ગાય છે)

ક્યારે કરશે મળી દીવ શાંત પ્રીયા હવે મારા-એ રાહ.
શ્વરદ્વહરી-પ્રભુ કળ મને આપ્યું મને આજ અતી સુખકારી
કરી કુપા કરી અતિ ગુણ આજ દાસ તો ધારી,
કીધા સુકૃત સરવે કાજ જન્મ સુધારી,
પ્રસન્ન કરવું કે ન કરવું ના વીચારે છે બારી પ્રભુ
અમર થઈને જગતની માહે અકીલું શું રહેવું.
સુખ દુખ તો કાંતી પાસ પ્યારી વીન રહેવું.
રત્ન વીલાસનું તો સુખ કાંતી સંગ ભેવું
જન્મ દયા માણું છું સદાએ વીણ પ્યારીરે
પ્યારી સંગ વીના નીરાદીન દુખ તો પામું
તેની વીણ રાજ્યનું સુખ સરવે નકામું
મુખ્યાનો જે થાય વીચોમ દુખમાં જામું.
સુપ્રત કરી પ્રીયાને કળ અમરવો કરાવી.
અંજ તણુ ચાહીને સુખ પીડાતો હરવી,
નીરાદીન સુખની માંહ મોજમજ કરવી પ્રભુ

હા ખરેખર તે મુઘ્ધા વીણુ જીવવું તદ્દન વરયાં તે ખરે
વીયાર અમુલ્ય છે માટે તેમજ કરું (રથ નજરે પડે છે)

અરે આવો અનુપમ રથ આવા અધોર રણમાં કાનો હશે
કોઈ રાજવંશી હોય એમ અનુમાન થાય છે. (કપટકળાને બાળી)

કપટકળા તું અહીં ક્યા શું તારા બાઈ આટલીવાર પણ
ધીરજ ન ખમી શક્યા તેઓ સાથે છે કેમ.

કપટકળા—મહારાજ મારી બાઈ તો સાથે નથી પણ એક
અતીશે વીપ્રીત કાર્ય બન્યું છે તેથી અહીં આવવાની જરૂર પડી
પરમેશ્વર કૃપાથી મારી બાઈનો ધર્મ રહ્યો છે, કરતા હરતા તે પર-
માત્મા પણ મેં અતીશે ધિરજ તથા શીખામણુ આપી ત્યારે સાહ-
સીક કર્મ કરતાં અટકાવ્યા હ્યો આ પત્ર મુને આપ્યો છે તે વાંચી
આપ માહિતગાર થાઓ.

ભરતુહરી--દાસી પણ એવું શું વીપ્રીત બન્યું છે કહેતો ખરી

કપટકળા—વાંચીને પુછો.

પીંગળા—સર્વ કળા સંપન્ન ગુણુનીધાન માળવાપત્ની મહા-
રાજની પવીત્ર સેવામાં લીં આપના ચરણકમળની દાસી પીંગળા
રાણીના પ્રણામ સ્વીકારશે બાદ ખ્યારા પ્રણુ આપ જે વખતે
અરણ્ય તરફ પધારતા હતા તે વખત મેં ધણી આનાકાની કરી પરન્તુ
તે વખત આપ પરમેશ્વરે જરા પણ ધ્યાન આપ્યું નહીં આપ
દીનદાસીને અનાદર કરી ચાલ્યા ગયા તે તો ઠીક પુરતી રીતે
તપાસતાં માણુમ પડે છે કે આપ તરછોડી ચાલ્યા ગયા,
તેથીજ આવા વીપ્રીત કાર્યનો બનવા વખત મળ્યો
છે જેવી તેવી વાત હોય તો જણાવત પણ નહીં પણ
આ સંસારમાં રહેવું તે ભારે થઈ પડ્યું છે. હું તો

આત્મહત્યાજ કરત પણ દાસીએ બહુધા ધીરજ આપી તેથીજ
અત્યાર સુધી મારો દુઃખી આત્મા રહ્યો છે. સર્વ સંસાર શોક
સ્થિતિમાં રમસાન બાસે છે હાય હાય પ્રભુ તેં મારા પતિવ્રત
ધર્મ તરફ જરા પણ નજર કરી નહીં અને હું તે શું લખું,
લખતાં ચિત ચિરાધ જાય છે કાળજે કારી કટારીનો ધા વાગ્યો.

સાધુચર દુઃખ શું લખવું.

શું લખું વાત વિસ્તારીને, લખતાં દિલ અકળાય;
જીવવાથી મરવું બધુ મન અતિશે મુંઝાય. શું૦

પ્રભુ પધાર્યો જ્યારથી રમવા કાળ સ્થિત;
અપશુકન તો બાસતા. થયા તો તેની વાર; શું૦

પ્રભુ પુજનમાં બેઠી હતી, જપતી રામનું નામ,
દિયર વિક્રમ શ્રાતજ, આવ્યા તેહતો ઠામ; શું૦

હરનીશ તેઓ આવતા, જાણી બાળક સમ,
આવવા દીધા મેં પાસ તો, મંત્રી થઈ તેની ગુમ, શું૦

ચક્રચર બની તેને કામમાં, કણાં કડવાં વચન.
સમજાવ્યા સમજે નહીં, થયા કુર તફન. શું૦

આખર મારી પાડવા, કર્યો તેણે વિચાર,
તરત ભુદ્ધિની ટેવથી, દઈ દીધાં મેં બાર. શું૦

સાર સધળો સમજી પ્રભુ દુઃખ પડ્યું છે શીર,
માટે વહેલા તો પધારજો, ત્હેની નહીં હવે ધીર, શું૦

બરતુહરી—શું દાસી સધળી ખરી વાત છે ?

કપટકળા—ત્યારે ખોટી હોય એમ આપને વિશ્વાસ આવે છે કે ?

બરતુહરી—વિક્રમે પણ ભુલ ખાધી કે શું ?

કપટકળા—હા મહારાજ હોય હજી તેઓ બાળક છે માટે
વહેલા પધારો તો સાહે.

ભરતુહરી--અરે એમ હોય તો બાળક શાનો ખરેખર
ફુટે ભુલ ખાધીજ હશે કારણ પ્રિયાર સ્વરૂપ ઓછું નથી યોગી
મુનિવરો પણ ભુલ ખાય અરે એ ફુટને મેં પાળી પોશી મોટો
ક્યો તેનું ફળ ઠીક મળ્યું છે એવા નીમકહરામી કામાંધને તો આ
પૃથ્વીપરથી ઓછા કરવા એજ યથાર્થ છે.

કપટકળા--મહારાજ બનાર કાળે થઇ રહેશે ભુલ છે તે
માણસના માથે.

ભરતુહરી--ભુલ આવે પણ આવી કે ? ત્યારે તો પછી
સતીઓના સત્ય કેમ સચવાશે.

નીકળ તું પાપી દુષ્ટ અહિંથી.

મરદન મરદન કરવું મારે, તેનું બાળ જરૂર,

ફળ જોઇને જાળ ઉઠે છે, સું તેનો મગજર.

કાપી કટકા કરવા તેના, દયા નહિ જરા હિર;

મારે ઠાર, કાઢું પાર રહ્યો નથી તે મારો બ્રાત;

ઝટપટ કરે તેને ચકચુર,

કપટકળા--મહારાજ એટલો બધો બાળક ઉપર રોષ હોય નહી.

ભર્તૃહરી--અરે શું બાળક હોય તો તેવા નીચ પ્રસંગે
પગલું ભરે ખરો કે પરમાર કુળની લાભથી જીવતો છોડી મુકીશ
પણ દેશપાર અવસ્ય કરવાનોજ.

કપટકળા--ઠીક છે મહારાજ પણ હવે રંગમહેલમાં તાકીદથી
પધારો તો સાફ નહી તો મારી બાઇ નક્કી આત્મહત્યા કરશે.

ભરતુહરી--ચાલ અત્યારે તાકીદથી પણ આ શું સંભળાય છે.

આકાશવાણી--અરે ભર્તૃહરીનું એકદમ વગર તપાસે
સાહસ કર્મ નહી કર પ્રીયા બંધનમાંહે પુરો બંધાઇ ગયો છે

ધર્મ ધ્યાન પણ ચુકી ગયો મહાકાળેશ્વરની પ્રીત માસે ત્રણ દિવસ સુધી એક સ્થાનકે બેસી પ્રાર્થના પુજ કરવા તે તકન ચુકી ગયો છે. પ્રીયાના ફાંસામાં ખરેખર ફસાણો છે પણ મુઠમત્રી જે કાંઈ કાર્ય કરે તે વિચારી કર કે જેથી પાછળ પસ્તાવાનું રહે નહીં.

ભરતુહરી—વધારે બાવાર્થ નહીં સમજતાં ચક્રોરપથે ખરેખર તે જુલ્મ મારામાં મોટી આવી છે ફાસી હું તારી બાંધને પત્ર લખી આપુ છું તે વંચાવી ધીરજ આપજો. કારણ મારે ત્રણ દિવસ સુધી મહાબળેશ્વરની સેવામાં રહેવાનું છે. જે દીવસથી તું તથા તારી બાંધ આવ્યાં છો ત્યારથી સ્મૃતિમુહમાં તો મારાથી જવાયું પણ નથી. તે બાબતનો આજે સાક્ષાત્ મશ્વરીનો કપડો મળ્યો છે વિક્રમ વિશે પણ પુસ્તો બદોબસ્ત કરીશ લે આ એક અમુલ્ય વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ છે તે તું તારી બાંધને પ્રાસન કરાવજો પત્રમાં જે બાબત લખું છું અને તને સુખેથી પણ કહું છું કે કદાપી મારા વીના ફળ પ્રાસન ન કરે તો આગ્રહપૂર્વક કરાવજો જરા પણ મુઝાવા દરજ્જા નહીં.

કપટકળા—મારી બાંધ એકલા નહીં પ્રાસન કરે તો.

ભરતુહરી—તું તારે લઈ જાને એમાં એવો ગુણ છે કે જે નર ના નારી બાંધ તે અમર થઈ જાય માટે જરૂર ખવરાવજો.

કપટકળા—ઠીક મહારાજ પણ વહેલા પધારજો.

ભરતુહરી—હું બરાબર ત્રણ દિવસે આવીશ તારી બાંધને જરા પણ મુઝાવા દરજ્જામાં લે અહીંથી પરમારોજ મહાબળેશ્વર જાહિં છું. કપટકળા પધારો મહારાજ.

(દ્વિતીય અંક સમાપ્ત.)

અંક ત્રીજો

પાત્ર વર્ગ.

ભરતુહરી—માળવા દેશનો રાજા વિક્રમ—ભરતુહરીનો નાનો ભાઈ.

ચંદ્રકળા—વિક્રમની રાણી. પાર્વતી—તેની દાસી.

કપટકળા—પિંગળાની દાસી. પંચીરામ—એક પરદેશી બ્રાહ્મણ.

સોમચંદ— } નર્મદા—તેની દીકરી.

હીપચંદ— } ઉચ્છેક—ઉજ્જનનો પોલીસ જમાદાર.

નઠોરચંદ—ઉજ્જનના વાણીયા મદનપાળ અશ્વરક્ષકપિંગળાનો ચાર.

ખુશાલચંદ પિંગળા—ભરતુહરી રાણી.

કરમચંદ— ચંપકકળા—ઉજ્જનની પ્રખ્યાત નાયકા.

પુનો— પરદેશી કાળા. શેરશીલુ—ઉજ્જનની દેખરેખ રાખનાર.

કાવલો જમાદાર સિવાય સિપાઈ ચોપદાર છત્વાદી.

પ્રવેશ પહેલો—વિક્રમનો મહેલ.

વિક્રમ—(સ્વગત) હા પ્રભુ તારી ગતી ન્યારી છે અરે પરમાર જેવી પવીત્ર કુળને એજ લગાડવા તે દુષ્ટ બાચો ક્યાંથી આવી? મહારાજ તો તફન તેનામાં લીન બની ગયા છે. માળવા દેશનો સુર્ય અસ્ત દશાએ પહોંચ્યો હોય તેમ સંભવે છે નહીંતો આવા પુન્યશાળી ને નામીયા વંશમાં તેવી કુલટા ક્યાંથી આવે? બનવા કાળે બની રહે છે ભાવિ કદી મીથ્યા થવું નથી. નીચ દાસી મને કેવી રીતે ફાસામાં કેવી તેડી ગઈ તેની હિલચાલ તો મેં આવી ત્યારથીજ પરીક્ષા કરી લીધી છે પણ આવી પણ બખર નહોતી કે આમજ થશે હવે માળવામાં રહેવું ઉચીત લાગતું

નથી. પ્રભુ અંત બે દિવસથી ફરકે છે ફળ તો મળી રહ્યું છે પણ હજુ આવતું નથી તો શું આવવાનું હશે તેની માણુમ પડતી નથી કીક પરમેશ્વરની ખુશીમાં આવે તેમ કરમની ગતી વીચીત્ર છે.

અધ્યાનક આ શો કોપ કીધારે કીરતાર એ રાહ.

અગ્રસ્થને આવો કોપ માળવાની પરે, પરમાર માંહે એવી ક્યાંથી રાણી નીચ સર્વોપરી કુળ પરમારનું ગણાય એની માંહે આવી નીચ રાણીઓ તે થાય ત્યારે કેમ કરી રહેશે, પ્રભુ હવે ધર્મ સુકાયો છે ખરો હવે ક્ષત્રીમાંહે ધરમ કળાયુએ વાસ પૃથ્વી માંહે તો કયો પરમાર હજુ સુધી શુદ્ધ તો રહ્યા પણ પ્રભુ હવે રહેવો અત્મ છે કહ્યું, જ્યારે આવી રાણી આપી નીચ શુદ્ધીન માળવાનો સુર્ય અસ્ત થવાનો નક્કી એવી આજથી લાગે છે મુજને નક્કી નહીતો અધર્મ આવો ક્યાં થકીરે, નભમેર પૃથ્વી નીચે રસાળ જાય. ક્ષત્રીતણી ટેકો જગ-મધ્યે નારહી, અકૃત ધારણા પ્રભુ પ્રસરી તો ગદ્ય ધર્મબીજ જગ-માંહે રહેવું તો નથી નીચે મુજ મન કહે છે કથીરે કથી.

અંદ્રકળા—પ્રવેશ કરી પ્રાણુનાથ આજ દિવસ થયાં મોટા સોગંધીય સાગરમાં કુખ્યા હોય એમ આપની મુખમુદ્રા સુચવે છે કારણ ગમે તે હોય પણ નકી કોષ્ટ પ્રકારનો શોચ છે એમાં જરા પણ સંદેહ નથી નહીતો કોષ્ટ દિવસ આમ ઉદાસી હોતા નથી.

વિક્રમ-પ્રીયા કાંઈ નહી તે બાબત તારે જાણવાની જરૂર પણ નથી.

અંદ્રકળા—પ્રાણેશ્વર જરૂર કેમ નથી ? સ્ત્રી માત્રનો ધર્મ છે કે પોતાના કુઃખથી વીહીત થઈ કુઃખમાં વિયોગી રહેવું તો આપ કૃપાનાથ દિનદાસીને તે બાબતથી વાકેફ કરશો તો હું મારાથી બનતી

મહે કરીશ, શું આપના વડીલ બાતાએ આપનો તિરસ્કાર ક્યો છે એમ હોય તો કંઈ મુઝવું નહીં માસ પીલાજીનું રાજ્ય તમારુંજ સમજી લ્યો.

વિક્રમ—પ્રીયા હજી થયો નથી પણ થશે ખરો એમાં સંદેહ નહીં કારણ પ્રીયા આધીન નર સાઈ નરનું જરાએ પણ વીચારતો નથી

ચંદ્રકળા—પણ બાબત શી છે તે તો કહો કદાપી તિરસ્કાર થાય તો પણ શું થઈ ગયું.

વિક્રમ—તિરસ્કાર થતાં શું થઈ ગયું તેની મને હરકત નથી હરકત ફક્ત એટલી કે હું તફત નીરઅપરાધી તેને માથે જીડો આરોપ અને બીજું તો માળવી પ્રજાનું શું થશે તેનો વિચાર કરું છું. વડીલબાત તફત કપટી પીંગળાના પાપી પંજમાં પુરેપુરા સપડાયા છે હવે મને ખાત્રી થઈ ચુકી છે કે માળવાની માડી ઝાઝા વર્ષ ટકશે નહિ.

ચંદ્રકળા—મહારાજ તે તેમાં લીન બન્યા છે તેતો એક બાજુ પર પણ મારે બોલવું બ્યાજબી ગણાય નહીં કારણ આપના વડીલબાતા તે મારા પિતા તુલ્ય કહેવાય તથા તેમનાં રાણી માતાતુલ્ય કહેવાય પણ બ્યારે સહન થતું નથી, અને મગજ તેવી નીષ્ટ વાતો સાંભળી તફત ફરી ગયું છે ત્યારે આપની પાસે કહું છું. પીંગળા રાણીએ ફક્ત કરવામાં બાકી રાખી નથી એવા ખરેખરા સમાચાર મળ્યા છે તે સાથે કાણીઆને તેડત્તી આવી છે. તેનું કારણ એ એ બેઉને બચપણથી અરસપરસ મારી બંધાએલી છે મહારાજ તો કાંઈ લાંબી નજરથી તપાસતાંજ નથી બિચારી ત્રણસો સાઠના નીસાસા તે દુષ્ટ રંડા લે છે તોપણ તે ચંડાળશીને શાન્તિ નહિ પામતાં કુકુલમાં બાકી રાખતી નથી.

વિક્રમ—પ્રીયા તમારું કહેવું વાસ્તવીક છે અને એમજ હોવું જોઈએ.

ચંદ્રકળા—પણ આપને એવો શું પ્રસંગ મળ્યો છે મારા સોગમ સાથે સાન્યું ના કહેતો શું મારો વિશ્વાસ આવતો નથી.

વિક્રમ—સ્ત્રીનો વિશ્વાસ એ પણ તને તે બાબત લાગુ પડે તેમ નથી કારણ સર્વ સ્ત્રીઓ સરખી હોતી નથી.

ચંદ્રકળા—જો વિશ્વાસ ન આવે તો થયું મારામાં એવી સત્તા નથી કે આપની પાસે પરાણે કહેવરાવી શકું.

વિક્રમ—પ્રીયા તમે સીદ રીસ ચઢાવો છો તમે પીંગળા જેવાં નથી કે તમને કહેવામાં બાદ આવે તમે તો સતિની પંક્તિમાં ખરો તેવાં છો એમ બધા કાળથી સિદ્ધ થયું છે અને તેથીજ ન કહેવાની વાતો પણ તમારાથી ગુમ રાખતો નથી ક્રિક છે ત્યારે બનેલી બીના અવશ્ય કરો.

બનઝારો.

સુધુ પ્રાણ પ્રીયા તું મારી, જે વાત બની દુઃખકારી;

હતો શિવ પુજનીમાંહે, ઘસી તેડવા આવી ત્યાંહે;

કપટકળા કપટ થયું બારી, જે વાત બની દુઃખકારી;

ચાલો મહારાગ તમને જોડાવે, કહ્યું છે કે અચુક હયાં આવો.

મેં વાત સત્ય દીલધારી, જે વાત બની દુઃખકારી;

પુણું થયું છે જ્યારે પુજન મહેલ ગયો ઘસીને સંજ;

આત મળે નહીં તે વારી, જે વાત બને દુઃખકારી;

રાણી પીંગળાને મેં પુછ્યું, માવ જોલાવાતું કારણ શું છે;

તવ જોલી તે દુષ્ટ નારી, જે વાત બની દુઃખકારી;

કામ કીડા મુજ સંજ કરોને, કામ પરિતાપ તો હરોને;

કેધ બાપો મને તવ ભારી, જે વાત બની દુઃખકારી;

પુત્ર બાવે અતી સમજવી, મુજ વાત દીક્ષે નવ ઉતારી;

ફક્ત કામ તણી તે ચારી, જે વાત બની દુઃખકારી;

પછી મેં કર્યો તીરસ્કાર, કલ્પા કટુ વચન અપાર;

ચાલી નીકળ્યો ત્યાંથી તે વારી, જે વાત બની દુઃખકારી

અંદકળા—પ્યારા હવે બનનાર વાત તો બની મધ પશુ તેથી
શું થયું ધસ્તરે તમારું સત્ય સાચવ્યું તો બસ આવળના વૃક્ષ કેરીની
આશા ક્યાંથી હોય ! તેવા બલિચારીણીના વિચારો સારા
હોયજ ક્યાંથી તેનો શોચ કરી શા માટે આત્માને બાળો છે !
ચનાર હતું તે થઈ રહ્યું.

વિક્રમ—હજુ દુષ્ટાને તેટલાથી શાન્તિ વળશે નહી આમાંથી
શું પરિણામ આવશે તે કહી શકાતું નથી.

(સિપાઈ પ્રવેશ કરે છે)

સીપાઈ—મહારાજશ્રી મહાકાળેશ્વરથી ભરથરી રાજ્યએ
આપને દેશવટાનો પોશાક તથા આ પત્ર મોકલાવ્યો છે મોટેથી કહ્યું
છે કે ખરો પરમારવંશ હોય તો જરાવાર પણ ઉજ્જનમાં
ઉભો રહે નહી,

(એટલું કહી ચાલ્યો જાય છે)

અંદકળા—હર હર શંકર હાય પ્રભુ આ શું ! અજબ

વીક્રમ—પ્રીયા ધીરજ ધર ચવાનું હોય તે થઈ રહે છે ને
માણસ માયાબંધની માંહે પુરો પડ્યો છે તેને સારા નરસાથી જરા
ખબર પડતી નથી નકી સમજ કે હવે માળવાનો સુખ અસ્ત
પામ્યો અને તે દુષ્ટાના પાપનો ધડો બરાબ ચુક્યો સાંભળ પત્રમાં
શું લખે છે.

વિક્રમ! આ પત્રથી વાકેફમાર થઇ ફરી તું તારે શ્યામ મુખ જતાવીશમાં તે પરમારવંશને મોટી ખોટ બેસાડી છે મેં કુધ પાછને સરપ ઉછેર્યો તે મનેજ ડસ્યો રાજ્યનેહ આવો હોતો નથી છતાં તારીપર વિશ્વાસ રાખ્યો તો તેનું ફળ તેં સાઈ આપ્યું છે. આવા અનિતી પ્રસંગે પગલું જરતાં જરાપણ આંચકો ખાધો નહીં તે જનુનીના નામને ખરેખરી ખોટ બેસારી છે હવે તું માળવાને બારફે છે તો સત્વર તારે શ્યામ મુખ અહિંથી અદશ્ય કરજે વારંવાર લખતો ક્રોધ વૃદ્ધી પામે છે. તું જેવાને ફુતીયા ઉપરથી પ્રાપ્તજ કરવા જોઈએ પણ જ્ઞાત સ્નેહ છોડી મુકું છું. જે પ્રાણની આસા રાખતો હોય તો હવે ઉજ્જવનું પાણી પીવા કાણુ વાર પણ ઉભો રહીશ નહીં શીટકાર તે કેટલો આપું-જેટલો આપું તેટલો થોડો છે.

ક્ષત્રીક્ષ્ણંક

ધીક ધીક તુને છે જ્ઞાત શરમ જરા ન આવીરે;	
ધીક ધીક લજવી જે કુળ જાત;	શરમ૦
આવું કરતાં તને કાણુ કૃત્ય;	શરમ૦
છોડી દીધું કુષ્ટ તે તો તારું સત્ય;	શરમ૦
કામ અંધ માંહે થયો ચક્રચુર;	શરમ૦
કામે કુર થયું કુષ્ટ તારે ઉર;	શરમ૦
મુજ પ્યારિ જે અતિશે પવિત્ર;	શરમ૦
તેમાં ખેચ્યું તેં તો તારું કુષ્ટ ચીત;	શરમ૦
મુજ દેશમાં પડી ના રહીશ;	શરમ૦
તારું મુખ વરી ન જતાવીશ;	શરમ૦

જેટલું લખું તેટલું થોડુંજ છે માટે સત્વર માળવ જુમીમાંથી

આલ્યો જળે હું ત્રણુ કિવસ મહાબળેશ્વર મંદીરમાં છું. તેમાંથી પર-
વારી રહેતાં વારં કાળું મુખ મારી નજરે આવ્યું તો કોટાન કોટી
કક્કા કરી નાખીશ.

વીક્રમ—પ્રભુ હવે નકકી થયું છે કે માળવ દેશની ઇહિષ્યતા
પુરે પુરી ખેઠી ને પ્રીયા તે બાળત શોક કરવો વૃથા છે, પરમ પ્રભુ
જ્યારે પાપનો ઘડો ફેડે ત્યારે ખરા પશુ અલારે હું મારા માળવ-
જીમીનો ત્યાગ કરી આલ્યો જાઉં છું.

ચંદ્રકળા—પ્યારા એ શું બોલ્યા મારો ત્યાગ એમ તો
કહી થવાતું નથી મારા પિતાશ્રીનું રાજ્ય આપનુંજ સમજો તો
અરણ્યની શી જરૂર છે.

વીક્રમ—સ્વસુર પક્ષમાં રહું એમ કદી આશ્વા રાખશેા નહી
તમારે ત્યાં જવું હોય તો ખુશીથી જાઓ, પણ હું સાથે
આવનાર નથી.

ચંદ્રકળા—પ્રાણેશ્વર એ શું બોલ્યા હું ત્યાંને આપ
અરણ્યમાં નહી,

વીક્રમ—સુંદરી જેટલી હઠ કરો એટલી વૃથા છે એમ
કહી તમે ખુશીથી તમારા પિયરમાં સીધાવો.

ચંદ્રકળા ગીરધારીરે વાત કહું તે વિચારો.

પ્યારા મારારે તરછોડી નહી પ્યારી કદી જુદી હું થનારી,

પ્રભુ એકલી નવ રહે દાસીરે, હું છું દરશનની પુર્ણ પ્યાસીરે;

સ્તુતી ગાઉ તમારી પ્યાસીરે પુર્ણ પ્યારે પ્રીતમ લેજો સ્વીકારી; કદી

વીક્રમ—સુંદરી સાચીરે વાત કાંઈ વા વિચારો તેથી તોલ ઘટે અમારો

મુઘા નારીરે એમ કદી ન થનારું, કોટી બાંતે નથી બનનારું;

શોભે અરણ્યમાં નહી નારીરે, મમ વચનોરે કાંત દિલે ઉતારો,

અંદકળા—એ શું બોલ્યારે પ્યારા તમે તો સ્વામી લળીલળી નમું
હું સ્વીચ નામી.

પ્રિતમ મારા દાસી દુઃખી કરેમાં ચિન્તા માંહે પ્રભુ તો ધરેમાં
શેભે પ્રાણુ વિભુ પ્યારીરે નાથ વિનાની નાર અકારીરે

દિલ લાંગે છે બાણુ કટારીરે, વનમાંહેરે સાથે હું સુખ પામી લળીલળી
વી.—કામકદળાએ વનરખોના સહેવાયે નવ વનમાં નમથી રહેવાયે
ભયંકરે વનની હોય ઝાડી, ઘણા હોય પશું ત્યાં અનાડી;

નવ મંદિર મહેલ તો ત્યાં હેરે, સુવસ્ત્રો મળે ન ક્યાંહેરે,
સહિ સાહિત્ય મળે ના લગારે, ભયકારીરે પક્ષીના નાદ સુણાયરે નવ

અંક—પ્રીતમજીરે વિયોગ દુખ છે કારી થઇ શકે ના દાસ પુમારી
બીજી થાયે નારે દુખ મને તો પ્યારા નીત્ય પામું જોદર્શન તમારા

વન તે શહેરની સમતો ગજુશું વૃક્ષ ઓથો દાસ દિલ ધરશું રે,
આત્મસ્થાનક મહેલમાં ફરશુંરે, વનઝાડીને આગની સમ ગજુનારી,

મુંદર સ્વામીરે પ્યારા પ્રીતમ છે મારા તરછોડોં ના તેનના તારા
હું છુંરે રંક દાસી તમારી તરછોડી નહિ પ્રીયા નારી

સાથે સુખ દુખ સ્વામી સહેશુંરે પડયું તે અંક પર ધરશું
એકલા જાઓરે તવ સોગન છે મારા તરછોડો.

વિ.—પ્રીયા ગમે તેમ કરશો તો પણ હું કદી સાથે તેડી
જવાનો નથી સમજી છો છતાં આમ કરો તે યોગ્ય.

અંક—પ્રિતમેશ્વર ! ત્યારે શું પ્યારીને આમ તરછોડી તોપણ
મને વાજબી છે આપ ક્યાણુ છે છતાં જ્ઞાને કઠોર થાઓ છો
(બાથબીડી) પ્રીતમ ગમે તેમ કહો તો પણ સાથે આવ્યા વગર
રહેવાની નથી.

વિ.-

ગાયન

ધિરજ પ્રિયા તું ધારે, કહી ન તે થનાર,

શાને હામ તું હાર કામરે કહણી

દુખ છે રે અપાર. રચુનીતો માંહી

ધીરજ

સાથે પ્રિયા ન અવાય તેથી દુખતો થાય,

મુકોમળ છે કામ પ્રિયા તારી અતી,

રાન દુખ ના વેઠાય માટે રે તું અળી

ધીરજ

મુજથી ના રેવાય જનનીતો લગ્નય,

ધડી વિશ્રામ થાય મુજથી ના હવે,

પ્રિયા લાહુ છે લાય પણ ઉપાય નહી

ધીરજ

પ્રિયા જેટલી હઠ કરો તેટલી વરથા છે તું નકી સમજ કે
તેમ બનવું બહું કઠણુ છે વળી સીધીથી કહું છું કે જ માસ પુરા
વીયોગનાં વેઠવી નહી પડે તેટલા વખતમાં તો ત્રિયાબંધીત વડીલ
જાતા તે પાપશુનીના પાપથી મુક્ત થશે ખરા ત્રિય જ ખરા પતિ
વૃતા ધર્મ તથા ખરી રીતે મારા સોગન પાળતી હોતો મારી
આશાનું ઉથાપન નહી કરતાં સાથે આવવાનું નામ લખજ નહી.

ચંદ્રકળા—હરહર વિશ્વંભરા હાયરે વિશુ આ થું વચ્ચા મને
કામ પણ જાતની મારી રહેવા ન દીધી.

તકદિર હમારે ઇકના

વિ.—બસ પ્રિયા હવે રૂઠન નહી કર.

છોકુ હું પ્યારી ભુમી મારી આજ ઉજ્જનની

જાત હુકમ સીર તો ધારી આજ ઉજ્જનની

હીત તાર મુજ થકી તો કંઈ ના થયું.

રીટકાર મહી વિદેશ વાટ જાઉં છું.

છોકુ

અતુલ્ય કલંક પ્રભુ શીર મને તો ધરયું
ત્યાગ કરી દુખી ધડી જાઉં છું ઉજ્જની છાડું
મમ પ્યારી શુદ્ધ જે નારી સોંપુ છું તુને
રક્ષણ સદા કરજે તેનું પ્યારી ઉજ્જની છાડું
કામી અંધ ભાતાનાં ચક્ષુ ઉધાડજે;
જયકાર કરજે સદા તેનો તું ઉજ્જની છાડું

મારી પ્યારી પ્રણામ છે પ્રીતિ ધીરજ રાખજે ઇશ્વર કૃપાથી
સૌ સાથે થઈ રહેશે.

અંદ્રકળા—

સોરઠાની ગાડી.

શુરવીર પીયુ વેલેરા જેર આવજોરે મમ અરજી ઉરમાં ધરજોરે,
ભાતા હુકમથી નાથ પધારે પણ સત્વર દર્શન દેજોરે.
નાથ વિયોગ બહુ દુખદાયક છે સંયોગ ધલાજ કરજોરે મમં
નાથ તમારી બહુ દુખધારી વહેલા તો પાછા સંચરજોરે મમં
રણ માંહે તો પ્રભુ તમારું રક્ષણ દિનદિન કરજોરે મમં
દુખણી ચમકા પ્રભુ તમ વિયોગે દયા દિલમાં ધરજોરે મમં
નાથ આ દીનદાસીને તરછોડી જતા રહોછો પણ જેમ બને
તેમ વહેલા દરશન આપજો અને શરીરનું નિશ્ચદીન રક્ષણ કરશે
એવી મારી અદ્વિષ્ટુતી છે વિશ્વંજર સદા તમારો જય કરો.

વીક્રમ—પ્રિયા પ્રમાણ છે મહાકાળેશ્વર સા સારાવાના કરશે.

પ્રવેશ બીજો સ્થળ રસ્તો.

કપટકળા—હા પ્રભુ ચારીની રીતીતો ખરી ભુદીજ હું અમર
ફળ જેવી વહાલી વરતુ ચારથી વધારે ગણી નહીં ધન્ય છે તેની પ્રી-
તીને ચારી આંધવા તો તેના જેવીજ અહા શું આઈતું ચીત ચોંટી

મયું છે થોડો વખત જ્યારે વિક્રમ પર પ્રીતી લાગી ત્યારે થટાડયું હતું ખરું પણ જ્યારે તેને દેશવટો મળ્યો ત્યારે તો હતી તેથી પણ વધારે થઇ પ્રતિદીન હવે તો વધવાનીજ કારણ જેની ખરી સખ્તી હતી તેતો ગયો મહાસગ્ન તો ખરૂરી માફક આપણે પણ ઠીક ફાળ્યા છીએ બાઇના રૂપની છે પણ અવધી મહારાજા પાસે માથુ પણ આપે એવી લાગી મધ છે બાઇને ચાર સાથે પણ એવી લાગી મધરની ખુબીજ વિચિત્ર છે કોઇ અરસપરસ મન જોડી દીધાં છે. ગાયન—ચાર ચાર ચારી થતી રીતિ છે વિચિત્ર.

અરસપરસ કેવી રીતે ચોટી ગયા છે ચીત.

રાજન વશ કીધો છે બાઇ જરા તો નવ ગણે જુદાઇ.

બાઇનું તો ચોટી ગયું ને અશ્વપાળે દીલ

નૃપે ફળ અમર સોંપ્યું છે બાઇને તો હાં.

બાઇએ તો સુપ્રીત કીધું ગણી અતિ અસલ ચાર.

પણ હવે તાકીદથી જાઉં છ માસથી તો ભેગાં થયાં નથી તેનો મીઠાજ પણ ફાટી ગયેલો છે તો આપણે માથે શું ગુજરશે નકી હાડકાં તો રંગાવાના પણ શું કરવું મેંજ હાથે કરી કીધું તેમાં કાઇનો શું દોષ હવે દીલ તો કરવી નહીં કારણ ગયા વગર છુટકારો તો નથીજ વળા જે રોકડા બાઇ લેશું.

પ્રવેશ ત્રીજો-ઉજ્જનનો ચોક.

સોમચંદ—ઓલા ગજબ થયોકે દીપચંદીઆ.

દિપચંદ—પણ વાત તો કડ શું હતું.

સોમચંદ—ખબડ નથી કે શું હાઠી,

દિપચંદ—નાડે બાઇ ખબડ હોય તો સીડ પુછે.

નઠોરચંદ—શું હાડાએ માટે મળળ મયો છ વાધટો સાંભળાકે
મળળ ઠયો મળળ ઠયોજ કરો છો.

પુશાલચંદ—છટો વાંટ હાંભળી એમાં શું હાંભડવીટી એવું ટે હોય
ખડુ કે લીકડમજમાં એવી ભુલ હોય ખડી કે ધ ટા મહા-
રાજને રાંડે મુડા ભરમાડ્યા છે.

નઠોરચંદ—મારો બેટો પુશાલચંદીઓ કેવી વાટ કરે છે એ રાણીનું
રૂપ જોયું રૂપ મોટા મુનિવડો પણ મોહીત થઇ જાય તે
વીકડમજ ટે શું હીસાખમાં.

દીપચંદ પણ મને હમપડો તો ખડા,

પુશાલચંદ—શું ટાડા બાપનું કપાડ હમજડે હાંકડતો નહી
હાઠા એમ ઠાયજ ટેમ વીકડમજલુ ભુલ ખાય ખડા કે એમ કહી
ના બને પોઠે.

નઠોરચંદ--માડો હાડો આ બાડે હુશીયાર ટેમ એમ ના
બને ટાંડે શું દેશવટો અમઠો હશે તે માડાજ ઠાહેજ એવી ભુલ
ખાય ખડાકે.

કરમચંદ—મહાડાજ સાહેબની ભુઠી ધણા ડીવસઠી ફાટી ગઈ
છે નવા માહડાજ આવ્યા ટારનો કોષ ડીવહ કચેરીમાં ટો આવતા
જ નથી પણ વિકડમજને દેશવટો ટેમ આપ્યો ટે ટે કહો.

પુશાલચંદ—હજી હાડા ખખડના પઠી એક ડાલુતો કીકું કે
નવાં મહારાણીએ કહાવ્યું માડી હાડીએ એવું કડયું છે કે મારીટો
આખર પાડી.

કરમચંદ—ના ના એમટો હોય નહી.

સોમચંદ--હું પણ એમજ કાઢિછુના પણ મારો બેટો નઠોરી-
ઓ કોષ વાટે હાચુ માને નહી ટો ટે શંટરવું કે.

નઠોરચંદ—મારે બેટા વાડીઓ કરમચંડીઓ વચમાં કાયડીનો ઠાવા આવ્યો તને ભારે ખચર પડે ના.

કરમચંદ—માડો કેવો બેટા કહીને ગાડ કાઢી લે છે હવે ફડી બોલ્યો ટો જોના જેવી ઠાસે.

નઠોરચંદ—જોયા જેવી શું ઠાવી ઠી કરમચંડીઆ.

કરમચંદ—ડાડે એકટો ગાડ દે છે અને ખીજી વીકડમજી જેવો પટમધુદપર મહારાજને માટે એવો આટોપ મુકે છે હાડા ટારોટો નરકમાં પણ ટ્યાંધ છુટકારો ઠાવો નથી.

નઠોરચંદ—છુટકાડો ટાડો ઠાવાનો મહાડાજી જુલે ખડાકે.

કરમચંદ દુડો ભાઈ ડાહીજીનો મહારાજ મુ મહાડાનો બાપ જુલે પડમાં તું આતી ખુટયું નહીટો આમ પોય નહીં.

દ્વિપચંદ—પંચ બોલ્યો ટાં પરમેશ્વર મહાડાની જુઠી મધ ખડી મડવાનું આતી ખુટયુ એમ ખાટડીની માનજે.

નઠોરચંદ—તમાડુ આવ્યું લાગે છે અમથા ઢગ્ગીની ખોડની કડો ખરાકે,
(બે કાળીઓ આવે છે.)

પુનો મારા હહેરાના કીધુ નોતું તે ઉજ્જલ જલુ રવાદે પણ મારા બેટાને શીમડાં ચાંધ વેસતા નોતા તે આંધ આવીને એની મુડ સોલાવી.

કાવલો—રાંડના મોરથી આમ જાણ્યું હોતતો સ્વાહાદું આંધ ગુડત માળવામાં આવું ધજ અંધાર હશે એમ ખચર નોતી નકર મુંડાવા આવે.

પુનો—શીમડામાં તો હોળી ખકડાણી પણ આ તો બે જ્યાં પસેઠી હહેરા લેતા ગયા.

કાવલો આ તો બહુ અનરથ માળવામાં મધાડીનું આવું અંધાર આજજ દીકું ચમ પુતીઆ,

પુતો-મારો હાળો રાંડનો આરથી માથુ કુટતો મારે ઉજળુ જાઉં મારે ઉજળુ જાવું લે આ તારી કોટી ઉજળુ વેશ શીભડા મારા ખેટાને ખેઉ ડોડ ઠીક હપ્પામણ મળી હરતમાં ખાટા કોના નથી જે રાગ રાણીમાં અંધાણો છ ઠેકાણે પરગને હરખ હોષ નવ હવે રાવચ્ચાં ખાવી.

કાવલો-કોણ તારો ડોહો હાલજનારો તો વગડામાં ગયો હવે અંધારૂં ધબળ મારા ખેટા પોલીહની ફાટ બહુ વધી છે હો પુતીઆ

પુતીઓ-ફાટ નોય તો શીભડાં અચકાય ખરાં કે ચેમ પણ જોઈ રાગને પુરી ખખર પાંકુ તોજ હું પુતીઓ પેથીઆના મુત રનો હમજ ધ રાંડને રડવા ખંનેને રડવા ભેગા કર એવો મુ એસો હમજીશમાં કાવલા.

કાવલો-કોણ તારો આપ હાંબલે તો હુલીએ સપડાવશે.

પુતીઓ-હુલીએ તો ચડવુ તો સેજનાં કાંતો નર ખેડીએ ને કાંતો એડીએ, (આજાણ કળકળતો આવે છે)

પુશાલચંદ-વડી તમારે શું છે ભાષ

પંથીરામ-અરે પ્રભુ હવે શું કરું ક્યાંથી મારા નસીબ ફર્યો ને ઉજળીમાં આવ્યો ઉજળેનીમાં આવો જીલમ થતો હતો તેની આજેજ ખખર પડી હર હર વીશ્વંજર હવે શું મોયે બતાવું ? મારા સાઠ વર્ષ હવે પાણીમાં ગયાં ધોળામાં ધુળ પડી છે. આથી મરવું તે સર્વોત્તમ છે માણવરાજ તાર સત્યાનાથ જન્મે જ્યાં આવા જીલમ ગુજરાવે છે.

કરમચંદ-૫ ટો કડ શું થયું ?

પંથીરામ-ભાષ વાત શુંકરું સંસાર તદ્દન મારે વૃથાયષ્ટ ગયોછે અરે મારી એકની એક બાળી તે દુષ્ટોએ હરણ કર્યું મહાદેવજી

આવા બુલમથી રાજ ઉપર તુટી કેમ નથી પડતો રાજતો તદનરાણીમાં
અંધ બન્યો છે, યથારાજ યથાગ્રજ તેમ થઈ ગયું છે રહેવાનો ધર્મ નથી
પુશાલચંદ્ર-નું મહારાજ તમારી દીકરીનું હરણ કર્યું હોય
કર્યું ટાડેતો માડો બડો બહુ કરી આ વન ઠડ્યો વાટ કાંઈ જોવી
તેવી ન ગણાય

પંથીરામ-અરે બાઈ તમે શીદ માણુ કુટાવો છો ? તે
જનાવર નહીં પણ મારી બાળકીને બળાત્કારે ખુંચી લીધી

પુશાલચંદ્ર-ડાડે મારા બેટા ચોખું નામ પાડ્યું હોય
કર્યું હોય ડાડ્યું થું કરે છે !

પંથીરામ-હીક બાઈ તું પણ ગાળ દઈ લે અત્યારે સહુને
કહેવાનો અને મને સાંભળવાનો વખત છે.

સોમચંદ્ર-ના મહારાજ તમને ગાડ દેવાય કે ? અને મારો
બેટો પુશાલચંદ્રનો અવલચંડ ઠોકરો છે પણ વાટ ટો ઠંડા કેમ થયું

પંથીરામ-બાઈ તમારી સાંભળવાની બહુ ધમ્મજ છે તો સાંભળો
હું તથા મારી નાના નામની પંદર વર્ષની બાળકી જે ગઈ સાલ
માંજ લગ્ન થયેલાં છે તેને આણુ તેડી પાડો વળ્યો હતો બારો-
બાર અમારા ગામ તરફ જઈએ તો કાંઈ હરકત નહીં પણ વીધીના
લેખ તે કેમ મટે વીનાશકાળે વીપરીત સુદ્ધિ ટીમણ કર્યા બાદ
બાળીકાએ કહ્યું કે મારે તો ઉજ્જનનો દરબારગઢ જોવો છે ? મેં
છણી ના પાડી પણ અહીં અડુકડો તે કેમ ફરે ? બાળા હઠ લઈને
બેઠી હું તેને નીકંપાયે પુત્રી સાથે નગરમાં આવ્યો કર્મકર્મું એટલે
સહુ કર્યું ઉજ્જનનો રસ્તો બુધ્યા દરબારગઢને ઠેકાણે મુસલમાનવાડે
પડ્યા, તેવામાં પોલીસ ચકલામાં પંદરેક તુરકોનું ટોળું બેઠું હતું
તેનો નાયક ઉંચા આસને હતો તેણે મારી બાળીકા ઉગર મોહીત

શ્રમ તેના ચેતરને પુત્રી પકડવાનો હુકમ ક્યો તેને શું દ્યા, જેવો હુકમ ક્યો કે તરત ખુંચી લીધી કાલાવાલા કરવામાં મેં બાકી રાખી નહીં પણ તે નીડરને શી દ્યા, મારી ઉપર ફેરડાનો વરસાદ વરસાવી કાઢી મુક્યો અને મારી પાવતી વીરસુશીત પુત્રીને તે ફુટો કોણ જાણે શું કરશે.

નંદોરચંદ-મહારામ તમારી દીકરી રૂપાળી બહુ હશે નહીં ટો કઠી લે ના એટો તમારી જીવ ખડી કે.

પંથીરામ-ભાઈ એમાં જીવ જ્ઞાની રૂપાળી કાંઈ મારી નંખાય છે.

ખુશાલચંદ-માઠી કાંઈ નંખાય ખડી એટો માડો નંદોર-ચંદીઓ સમજે નહીં કાંઈ પણ જાણે નહીં ને હું મોટો પંડીટ હોઉં એવો ડોડ રાખે વળી શું થયું મહારામ.

પંથીરામ-મશાણુ ગયાં લાકડાં પાછાં આવે ! તેમજ મુસલ-માન ટુરકોના હાથમાંથી તે કન્યા પાછી મળે એવો શીદ ભરસો રાખવો પડે ફરીયાદ કરવા કચેરીમાં ગયો પણ ત્યાં કોણ સાંભળે ભગવત ? પછસાના વહે લાલચુ તેના તાકડા તળે નહીં.

ખુશાલચંદ-માડુ બેટુ કુપીઆ અજળ ચીજ છે કે કેમ મહારાજ કુપીઆ હોય ટો મોટા રાજ પણ આપણને સલામુ ભરે કેમ ખડું કે મહારાજ !

પંથીરામ-હાજ તે ભાઈ કળીયુગમાં ડોઢ ડાહ્યો પરમેશ્વરથી પણ પછસો છે ત્યાંથી હું પાછો ક્યો દરબારગઢમાં ગયો. પણ ત્યાં કોણ ખખર સાંભળે ! મને લાગ્યો કે કાંઈ પુછ્યા ત્રણસેક કોટી ગયેલી ખવાસણો ધોકલાં લઈ ઉતરી પડી અને મારી મારીને અધમુવો કરી નાંખ્યો ત્યાર માંડ છોડ્યો હવે મારે જીવવાનું સાર્થક રહ્યું નથી બીજાવતી કરી જે થોડા પણા પેસાની પ્રાપ્તિ થશે તેનું અરીણુ લઈ આત્માને પરમાત્માની હજુર મોડલીશ.

દ્વિપચંદ્ર-મહારાજ આટમ હટયા કહીએ નહી, ટમે ટો ચતુર છે ને વડી કેમ જુલો છે ? હોય પણ માણસને માઠે એ કટું આવે છે કુખ વખતે ધીરજ રાખવી એ માણસ માતરનો ધરમ છે પણ ભાષ પેલો કોણ છોડીને માડતો માડતો આવે છે એને જડા દયા નહી આવવી હોય.

પંથીરામ-અરે ભાષ એજ નીરદય મારી દીકરીને પકડી લેનાર હાય પ્રભુ મારી તરણ બાળીકા ઉપર તે ચંડાળો કેવો જુલમ ગુજારે છે.

પુશાલચંદ્ર-અડે ભાગો ભાઈ ભાગો ધટો ઉરબકીઓ માડો દીકડો બહુ ફાટી ગયો છે ટાકીટે વીખાઈ જમએ નહીટો અમઠા દાલી હાટે કદી હાડકાં રંગાશે.

નંદોરચંદ્ર-મારા ખેટા હજી તો ઉભા છે તમાડો આપ ટાલજ પાડી નાખશે સોમચંદ્રને કડમચંદીઓ હાડા ભાંડા ભાગતા નથી.

ઉ૦-કયું બમન કાયકું વાસ્તે ધર ખડા હે તેરી લડકીકા તેરે કુચ્છ કામ હે હમ ઉરકી સંગ સાદી કરકે બહોત મોજમઝા કરંગા તેરી પરી જેસી બેટીકું જેસા તેસા બમનકી સંગ સાદી કરલી થી ઇસ તરેહસે મેં અચ્છા હું મેરા બદન તો દેખ કેસા અચ્છા હું જેસી તેરી ગુલબદન બેટી એસા મેરા (નર્મદાના ગળામાં હાય નાંખી કયું પ્યારી મેં અચ્છા હુંની તેરી નજરમાં આતા હું કે કયું.

ન૦- (તરછોડી) મુક મારા રોયા તારાં બદનમાં પુણી ના-પાક તારા બદનનો શું ખપ છે બલો થઇ છોડી દે નહી તો આત્મા ત્યાગ કરીશ પણ તારી મુરદ હાંસલ નહી યાય એમ ખાત્રીથી માન

પ૦-અરે ચંડાલ તુર્ક નિરદય ન થા આ ગરીબ બ્રાહ્મણ પર મહેરબાની કરી છોડે તો સારું.

ઉ૦--સાલા બમન તેરી લડકી તેરે કયા કામઠી હે હરકી સંગ એક દફેસે મોઝમજા કરલી શીર તેરી નજર આંખુંસે દેખ લે.
(તેને બાંઝી પડે છે.)

પં૦--અરે ભગવાન હાથરે એવું અનિષ્ટ કૃત્ય જોવા કરતાં મરવું બહુ છે જે આંખિકા તું ભોગ (જીભ કરડી મરી જાય છે)

નર્મદા-

લલાત.

અરર ઓ પીતા આ શુંરે કયું ધિરજ હું હવે શી રીતે ધરું
રંક પુત્રીને. શું તજી ગયા નવ લીધી જરા દિલમાં દયા.
નિચ તકને હાથ હું પડી; નહિ મળે હવે સુખની થડી,
કયમ કરું પ્રજુ. હાથ શું ચશે. તરક દિલને તો અતી દમે,
ધરમ માહરો શી રીતે રહે, જરમ તોડે તે દુરટ આખરે
જીલમ તો બહુ થાય છે અહીં ખબર નવ લહે, રાજ્યનો ધણી.
રઘવત માળવી. દુઃખ થાયરે, નવ મળે જરા રે દયારે.
હિનનમાં પ્રજુ આ શો કોપરે ઇશ્વરી દયા ચમ અલોપરે.
મદદ માહરી કોણુરે કરે મતિ ફરીમઈ રાયની ખરે,
વિજુવરા હવે સહાય તો કરે બંધન માંહેથી શણુંમાં ધરો.

ઉ૦--સાલી હાથ હાથ કયું પોકરતી હે ? તેરે બાપ મરગયા
હરમે હમારે કયા મોજમજા કરનેકાક વખત ચલા જતાહે બિલાપ
છોડકે મેરી સંગ ધરક કરનેકે બાસ્તે; ધર કયું નહિ આતે હે ના.
જની યહ ફાની જન્મમેં દુસરા કયાલે જના હે ખાના પીના ઝોર
મોજમજા કરના! દુસરા સંગ આને વાલા નહિ કેસા ઇસ્કા બહીરહે
દેખતો લે સખી હથીયાર છોડકર સેં તદયાર હો જતા હું તુમબી
હો જાઓ. (સવ હથીયાર છોડી નાંખે છે)

ત૦--તળવેથી હથીયાર પકડી ઉરકેબને નીચો પાડી ચડી

મેંસે છે દુષ્ટ તરકડા કરી લે તારાં ધંધરનું રમરણ પાપીષ્ટ તારા પાપનું ફળ ચખાડવાજ ધંધરે મને ઉરકેરી છે એવ ખચિત માનજે.

ઉ૦—અરે મેરી, માવડી ખુદાકી રહેમ નજરસે એક દૈ છેડે મે તો તેરા બેટા હું જો માફક ગીની મહેરબાની કરકે છેડે શીર તેરા નામ લઉંઝા તખ ખુદાકી કસમ છેડે, માવડી છેડે, મેં તેરા લડકા ઓર તું મોરી અમા બસ રહેમ કરદે.

ન૦ તું જેવા દુષ્ટને છોડી પાછો પરતાવો કરવા ચાહતી નથી લે તારી દુષ્ટતાનું ફળ (તરવાર ગળે ફેરગ્યા બાદ) પ્રભુ મારે પશુ હવે જીવનું તે તદ્દન વૃથા છે એક તો પિતાજી ગયા ને બીજું મારી પવિત્રતા ગમ્મ તો મરવું એજ હજાર દરજે ઉચિત છે લેજે પરમાત્મા તારા સરજી. (તરવાર ફેરવી વાળે છે)

પ્રવેશ ૪ થો.

મ૦—અરે મને દુષ્ટ પીગળાએ કેવો ફાંસામાં ફસાવ્યો છે તેને ત્યાં તે દુષ્ટ રંડા કેવી રીતે રહેતી હતી કે ક્ષણભર પશુ વિચારીજ નહી તેને બદલે તો માસના માસ વહી ગયા તો પશુ જરાગી પનો મળ્યો નહી તે સ્ત્રી એકલ વચની નહી, એમ મેં ખાત્રીથી સિદ્ધ કર્યું છે શુંક મા બાપનું ફરજન હોય તો આમ કહી ફસાવે ખરી કે ? કોપ બીજો મળી રહ્યો હશે એમાં તો સંદેહ નહી. નહિ તો કેાઇ દીવસ પશુ બોલાવત ખરી, કપટકળા પશુ જેવી તેવી લુચ્છી નહિ; ફરીને લો તેણે મોઢુંજ ના બતાવ્યું. સાઈ ચયું કે અહી આપણે ચંપકકળા સાથે પ્રેમ બંધાવ્યો તે ગુણકાથી આનંદમાં રહીએ છીએ નહી તો 'ધોડારમાં ને ધોડારમાં ગોંધાઇ રહેવું' પડતા વળી ત્યાં જવા આવવાની હવે હરકત આવવાની નથી, કારણ મહારાજને

વીક્રમને દેશવટો આપ્યો, તે શું બન્યું હતો, વીક્રમમાં તો કશું આવે એમ મને લાગતું નથી, નક્કી એમાં પીંગળાનો પ્રપંચ હોય એમ એ આવશે તેની શી પંચાત છે? આવશે તો આવશે કરવું ચંપકળા પીંગળાથી સ્વરૂપમાં એકી નથી જેવી પીંગળા પાસે મોજમજ પડતી તેવીજ તેની પાસે પડે છે હાથર સહનો બેઠી છે, એમ ના હોય તો કેમ ચાલે પીંગળા સાથે મારી રાખવથી કાયદો પણ શું હતો? એક તો નફ્ટ નારી, ખીલું ખાલું તેનું ખોલું અને ત્રીલું તો છંદગીને જોખમમાં નાંખવી, પરમાર જેવા તેવા કર્યા નથી તો સાઈ થયું કે બચ્યા, એવી નફ્ટ નારીનો વિશ્વાસ કરવો એજ ખોટું છે.

હવે હું નહિ અંતઃપુરમાં આવું.

નફ્ટ નારીની પ્રીતિરે, જગતમાં કહી નહી તો કરવીર.

શીલા નીલકીન તેવી રીતે, દીલની માંહે ધરવીર,

પ્રાણધાત તો તેથી થવાની, દેહી જોખમમાં પડવીર.

ધણી તણું તો નીમક ખાધને, નીમકહરામી બનવુંરે,

દેહી કણુ પણ થાય છે તેથી, માટે તે ન આચરવુંરે. નફ્ટ.

બસબસ તેનાપર હવે જરાબી પ્રીતી રાખવી નહી,

(કપટકળા આવે છે.)

કપટકળા-કેમ અશ્વપાળણ પુશીમાં તો ખરા કે બહુ કહાડે તમારા દરશન થયાં છે માફ કરજો અત્યાર સુધી તમારી પાસે આવ્યું નથી પણ નીરપાયે હવે તો ખુબ બંદોબસ્ત થઈ ગયો છે વીક્રમને દેશવટો આપ્યો એટલે કાંઈ પ્રકારની હરકત રહી નથી, આવવા જવાને બહુ સુખમતા પડશે અત્યાર સુધી મારી બાંધએ કેવી રીતે વખત ગુમાવ્યો છે તેતો ફક્ત ઇશ્વરજી બાંધે છે શરીરને

તમામ ગાળી નાંખ્યું છે ઇશ્વર કૃપાથી સહિ સારા વાના થયાં હ્યો અમરકળ તમારા માટેજ મોકલાવ્યું છે તેનો ગુણ એવો છે કે જે નર યા નારી ખાય તેને માથે જન્મ મરણનો ભય રહે નહીં.

મદન-(કળ લેઇ) એવો ગુણ છે, ત્યારે તારી બાઇએ કેમ પ્રાશન ન કર્યું ! અને મારા માટે કેમ મોકલ્યું ?

કપટકળા-મારા બાઈ અમર થઇને શું કરે ? સંસારી જે સુખ મેળવવું તે તમારાથીજ છે.

મદન-ઠીક લે ત્યારે (સ્વમત) પાંગલાને તો મારી પર અતીશે પ્યાર લાગેલો છે પણ આપણે રાખવો તે વૃથા છે હમણાં તો જરાતરા પ્રેમ બતાવું. (ચાસન) કપટકળા ત્હારે તારી બાઇ વીના મને ઠીક પડે ખરૂં કે ?

કપટ-તમને તો મારી બાઇ જેવી હજારો મળે પણ મારી બાઇને તો જરાવાર પણ ન ચાલે માટે તમેજ પ્રાસન કરો એ ચોગ્ય છે.

મદન-ઠીક ત્યારે હું પ્રાશન કરીશ.

કપટ-ત્યારે અત્યારે પધારશોના.

મદન-નાના અત્યારે તો નહીં આવું કારણ મારા શરીરે ઠીક નથી.

કપટ-ત્યારે તો અત્યારે હું જાઉં છું આવતી કાલે અવશ્ય આવવું પડશે સમજ્યા ખરા કે.

મદન-ખુશીથી તેની હરકત નહીં.

મેરા ગમકા તરાના મુનીએ શીસાના હુએ
કળ મળ્યું આવારી છે સુખકારી કરવું શું તેનું હા,

દીસે કીમતી બારી, અમતકારી, તે સુખકારી,
 ચંપકસેના ચંપકવરની, રૂપ છે શશી સમાન,
 અધરામૃત આપે તે પ્રીતે પાશ છે પ્રીતીનું પાનરે.
 અરે મુગ્ધા કુમારી, ઉરવશી નારી છે સુખકારી, કરવું
 પ્રેમભીલીને પ્રેમદા વીના, સુનો છે સંસાર,
 અમરકુળ તેને તો આપું જે પ્રાણાધાર, કરવું
 દીલમાં વસનારી ખરે તે પ્યારી, છે સુખકારી,
 બસ તેના વીના જીવીત વૃથા છે, માટે તેનેજ સુખત કરવું
 થોગ્ય છે, ચાલ ત્યારે જાઉં.

પ્રવેશ ૫ મો—ત્રયળ રસ્તો.

ભટ્ટહરી—અરે આજે મને અપસુકન થયા કરે છે, વીક્રમ
 અત્યારે મને વારંવાર યાદ આવ્યા કરે છે, મેં તેને દેશવટો આપ્યો
 પણ વગર વિચારથી તે બાળત જરાપણ લાંબો વિચાર કર્યો નહી
 ત્યારે તપાસ કરવા જેવું પણ શું હતું ? પ્રિયા કદી જુહું તો ના
 બોલે બોલ્યાનું પ્રયોજન પણ શું વિક્રમ જ્યારથી ગયો ત્યારથી
 માઈ ચિત તફન ચળિત થયેલું છે, ગુપ્ત રીતે અત્યારે સર્વ
 સ્થળે નગર ચર્ચા જોતો આવું છું પણ સર્વ ઠેકાણે શોક પ્રકટાષ્ઠ
 રહ્યો છે ઉજ્જન સમશનવત બાસે છે. નગર પ્રજાના મનો
 તફન ઉદાશી થયેલા છે સરવ ઠેકાણે મારો પ્રીટકાર સાંભળવામાં
 આવે છે જોર જીલ્લમ પણ અત્યંત વરતી રહ્યો છે. નકકી કાંઠ
 માળવદેશ ઉપર આકૃત આવવાની હોય એવું મને અનુમાન
 થાય છે અરે હું તદ્દન રાણીમાં લુપ્ત બની પ્રજાની
 જરાપણ ખબર લેતો નથી. આતો મારી કેવી મૂખાંઈ
 પરમાર વંશમાં મારા જેવો કોઈ ત્રિયાબંધીત પુરુષ થયો
 નથી છતાં, હું આમ તેતો જગત નિયંતાનો કોય ગણાય

આશા ઝોડી.

ઉદાસી અતી થાયે પ્રભુ દિલ ઉદાસી અતી થાયે;
 ભયકારી સહુ બાસે છે મુગ્ધ, એન પડે ન જરાયે. પ્ર૦
 વિક્રમ વિના સર્વ ઠેકાણે, શોક ગયો પ્રસરાયે. પ્ર૦
 રાણી મહી લુબ્ધ બન્યો કું, ભુલ મોટી તે ગણાયે. પ્ર૦
 ખબર લીધી નવ પ્રજાતણી, તો થાય છે અતી અન્યસ્રે. પ્ર૦
 માળવ દેશ ઉપર ખરે, આક્રમ આવી જણાયે. પ્ર૦
 ખરેખર કોઇ આક્રમ આવવાની છે એમાં તો સદેહ નહી,
 વિભુવર કરે તે ખરું, ચાલ ચર્ચા તો બધે જોઇ વાળું.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

ચંપકકળા ગુણીકાનું શ્રુત.

ચંપકકળા—આ પણ અરે એક નવાઇની વાત છે ? નવાં
 રાણીની ઉપર અગર ખીજે કાંઇ પણ વિક્રમાદિત્યની ભુદિ આવી
 નહોર થાય એતો મજબની વાત છે, આમ થાય એ કદી પણ
 સંભવિત નથી ગમે તેમ હોય પણ આમાં તો કાંઇ જુદીજ વાત
 છે. સાંભળવામાં આવ્યું છે કે નવાં રાણી અશ્વપાળને તેડના આવ્યા
 છે, તેના ઉપર વિક્રમ મહારાજની બહુ ધાક હતી અને તેથી
 અશ્વપાળથી કાંઇ પણ આડું અવળું જવાતું નહી, તેમ રાણી
 અતિશે કામાંધિ છે જ્યારે અશ્વપાળ ધાર સાથે મળવાનો રસ્તો
 ના રહ્યો ત્યારે વિક્રમને પોતાની અપેક્ષા જણાવી. પણ પરમારવંશી
 એવું નીચ કૃત્ય કદી કરે કે નહી એવી મને પુર્ણ ખાત્રી છે. તેમાં
 વળી વિક્રમ દેવાંશીનર જ્યારે રાણીએ એવી નીચ અપેક્ષા જણાવી
 હશે, ત્યારે સિદ્ધાંતથી વિક્રમે તિરસ્કાર કર્યોજ હશે એમાં તો સદેહ

નહીં એક તો તિરસ્કાર અને બીજું ચાર ઉપર શખ્તી એ બંનેથી કંટાળી ખોટા આરોપે દેશનિકાલ કરાવ્યા હશે મહારાજ પશુ તકન લીન બન્યા છે ઉજ્જન નગરીમાં શોક પ્રગટાઇ રહ્યો છે તોકશે બધા લાંચીયા થઇ ગયા છે હજુ ઝાઝો વખત થયો નથી ટુંક ત્રણ ચાર દિવસના વખતમાં એકદમ સ્થિતિ ફરી ગઇ છે આ મારા મનનાં તરકા છે.

ખરી ખાત્રીના ખબર મળ્યા નથી.

લાલે લાલ તમાચો મારી મુખક લાલ રાખો એ રાહુ
આતે અફવાતો કેમ કહી માનુ સાચીરે
માનુ સાચીરે. કેમ માનું સાચીરે આતો.
મહારાજ વિક્રમ તણુ તો કાય નવ હોય
પરમારવંશમાં હજુ એવો પ્રગટ્યો નથી કાય આતો.
પીંગળા નારી નીચ નારી એમાં નહી સંદેહ
કપટ રચ્યુ તે તેણે બારી બરા નહી તે ફેર આતો.
હરમધુરંધર તે મહારાજ કરે ન એવું કામ
નીચા કૃત્યની ઉપર તેતો કદી ન બીડે હામ આતો.
જુપ બરમરી ફાંસો નાંખી વચ કીધાં છે સાર,
સાચું જુહું નવ તપાસ્યું તેણે તો લગાર આતો.
માળવમાં દિલગીરીતોં વરનાળી બહુ પેર
વિક્રમ જતાં વિદેશ માંહી થયો છે કાળો ફેર આતો.

ખરેખર વિક્રમ ઉપર ખોટો આરોપ મુકાણો છે હવે માળવા માદી વધુ ટકાવાનો વખત નથી થાય તે ખરું બેઠા બેઠા જોઇએ છીએ આપણે પણ તે પણ તે અસ્વપાળને ઠીક મેળવ્યો છે રાણીની બક્ષીસો મારી પાસે ઘુરત હાજર કરી આપે છે તેની પાસે તો બેઠણું.

હતું તેટલું આવી ગયું છે હવે થોડા પ્રણા દિવસ યારી રાખવી કાંતો તેનો પાપનો ધડો પુટી જાય છે ! નહીં તો આપણો ધક્કા મારીશું કાંઈ એમાં શરમ છે ? કુળાચાર પ્રમાણે વર્તવામાં શો ખાદ.

(અશ્વપાળ આવે છે)

અં—પધારીએ અશ્વપાળજી હમણાં થોડો વખત આવશે જવશે રાખો છો ! શું તમને આ ધટીત ગણાય કે આપ જાણો છો કે તમારા દર્શન વીના મને જરા પણ ચેન પડતું નથી ક્ષણ વિચોગ તે યુગ સમાન સમજી છું આપ કૃપાનાથ જ્યારે મારી ઉપર કૃપા દબી ઓછી કરશે ત્યારે તો મારું જીવતર વૃથા થાયના

મ૦—એમ હોય તો ખરું કે જેવોજ તમારો પ્રેમ તેવોજ મારો છે જરા પણ ઓછો સમજશો માં અત્યાર સુધી તો આવવા જવાને જરા પણ હરકત હતી પણ હવે તો કોઈ પુછનારજ નથી.

અં—અત્યાર સુધી પુછનાર હવા ને હવે કેમ નથી ?

મ૦—વિક્રમે જેવો તેવો બદોબસ્ત રાખ્યો નહતો તમારી પાસ આવતો જતો પણ ડર બહુ હતો તો હવે જ્યારે તેને દેશવટો મળ્યો ત્યારે કોણ પુછનાર રહ્યું.

અંપક—ભલા મેં વાત સાંભળી છે કે વીક્રમાદીત્યને દેશવટો આપ્યો તે શા માટે ? તમારાથી તો તે બાબત અજાણી નહીં હોય ભલે રહો તેમ ઘોડારમાં પણ તેથી શું થયું ? ક્ષણક્ષણની ખબર તમારી પાસે આવ્યાજ કરે.

મદન—પણ અમને મોરી સમજે છે ? કદીજ નહીં અમારું બોળાઉં ઘોડારમા પણ ચીત તો સદા ભ્રમીતજ રહેવાનું

અંપક—ત્યારેજ કહું છું ના કે તમારાથી તે બાબત અજાણી ન હોય.

મહન—પણ તમને કહેવાય તેવી નથી તો.

ચંપક—તો મારે સાંભળવાની જરૂર પણ નથી તમને વળી મારાથી વાત વહાલી હશે ? અમારે એમ રાખવું હાવે નહીં કારણુ ક્ષણ સમય વિયોગ તે અતિ દુર્લભ અમારા વિશુશ્વર તો ખરા તમેજ છો, જ્યારે આપ પધારો છો ત્યારેજ મને શાંતી વળે છે તમારે તો મોટી મોટી રાનીઓ સાથે પીછાન એમાં અમારી સી ગણત્રી ?

મહન—વાહ પ્રીયા તે વાત તમારા જણવામાં આવી ?

ચંપક—કેમ ના આવે ! અમે જરાતરા સમજાએ છીએ ખરાં અને ત્યારેજ અમારી ઉપર કદાદૃષ્ટિ રાખો છો, નહિ તો વળી એવી વાત અમારાથી વહાલી હોય ખરી કે ?

મહન—ખ્યારી રીસ નહિ ચઢાવો, હું તે સર્વ બાબત તમને માહિત કરીશ હમણા તો ગાયન ચલાવો જેથી ખમડી ગએલા મગજને જરા શાંતિ આવે.

ચંપક—

ગાયન

થયો છેરે મમ સફળ જન્મ તમ દર્શનથી આજે,
સ્વામી મારા નેનનાં તારા ખ્યારા છો પ્રિયનાથ,
ચીત પ્રોયું મન મોહ્યું. દુઃખ જોયું સુખ જોયું,
ખ્યારી સ્વીકારે ખ્યારની માંહે જેમ દીલ છાજે, થયો૦
સંયોગ થયોને વીજુ કૃપાથી ખ્યાર મારા ચાર,
તમ ખ્યારી હીતકારી, સેવા સારી પ્રિયધારી,
ઉરમાંહે વસીયા પ્રિતમજી પ્રેમ તણા કાજે, થયો૦
નીરખું તમને વહાલા જ્યારે, દિલ યાયે શાન્ત,
દીન દારા ધારો ખ્યારા, પ્રાણુ મારા સુખકારા,
પ્રિત્તિ માંહ પ્રીય નીલાવો કરગરી કહું આજે. થયો૦

મહન--વાહ પ્રિયા આજના વાચનની ખુબી તો ન્યારીજ છે
આજની પ્રીતી પણ વીચીત્ર છે, પ્રિયા આમ હરહમેશ મહેશ્વર
પ્રીતી નીલાવે તો કેવું સારું.

કપટ--અવિચળ તો શું પણ મહેશ્વર કૃપાથી જ્યાં સુધી
તપ્યાર છીએ ત્યાં સુધી તો પીતા કૃષ્ણ જરા પણ મોણું નાજ
પડે એમ ખાત્રીથી સમજીએ.

મહન--તારે પ્રિયા મરણનું દુઃખ ટાળું તો કેમ ?

કપટ--એ શું બોલ્યા ! કાળ કોઈને પણ મુકનાર નથી;
રામચંદ્ર, કૃષ્ણ, બીરમપીતા, યુધિષ્ઠિર, અરજુન વિગેરે મહાપ્રતાપી
પુરુષો શ્વેદ ગયા તેઓ એક વખત મરણાધિન થયા, તો આપણે
શી વીસાતમાં ગણાઈએ.

મહન--

લાવણી.

ફળ એક ઉત્તમ તો આજ મળ્યું છે બારી,
પ્રાસનથી અમર થય નર ને નારી,
એ ઉત્તમ ફળને પ્રીય હો સ્વીકારી,
જન્મ મરણ દુઃખ ટળે હિર હો ધારી,
સુપ્રત કરું છું આજ તુને ઉલ્લાસે;
અમર થઈને પછી પ્રિયા સુખ દો બારી;
સદા જનન વેશે રહો તમે તો નારી;
મને પ્રાણુથી બહાવી આજ તુને ને ધારી;
અમરફળ જેરે અમુલ્ય સોપું આ વારી;
પ્રીતી અવીચળ રહે સદાએ માગુ;
પ્રિયા રીસ કરે કદીયે તને ના લાગુ;

અંધક--પ્રાણેશ્વર આવી અમુલ્ય વસ્તુ આપના કામળ
હસ્તમાં કયાંથી આવી ? તે કહેશે ખરા કે !

મદન-પ્રિયા વાત કહેવાય તેવી તો નથી પણ હું તમને
મારૂં તન મન ધન સમજી કહું છું પણ સરત રાખજો કે પાછી
આઠી અવળા ફેલાય નહીં દારણ મોટાના ધરમાં પગ મુક્યો છે
તો પુરતી સાંભળ રાખવાની જરૂર છે.

અંક-શું તમે મુરખ સમજો છો ? વળી કોઈ દીવસ બીજો
ગઈ છે ખરી કે પણ પ્રથમ પડતી મુકી આ સરવ બાબતથી
દીન દાસી વાકેફ થવા ઇચ્છા ધરાવે છે.

મદન-સરવે કહું છું તે સાંભળો લો.

માઠી તું મને વહે છે પણ કેડે પાછી હસે છે-એ રાહ.

તું તો સાંભળ પ્રિયા મારી, આજે કહું વાત વીસ્તારી,

બચપણથી મારે મારી શીંગળા સાથે લાગી પ્યારી,

નાની વયમાં કપટકળાએ જોડી દીધી પ્રીતી

અંદ્ર ચક્રોરનો પ્યાર તો લાગ્યો, જુદો ના રહી રીતી,

મારી અતીશે બધાણી પ્રીતીસે બધાણી તું તો.

જીવ જુદો તો ના રહ્યો લાગ્યો છે બહુ પ્યાર.

હાથ વખત યુગના સમ તો લાગે દુઃખ અપાર,

જરા જુદું ના રહેવાયે ધડી જુદું ના રહેવાયે

જનને જતો આતો પ્રેમનું કરવા પાન.

મંડપમાં મહારાજ પરણ્યા તોડીને નીશાન

મુને સાથે તેડી લાવી પ્યારી સાથે તેડી લાવી. તું તો.

મારી છપર વીક્રમ તણી હતી બહુ સખ્તાઈ

જરા જુદો નવ પડવા દેતો ચાય સંયોગ કાંઈ

મુઝવણુ આવી તેથી મારી દુખ લાગ્યું તેથી કારી,

મહારાજ શીકારે પધાર્યા પાછળથી પ્રપંચ. તું તો.

ખોટા આરોપ મુક્યો તેણે રાય થયો છે અંધ

જરા હીલ ન લગાડી કાઢ્યો વીક્રમ તે વારી

તું તો.

અમરકળ રાજ્યે હેતે આખું રાણીને સાર,

તુરત તેણે મોકલાવ્યું આણી અત્રિ પ્યાર,

તેતો લાગ્યો છું આ વારી તેતો પ્રાસન્ન કરને તુતો પ્યારી તુંતો.

(ભરથરી અત્યાર સુધી ગુપ્તથી ઉપરની ખીના શ્રવણ કરતાં ક્રોધથી સમગ્ર બની આશ્ચર્ય સાથે સ્વાગત.)

ભતૃહરી-હા પ્રજા શું આવી કતીબ વાત સ્વપ્નામાં તો નથી સાંભળતો (હાથની આંગળી કરડી-) નહી ખરેખર જાગ્રત પણામાંજ છું અરે આ શું કહેવાય ? અરે પીંગળાની આં કબુદ્ધિ આ તો એક ગજમની વાત છે શું વિક્રમ ઉપર આવો પ્રપંચ શું પીંગળા આવી દુષ્ટ ભાયો ? આમ હોય તો મહા અનર્થની વાત ગણાય ? ખરેખર તેમજ હોવું જોઇએ નહી તો અમરકળ આના હાથમાં આવેજ કયાથી ? તે દુષ્ટ રંડાએ ખરેખર મને છેતર્યો છે પીયરથી સાથે તેડી લાવી તેનું કારણ તેજ હોવું જોઇએ. વીક્રમની એવી ખરાબ નીબડા કદી પણ હોયજ નહી તે દુષ્ટોનો પાકોજ પ્રપંચ હવે હું જોઉં છું ? એ નીમકહરામી અશ્રવણે નીમકહરામીપણુ પુરેપુરું બતાવી આપુ છે તેને તો પરાપતજ કરવો જોઇએ પરમારના જનાનખાનામાં પગ મુક્યો એ શું ઓછી નામોશીની વાત છે ? એ ચંડાળની પછે વાત પણ આને તો ઓછો કંઈ (ચાસન) અરે ચંડાળ નીમકહરામી તને જરા પણ શરમ આવી નહી ? તે જરા પણ હીત અહીત વીચાર્યું નહી તને જરાપણુ ડર લાગ્યો નથી ! પરમાર જેવા પરીત્ર કુળમાં પગ મુકતાં તને જરા અકળામણુ થત્ર નહી ? શ્રીકંકાર છે તને તારી

જાતને અને તારા માત પીતાને, ખાય તેનું જ ખોદ્યું ? હું હવે કદી તને છોડનાર નથી, ચંડાળ તને ખબર તો હતી કે એવાં દુષ્ટકૃત્ય પગલું જરતાં તારા શરીરના કોટાનકોટી કટકા કરવા પરમાર તલવાર સાખીત છે, અરે મારા પવીત્ર બ્રાતને ચંડાળ તેં દેશનીકાલ કરાવ્યો, હાય હવે હું કેટલું સહન કરું ? (ગુણીકા પ્રત્યે) કહેલી વાત ખરી છે કે ખોટી ? નકી માનજે કે સાચેસાચું કહેતાં તું થોડી શીક્ષાને પાત્ર થઇશ.

મદન—(અતી ગાબરા 'જની સ્વગત) વિશુ મારી ઉપર અચાનક આ શો કોપ ? મહારાજ અત્યારે ક્યાંથી આવી ચડ્યા હશે ! અરે મારા મુખેથી આવી વાત ક્યાંથી નીકળી ગઇ. હવે તે મને છોડે તેમ નથી, નકકી મારું આવી બન્યું. હતું તેટલી બાબત તો કહેવાઇ ગઇ છે હવે એકે પ્રપંચ ચાલે તેમ નથી, ત્યારે ખોડું બોલવું તે તદ્દન નીરર્થક છે, આ પરમાર કદી છોડે નેમ નથી.

મદન—(ચાસન)

હું જાઉં સ્વભુમી છોડીને ફરી નહીં આવું આ ઠામ—એ રાહ.

મહારાજ તો માફ કરોને, ગુન્હો મારો આ વાર,

હું અધમતી (૨) પાપીષ્ટ થયો છું અપાર. મહારાજા

ચંડાળ બન્યો (૨) મેં ધર્યો નહીં લેશ ધર્મ,

અવીચારે અતી આદર્યું મેં હીતકારી કર્મ;

શર્મ તો જરા (૨) નવ આણી મેં દીલ મોજાર; મહારાજા

નીમકહરામ (૨) હું થયો અતી મહારાજા,

પરમાર કુળમાં પ્રભુ તમારી લોપી છે માળ.

કામાંધ અતી (૨) મેં કયો બહુ દુરાચાર. મહારાજા

હું રયામ મુખ (૨) મારો અગર ઉમારો,

ચરણ માંહી આવ્યો રાયજી ગુનેગાર તમારો,

દીલ આથી દયા (૨) છોડી દીયો નૃપ કૃપાળ. મહારાજા
મહારાજા હવે તે આખત વીશે વધારે શીદ પુછો છો !

આપે સાંભળ્યું તે તદન ખરૂં છે. મા-રો-અ-ગ-રે-ઉ-ગારો.

ભરતુહરી--અંડાળ નીમકહરામ તને સતકોટી ધીકકાર છે.
આવું કુકર્મ કરતા તને જરાપણ શરમ આવી નહીં ? અરે કોઇ છે
હાજર ? (ચકલાના સીપાઈનું ટોળું આવી ચડે છે.) તેની પ્રતિ
તુમ જલદી જાફર શેરસિંહકી મારફત પીંગલા ઓર ઉરકી
દાસી કપટકળાકુ મરકેટાટ બાંધકર ધધર લાઓ.

સીપાઈ--અચ્છા મહારાજા મગર એશા કરના સાહેબ.

ભરતુહરી--તુમારે પુછનેકા કયા જરૂર હે મુરકેટાટ કરકે
તાકીદે લાઓ જરાબી ડેર નહીં રાખો.

સીપાઈ--અચ્છા જીનાબ હમ જતાહે. (ગયા બાદ)

ભરતુહરી--અરે પ્રભુ આતે માળવ જુમી ઉપર આશો
કોટ ? આ મારા પરમકૃપાળે આવી અપવિત્ર બાર્યા કયાંથી આવી
અરે મને અત્યારે બીજી કોઇ પણ સાંભરતુ' નથી પણ મારો
પવિત્ર લઘુ બાતાને દેશનીકાલ કયો તેજ મોટું દુઃખ સાલે છે.
અરે હવે હું શું કરું પૃથ્વીમાતા તું રસાતાળ કેમ નથી જતી
શેષનાગ પૃથ્વીને ફેરવી કેમ નથી નાખતો આકાશ મારી ઉપર
કેમ વુટી નથી પડતું અરે ? તમે સર્વ તમારા મર્યાદા આ કામી
ભરતુહરીને માટે છોડી તમારૂં બક્ષણ કરે અરે વિક્રમ ઉપર મેં
તિરસ્કાર પત્ર લખ્યો ત્યારે મારો હાથ કપાઈ કેમ ન ગયો
અણચિતુ ખંજર કેમ ના પડ્યું ! મારા દિલના નિરદય છાતીમાં
કારો ધા કેમ ન વાગ્યો ? અરે પાપી પીંગલા મને તે પુરતો

હસાવ્યો. અરે દુષ્ટ નિમક હરામી કાણીયા તેં પણ લવભોજ વિચાર ના કર્યો હાય તુજ મારા દુઃખનું કારણ થઈ પડ્યો છે હાથે હવે તને શું કરું તને ગમે એટલી શિક્ષા કરું તેટલી આ-જીજી છેરે.

ગાયન (જુસ્સાભર લેવાનું)

માઈ માઈ તને ઠાર હવે કરું શું રે હાય
કરું સું રે હાય હવે કરું શું રે હાય માઈ માઈ

જરા વિચાર ન કરીધો દુષ્ટ પ્રગટે છે હાય

ઠાર ઠાર કરવી ધટે દુષ્ટ તારી કાય (૨) માઈ

પાર પાર કરવાથી પણ દાઝ ન આલામ

કાળુ કાળું મુખ તારું હવે નહીં તું બતાવ,

નહીં તું બતાવ હવે નહીં તું બતાવ માઈ

શેઠ—સલામ ભરી મહારાજ આપના હુકમ મુજબ કપટક-જાને હું બાંધી લાવ્યો, પણ મહારાણી બહુ કઠળાટ કરવા લાગ્યાં તેથી મને દયા ઉપજી અને બાંધી ના લાવ્યો.

ભૃગુ—તમારે દયા લાવવાનું કામ છે કે હુકમ ઉઠાવવાનું ?

શેઠ—મહારાજ હુકમ ઉઠાવવાનું પણ મહારાણીને આ માટે

ભૃગુ—તમારે વધારે પડપુંજની શી જરૂર છે.

તાકીદે લાવો. (શેરસિંહ ગયા બાદ)

કપટકળા ? આ અમરદળ કાણીયાને આ માટે આપ્યું ! જરા પણ જુહું બોલી તો નકી સમજાશે કે આ તરફથી તારા કોટાન-કોટી કઠડા કરી નાખીશ. આત્મારે આ હત્યાનો જરા પણ ડર આવતો નથી બોલ સાચું કહે !

કપટ—મ-હા-રા-જા—મારીન્દા-ખ-લ.

ભા૦—તારી કે તારી બાધની સત્વર ?

કપટ—મ-મ-મ-મા-મા-રી-બ-બ-બા-ધ-ની.

ભા૦—શી રીતે થઈ બોલ ? તને વચન આપું છું કે સાચેસાચું કહીશ તો ઠાર નહીં કરું. જ્યારથી ચારી બંધાણી ત્યારથી અત્યાર સુધી અથ ઇતી કહી બતાવ.

કપટ—(અભયવચનથી હીંમત ધારી) મહારાજ હવે હું શરમ છોડી જે કહું તે પ્રતિજ્ઞા પુર્વક સાચેસાચું કહું છું.

રાગ દેશવી ખમાચ

મહારાજ આ વાર સુણો દીન દયાળું જુહું બોલું ન લગાર.
 માળવાના પતિ, સત્ય ભાગે આ વાર, દીન દાસી પ્રભુ. મહારાજ
 મારી બાધને પ્રીત, કાણીઆથી સાચીત મોલું તેનામાં ચિત.
 બાળપણ થકી જનને આવે જન, હમેશાં તે વિષુ. મહા૦
 થયાં લગ્ન જે વાર, કયો તેને તથ્યાર, સાથે લાવ્યા આ દાર;
 તમ રજા લહી પણ અહીં ના પળાય, બદોબસ્ત બહુ. મહા૦
 ત્યારે બનીને, અંધ, રાણી બોલ્યા, નીશંક, લાવ દાસી વીકમ;
 તું આ વાર ખરે, કરી દિલને શાંત, સુખ તેથી લહું.
 વિક્રમભાને તે વાર, લાવી હું તેને આ ઠાર. કયો તિરસ્કાર,
 મહારાજે તીહાં તવ તેમને શીર મુકયો દોષ બહુ. મહા૦
 આપે ફળ મુને, રાય આપ્યું રાતની માંહ, મેં સોંપ્યું મમ બાધ;
 તેહવાર ખરે ફરમાવ્યો હુકમ, મમ બાએ મુને મહા૦
 કર સુપ્રત વાર, જેથી સુખ અપાર. પામું હું નિરધાર;
 તેની પ્રીતીથકી મેં કર્યું એહ કાજ, સાચે સાચું કહું. મહા૦
 માળવ પ્રભુ આપની પાસે ખરેખરી બીના કહી દેખાડી છે
 હવે આપની ખુશીમાં આવે તેમ કરો.

ભરુહરી—કમળત દાસી તારી બાંધને સતકોટી, ધિક્કાર છે મને બીજું કાંઈપણ દુઃખ થવું નથી પણ મારા નિરદોશી બાતાને દેશનિકાલ કરાવ્યો, તેનો કારી ધા અતિશે મારા દિલમાં સાલે છે અને જેણે કાંઈ દિવસ પૃથ્વી ઉપર પગ નહોતો મુક્યો તે અત્યારે અરણ્યમાં બસતો હશે ? બીજી પ્રકારના બોબન સુવર્ણ પાત્રમાં બસતો તે અત્યારે કળકળાદીથી ક્ષુધા મટાડતો હશે ! કંચન મહેલમાં બરીથી બીછાવેલ રત્નમય પદ્મપર સુતો તે કાંઈ પણ વસ્ત્ર વિના અટકી જુમી ઉપર નિરાધાર પડ્યો હશે ? અને જેની સેવામાં હજારો દાસ દાસીઓ હાજર હતા, તે અત્યારે ફક્ત એકલોજ ? હાય હાય વીધી તેં મારી આવી દુષ્ટ ભુલિ ક્યાંથી કરી ! વિક્રમ હું તારો બાંધ નહીં પણ ખરે વેરી છ્યો. અને આ હાહિન શી રીતે ઓલવું ! મારા જીવતરને ધિક્કાર છે, આથી મરવું તે હજાર દરજ્જે ઉચિત છે, બાતા જેવી પ્રીતી લક્ષ્મણની રામચંદ્રજી પ્રત્યે, બીમ અર્જુનની ધર્મ પ્રત્યે સમગ્ર પાંડવોની કૃષ્ણ પ્રત્યે હતી. તેથી તારી જરાપણ ન્યુન નહોતી ! અને હવે હું શું કરું ! પીંગલા બંધને રથીતીમાં રોતી કળતી હાજર થાય છે.)

પીંગલા—પ્રાણનાથ મારી આ શી દશા ! મારી પ્રત્યે આપનો આવો નીરદય હુકમ ! અને કાંઈ પણ વહાલ કેમ સંભારતા નથી ! તમારું ચિત્ત કેમ બમીત થયું છે ! હું બંધનથી અતીશે પીડાઉ છું માટે મુક્ત કરવા કૃપાવંત થાઓ, મારી નહી તો જગતની પ્રતિષ્ઠાથીજ છોડી મુકો ?

ભરુહરી—તારી બધી લવારી જવા દે એટલી વિજુની કૃપા સમજ કે હજી જીવતી મુઠ છે, બોલ અમરકળ ક્યાં મુક્યું !

પીંગળા—(આશ્ચર્ય થઇ) વળી અમરકુળ શું ! મેં બાળ્યું પણ નથી તો ખાધું તે ક્યાંથીજ હશે, તમે આતે શીવાત કરોછો વિક્રમે બુદ્ધિ ગુજરવામાં બાકી રાખી નથી. વળી તમે પીડો. વિષ્ણુ અરે જરા રહેમ તો કરો. મારા પતિવ્રત તરફ જેમ જરા પણ જોતા નથી.

ભરતુહરી—તારું પતિવ્રત આથી કેવું, બોલ અમરકુળ ક્યાં છે !

પીંગળા—ક્યાં છે એમ હું ક્યાંથી કહું ! પ્રાણેશ્વર આપે મને ક્યારે ને ક્યાં આપ્યું ! તેની સ્મૃતિ કરો. ચાર દિવસથી મહેલે પણ પધાર્યા નથી શું આમજ મારીપર અવિશ્વાસ આવે છે.

ભરતુહરી—શું તેં અમરકુળ બાળ્યુંજ નથી કેમ ! કમઝલ કપટકળાને રથમાં મુકી સામી મોકલી હતી તે દિવસે તે કુષ્ટ રાંડને તે કુળ આપી પરબારો મહાકાળેશ્વર ગયો હતો તે તને નથી મળ્યું ?

પીંગળા—નહિ પ્રાણનાથ એ તો અધરથી કપટકળાએ પચાળ્યું બોલ કપટકળા તેં મને ક્યારે આપ્યું હતું ? રાંડ બુદ્ધ બોલતાં શરમાતી નથી !

કપટ—આઠ હવે વધારે ખોટું બોલી પાપમાં ભરાતા જાઓ છો ? મેં તમને દુરત આપ્યું હતું આપે અરવપાળને આપવાનો હુંકમ કરમાવ્યો ત્યારે મેં તેને આપ્યું,

પીંગળા—રાંડ નીચ વુખમથી મારે અને અરવપાળને શું ? જરા વીચાર કરી બોલ ? જરા શરમાતી પણ નથી.

કપટ—આપ હવે જેટલો પ્રપંચ કરો તો વૃથા છે. મારે હવે ફરીને એવા નીચા કૃત્યમાં હાથ ધાલવાને જરૂર નથી કે ખોટું બોલવાની જરૂર પડે

પીંગળા—અરે પ્રીયતમ આ નીચ દાસી મારી પ્રત્યે કેવાં કઠોર વચન ફેકે છે ? પ્રાણુનાથ તેવાં કઠોર વચનો મારાથી સહન થતાં નથી, અશ્વપાળ મારે બ્રાતા તુલ્ય છે તેમાં આવો ભુટો આરોપ એક નીચ શુભામઠી મુકે છે તે આપ કેમ સહી શકો છો ?

ભરતુહરી—ચંડાળણી બધો પ્રપંચ જવા દે તારે કાણીઆ સાથે ચારી નથીજ નથી કેમ ? અહીં અશ્વપાળજ સાચી વાત જણાવી દેશે ? તારે કોની કોની સાથે ચારી હતી. જરા પણ ભુકું બોલ્યો તો તારા કોટાનકોટી કટકા કરી નાંખીશ.

મહન-મહારાજ હ-તી તો-પી-ગ લા બાધ સાથે

ભરતુહરી—સાંભળ કુબ્જા આ બંને ખોટા ને તું સાચી કેમ !

પીંગળા—મારે એવો વખત શા માટે આવે ! આમ બોલતા શરમ પામું છું માટે પ્રીતમેશ્વર હિંદી રીતે આપજ તપાસ કરીશ્યો

ભરતુહરી—હવે મારે તપાસ કરવાપણું છેજ નહિ એ ધર્મની મુરતીમાં કદી ચુક આવેજ નહિ, જ્યારે તારો પ્રપંચી પત્ર વાંચતાં સાહસીકપણે તેના ઉપર ક્રોધાધમાન થયે ત્યારેજ આકાશ વાણી થઇ હતી કે સાહસિક નહિ થા પણ કુબ્જ તારા ભરમીતપણામાં ભુલાવો બાધ તે ધાર્મિક વાણીનો હિંદો અર્થ સમજ્યો નહી તારો બધો પ્રપંચ પુરેપુરો જણાઇ આવ્યો છે માટે વધારે વખત ચંડાળની તારે શ્યામ મુખ બતાવી મને અપવિત્ર ન કર !

પીંગળા-

ભેરવિ ગઝલ

હવા લાવી જીપતી હિંદુ વીચારો નાથ રે;

કુદ્રષ્ટિ નહી પ્યારીનું તે ન પાપરે,

એ ફળ મુજ નજરથી હજી દીઠું નથી પત્ની,

વગર વિચારે પ્રભુજી ક્રોધ કરો શાને અતિ
 કપટકળાનું પાપ તો નાથ છે તેની મહીં
 કેમ ફર થયા સ્વામીજી દયા ધરો દિલ કહી
 નીચ કૃત્ય મુજ હસ્તથી સ્વામીજી તો થયું નથી,
 પીડો નહીં દાસી પ્રભુ કહું છું કથી કથી
 પિયનાથ તમારા સોગન ખાધને કહું છું કે આવું કુટુંબ
 હજુ સુધી મેં કયું નથી આપ વિચારો તો ખરા મારામાં એવી
 જુલ આવે ખરી કે ? શું આતો એક ગજબની વાત છે ના.
 ભરતુહરી-દુખટા તારા સોગન બધા સાચા છે તે હું નથી
 જાણતો, ?

ક્ષત્રી કલંક

હાય હાય હાય ઉઠી છે દિલ વ્યભીચારી તુ પાછી ફરીરે,	
કેવું કીધું છે કામ તે તો નીચ,	વ્યભીચારી
તું દુખટાએ ભરમીય કરીયુંમન	વ્યભીચારી
મારો લધુભરાત હાય કાઢ્યો વન	વ્યભીચારી
રોમ રોમ જવાળ ઉડે છે હાય	વ્યભીચારી
મુજ દિલ માંહે હાય પ્રગટાય	વ્યભીચારી
તાઈ કરવાને માટે તો ખંડન	વ્યભીચારી
સહી સલામત માર છે તન	વ્યભીચારી
કોટી કટકા કર છે તંન	વ્યભીચારી
પણ સ્ત્રી હત્યા કર છે અપાર	વ્યભીચારી
મારા પવિત્ર બ્રાતાની લીધી લાજ	વ્યભીચારી
હવે રહ્યો નથી કાંઈ તો ધલાજ	વ્યભીચારી
હાય હાય સ્ત્રી હલાના કરથી તને અત્યારે જીવતી મુકે છું	

નહિ તો ક્ષણ વખતમાં તારા અપેવિત્ર આત્મા પરમાત્માની હજુરમાં પહોંચાડયો હોત.

પીંગળા— ચંદ્ર વખતશે આવીએ એ રાહ.

પ્રભુ ચિતમાં કાંઈ વિચારી, દયા લાવીને ખારી સ્વીકારે

શાન્તિ કરે તિરસ્કાર, પ્રભુ ખારા છે દયાળ.

વિનતી તો દિલે ઉતારે. પ્રભુ મારા વિનતી તો દિલ ઉતારે
કદી કંઈ એવું કામ, જણો છે બધું તો શ્યામ

આવો તે વિચાર નકારે, પતિ કેમ આવો તે વિચાર નકારે
પ્રભુ જ્ઞાને છોડી દીધો ખારા સાડ નરવું ખારા પ્રભુ

શેરશીંહ—મહારાજ પ્રથમ બધો તપાસ સંપૂર્ણ રીતે
કરી પણ ખુશીમાં આવે તેમ કરો પણ એકદમ સાહસીક
નહિ થાઓ.

ભરતુહરી—શેરશીંહ મને તો સિદ્ધિ થઈ ચુકી છે.
વળી મારા મનમાં સીદ્ધતા નહી થઈ હોવા કારણ તે કમળતના
કાલાવાજા ઉપર તમારું ધ્યાન જવું હશે? પણ હજુ તેના પ્રપંચો
પુરા તમે સમજ્યા નથી.

શેરશીંહ—મહારાજ એક ઉપાય તો છે પણ આવી
રીતે મારાં બા સાહેબને જાહેર રાખવા ન જોઈએ તેમ બંધનથી
પણ તેના કાળા કૃત્ય વીચારના હજુ શી શીક્ષા થઈ છે, હજુ
તો આગળ છે બોલો સત્વર ઉપાય કહી દો.

શેરશીંહ—મહારાજ એક બાબતની સિદ્ધિ થાય તેવું છે
તે એજ કે વિક્રમ મહારાજનો દોષ કે મારાં બા સાહેબનો.

ભરતુહરી—મારે પણ તેજ તપાસની જરૂર છે. બીજાનું
મને, તેમ થાય પણ પરમાર પુત્ર તેમાં વિક્રમને માથે.

અધીત કલંક મુકયું છે. તે તો એક ગજબની વાત કહેવાણી છે. તો એ ધર્મ મુતીને પ્રત્યક્ષ રીતે તેવા પાપીષ્ઠ કલંકથી મુક્ત કરવાની જરૂર છે.

શેરસિંહ—એમ હોય તો વિક્રમ મહારાજની રાણી ચંદ્રકળા જે સીતા દ્રૌપદીની પંક્તીમાં શોભે તેવાં છે જેનાં દર્શનથી પણ ભવોભવનાં પાપ બળી જાય. જ્યારે વિક્રમાદીત્ય દેશવટે પધાર્યા હશે. ત્યારે અરણ્ય જવા આ માટે હજુર હુકમ થયો તે બાબત ચંદ્રકળાએ અવશ્ય પુછ્યુંજ હશે. તેમ વિક્રમાદીત્ય મહારાજાએ બનેલી ખરી ખીના જણાવી આપી હશે તો તેને પુછવાથી ખરી ખાત્રી થશે. તે કદી ભુલું પ્રાણ જાય ત્યાં સુધી બોલે તેવા નથી માટે ખરી ખબર ત્યાંથી મળી હશે પણ તેઓ કદી ગુણીકા મહામાં પધારવાના નહીં તેમ ઝોઝલ પડેા મુકી આપણે પગ પણ નહીં મુકવાના.

ભૃગુ—તે સતીની તરફ દેવાની જરૂર નથી. ચાલો આપણે ત્યાં જઈએ, આ બંને અંડાળ રાક્ષણીઓએ તેની શરમ ખાતર નહીં તેમ મારી પણ શરમ ખાતર નહીં, કારણ હું તો માળવાનો રાજા મટી યોગી થઈ ચુક્યો છું. પણ આ પરમાર કુળની પ્રતિષ્ઠાએ બંધનથી મુક્ત કરી રથમાં બેસાડી ત્યાં લઈ જાઓ, પણ તેને ત્યાં લઈ જવાની જરૂર નથી; કારણ કે સતીનો પવિત્ર મહેલ આ દુષ્ટાઓથી અપવિત્ર થશે માટે તેને પરભારી રંગમહેલે મોકલાવી આપો. કારણ તપાસ કરવાની તો આપણે જરૂર છે. નીમક-હરામી કાણીઆને બેડીઓ જડાવી જેલખાને મોકલાવી આપો. હું ફરીથી બોલાવું ત્યારે હાજર થાય તેવો બદોબસ્ત કરજો હું તો ત્યાં જઈ છું તમે સર્વ કામ પાર પાડી સત્વર આવજો તમારા આવતા સુધી મહેલના દરવાજો ખોલી થઈશ.

રોસીંદ—જેવી મહારાજની આરા.

(સર્વ નીકળા જાય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

(સ્થળ)—વીક્રમનો મહેલ.

અંદ્રકળા—દાસી મેં પૂર્વે શું પાપ કર્યું હશે કે આવી કનીષ્ઠ રીતે પ્રાણવીણનો વિયોગ થયો. પ્રીતેશ્વર જુઠા આરોપને શીરોચ્છેદ કરી અરણ્ય વીશે પધાર્યા, અરે તેમને ત્યાં શી હાલત હશે અરે મારી હવે શી ગતી થવાની, દાશી મને આ શણગારો જરા પણ ગોઠતા નથી.

સીતાજીના મહીના.

દાસી અરે શણગારો હાથ જરા નથી ગોઠતા,
દાસી દીલડા માહે લાહ, જરા નવ શોભતા,
જરીઅન સાડી લાગે છે અંગ પાંધનસમ મુજને;
દીલ છોટે છે અગ્નિદાહ, કહું શું હું તુજને;
સમશ્ચાનવત જાસે છે મેલ, મુજને ખાવા ધાયરે
પડે નહિ જરા મુને ચેન, દીલ અકળાયે,
ઝાંઝર જાણે છે બેડી, મુકતા મણીધર છે;
કંચન મુડી કરે કડી જાણ, કંચુકી દુઃખકર છે;
આંખ આંજલી છે આ મેશ, મરઆસમ મુજને;
શીર તણા તો સુંદર કેશ, બાળે છે બહુજરે;
કસ્તુરી કંકુને કેશર, રસીયા વીણ રાખરે;
શીતળ લહેરો છે અગ્નિ જાળ કરે દીલ ખાકરે;
વીરહાગ્નીનું દુઃખ અપાર, પ્રીતમજી તણું મને;
શ્વેત વસ્ત્રો લાવી તુ આપ, ધારૂં તેને હું અંજે.

દાસી આ સર્વ આશુપણો હવે મને અગ્ની પેઠે બાળે છે માટે તેનો ત્યાગ કરું છું મને જલદીથી સ્વેત વસ્ત્રો લાવી આપ અરે હાય હવે મારે શું કરવું મારું મન અતિશે અકળાયા કરે છે. આ શ્રમ-જ્ઞાનવત મહેલ મને ખાવા ધાય છે આ સર્વ આશુપણો હવે અં-ગારા સમાન સમજી છું અને પતિના વીયોગથી મરવું તે હજાર નરજો ઉચિત છે.

પાર્વતી— **દક્ષીણી રાહની લાવણી.**

ચીંતા પરહરે, બાપ પ્રીય મારારે.

આપ ઉચાટ, પતીની માટ, કરોમાં માત જગતનો તાત.

ટાળશે દુઃખ તમારારે.

ચીંતા૦

અસહ્ય દુઃખ તો શીર પડવું આ વારીરે.

તમ સ્વામીન ગયા છે વન, ધરી કલંક વીધીના અંક;

મટે નહીં લગારીરે.

ચીંતા૦

તમ ધર્મથી સહાય કરશે વિશ્વરે,

ધર્મનો જય, પાપનો ક્ષય, શુષ્ક હૃદય નવ સંશય,

જોધને રીજે શંકુરે,

ચીંતા૦

દેહને દમી નવ પ્રજાળો બાપરે,

અંગ સુકાઈ દુઃખ તો થાય, મન મુગ્ધાય, ચીત ચીરાય.

શોકથી સહુ પ્રગટાયરે.

ચીંતા૦

બાપ આમ રૂદન ક્યાં સુધી કરશે ? એથી ઉલટું દુઃખ પ્રાપ્ત થઈ જરીરનો ક્ષય થશે ધર્મર જે દુઃખ નાખે તે સહન કરવું એ દરેક મનુષ્યોનો ધર્મ છે, અગાઉના દષ્ટાંત યાદ કરો ? સીતાજી હમયંત્રી વગેરેને માથે કેવાં દુઃખ પડ્યાં હતાં ? વિશ્વશ્વર સહુની કસોટી કરે છે, માટે ધીરજ રાખો, દુઃખના દહાડા વધુ દીવસ ટકશે

નહી શું ધસવર આપના પત્નીવૃતા ધર્મ તરફ નજર નહી કરે એમ કહી ના બને.

ચંદ્રકળા—પણ દાસી પ્રાણનાથને માથે કેવી અણધારી હિતરી પડી પાપીષ્ઠનો આં વખત છે એ દુષ્ટ કેવાં કાર્યો કરે છે છતાં પ્રભુ તેને કાંઈ પણ કમ નથી કરતો કસાઇને ઘેર કુશળ અને ધરમીને ત્યાં ધાડ એધા આ વખત છે.

પાર્વતી—બાપ સાહેબ એમ કહી ના હોય ? ધર્મના મુળ હિંડા છે. પાપીષ્ઠ પ્રથમ ફાવે પણ પાછળથી જડમુળ પણ નથી એમ હોય તો પૃથવી રસાતાળ જાય ના (સીપાઇ પ્રવેશ કરી)

સીપાઇ—પાર્વતી બા સાહેબને જણાવ કે શ્રી બરગુહરી મહા રાજા સાહેબ તથા મોટા જનાની દેખરેખ રાખનાર શેરસીંહ અત્રે પધારે છે તે ખબર કહેવા આંચો છું (સીપાઇ બચા બાદ)

ચંદ્રકળા—પાર્વતી ! શા માટે પધારતા હશે શું જેવી રીતે પ્રાણનાથને માથે ખોટો આરોપ હિતાર્યો તેવીજ રીતે મારે શીર ગુન્જરવાનો હશે કે શું દાસી તેમજ હશે માટે હવે હું શીટકાર સાંભળવા નહી રહેતા પરમ દયાળુની હજુરમાં મારો નિશ્ચક્ષંકી આત્મા રણુ કરે છું પ્રિયનાથ પધારે ત્યારે પ્રણામ કહેજે.

પાર્વતી—બા ધીરજ તો રાખો આમ શાહસીક શું થાઓ છો. ? વૃતાંત પુરેપુરું શ્રવણ કર્યા વગર ગાબરા બનો તે ઠીક નહી.

ચંદ્રકળા—ઠીક ત્યારે સુવરણ સિદ્ધાસન ગોઠવી આપો ચક્ર નાંખ પિતા વૃક્ષ જેઠના મુખમાંથી કાંઈ પણ કટુ વચન નીકળશે તો આ કટાર મહણુ કરી રાખુ છું તેથી પ્રાણ ત્યાગ કરીશ.

(બરગુહરી શેરસીંહ આવી બેસે છે)

બરગુહરી—પાર્વતી ચંદ્રકળાં બેનને કહે છે કે આડો ચક્ર શું

કામનો છે ? હું તો પીતા તુલ્ય હું પીતાની મર્યાદા દીકરીને રાખ-
વાની જરૂર નથી એમ આપણામાં ઓઝલ પડે છે તે યોગીને માટે
નથી તેમ યું પણ અત્યારે માળવપતી નથી પણ યોગીજ સમજ
થોડાં કંઈ એક બાબત પુછવાની છે.

શેરસીંહ—મહારાજ આવા કઠોર વાક્ય શા માટે કાઢો
છો ? પાર્વતી બાને કહે ઓઝલ પડે છે કાઢી નાખશે.

પાર્વતી—મહારાજ અંદરથી મારા બા સાહેબ કહે છે કે
પિતાતુલ્ય જેવુંની આજા ઉથાપી શકતી નથી પણ અધરીટ થશે.

ભટ્ટીની—નહી એમ શા માટે રાખો છો ? પીતા પાસે
પડે છે છોડવા હરકત નથી. (ચંદ્રકળા બારણે આવી)

ચંદ્રકળા—પવિત્ર પિતા તુલ્ય જેવું હું આપને વંદન કરું છું

ભટ્ટીની—અખંડ સૌભાવ્ય રક્ષણ રહે બેન ચંદ્રકળા મારે
પુછવાતું કે વીક્રમે તમારી પાસે અરણ્ય જવા રજા માગી તો પીં
ગળા માથે તેનો કેવો પ્રસંગ પડ્યો હતો તે બાબત તમને પણ કહી
દેખાડી હશે તો તે બાધ યથામતિ કહી બતાવો.

ચંદ્રકળા—જેવું સાચું અગર ખોટું ઇશ્વરાધીન પણ મને
ખાતરી છે કે મારા પ્રાણનાથ મારી પાસે તો શું પણ મને તે
ઠેકાણે જીવું બોલવા કદી પણ ધારણા રાખે નહીં.

રાજકુંવરને ક્યાં લઈ જાઉં એ રાહ.

જ્યેષ્ઠ પીતા હકીકત તેહ જરા ન ધારો દેહ

ખરેખરી કહું છું આજે તમને પ્રીતમે જે કહી મુને,
વાગશે છરી દીલમાં છેહરે. જ્યેષ્ઠ૦

મમ માતૃ તુલ્ય જે છે રાણી પીંગળા આપ તણી પટરાણી
બોલાવ્યો તેણે લાવીને નેહરે, જ્યેષ્ઠ૦

કામ વીલાસી માગ્યું છે સુખ પ્રીતમજી બહુ લાગ્યું છે દુખ
કદુ વચન પ્રમ પ્રિતમ કહેરે. જોડ૦

ભાઈ હરી—અસ અસ થઈ ચુક્યું છે શેરસીંહજી અરે તે
ફુટથીએ મારા નીહોસી લધુ માતને દેશવટો અપાવ્યો તે કારીલા
મને વારંવાર યાદ લાવી મારા દીલનુ દમન કરે છે હાય હાય
મેં કેવુ નીચુ અપકલ્પ કીધું છે ? મારા જીવિતને સતકોટી શી-
ટકાર છે અરે હાય તે વ્યભીચારથીઓ મને પૂરેપૂરો ફસાવ્યો ?
તો ચંડાળથીને જોડલો શીટકાર આપું તેટલો થોડો છે.

અરર કુંવર મુંદર એણે કીધો ઠાર એ રાહ.
હાય હાય હવે કઈ શુંરે હાય હાય થાય દીલમાં
કયો નહી મેં વિચાર કાઢ્યો ભાઈ દેશથી પાર
છેતરી ફસાવીઓ કઢાવીઓ છે રાંડે ભાત હાય૦
મારૂં મારૂં મન થાય પાપી પીંગળાને કાય
કરશુંરે કાંઈ ઉપાય નવ મટેરે બગડી ભાત હાય૦
નીચ નારી માર જીતી અંગ ચોળા લે વીજીતી.
સમર સમર નિરંજન જેહ છે જમતના તાત. હાય૦

અરે અરેઅર હું અી હત્યાના ડરથી તે પાપીણીને અત્યારે
જીવતી મુકુ છું શેરસીંહજી ફુટ કાળા કલ્પ કરનારી કપટકળા તથા
કંઠજાત કાચીઆને ફજેતી પુર્વક ગામમાં ફેરવી નીમકહરામ અધમ
નરને દેહાત દંડની શીક્ષા અને ફુટ કપટકળાને દેશપાર જવાની
રજા આપો વિક્રમની જોળ માટે સત્વર માણસો મોકલાવો
હું હવે આ દેશને અધીપતી નથી પણ એક યોગી છું તમારે
તે જાળત વિશે જરા પણ આગ્રહ કરવો નહી વીક્રમને માદીએ
બેસાદી સહુ તમે તેની આગમાં રહી રાજ્યને સારી પાચરીએ

અહાવવા નીશદીન લત્પર રહેશે પ્રધાન એનાપત્નીને પણ ખાન-
ગી બલામણુ આપીશ અને મમ માળવ જુમી આ રાજનરૂપે
તને છેલા પ્રણામ છે મેં તારું કાંઈ પણ હીત કાર્ય કર્યું નથી
પણ પીંગળા જેવી દુષ્ટ બાર્યાને લારી મારી પરીત્ર જુમી
અપરીત્ર કરી છે અરે તે ચંડાળણીનું નામ યાદ આવતાં રામ
રામ જવાળા પ્રગટે છે એ દુષ્ટાનું સુખ હવે ફરીને જેવા જવા
પણ ખુશી નથી. શેરસીહજીને છેલા પ્રણામ છેલા રામ રામ
છેવટ શીખામણુ આપુ છું કે નફ્ટ નારી જાતીનો કાંઈ પણ
ભરૂંસો કરશે નહીં તેને આપણી સમજ છુટી નહીં મુકતાં સખત
ખંધનમાં રાખજો નહીં તો તમનેજ ડાંખ કરશે.

શેરસીહજી—મહારાજ આમ સાહસીક પજો યોગ ધારણ
કરવાની જરૂર નથી વિક્રમઘાટીય મહારાજ ઉપર ખોટો આરોપ
એતો નીચ્ય છે પણ અશ્વપાળની વાતમાં અત્યંત સંદેહ રહે છે.
કદાપી કપટકળાની ચારી હશે તો—

આકાશવાણી

અમરગીચ મહેબૂબત.

હે ભરથરી (૨) ડગ નહીં તું દિલે લગાર;
રાણી તારી જારી રમી સંદેહ જરા નવ ધાર;
વિક્રમ મતી (૨) કદી એવી નવ થાએ.
અમરફળ રાણી હુકમથી અશ્વપાળને જામ
જોગી કાઢ જાન (૨) દેહતુ કર સાધન;
રાજ હવે મમ લેલાટમાં એવા લખ્યા છે વિધી અંક
અમરફળ (૨) નું પ્રાસન પ્રીતે કર તું
વીક્રમઘાટી (૨) ની ચડતી નીશદીન યાશે,
ચહાવે રાજ કરે અરે તે તેરી તો જાણશે પ્રાસ,

ભરતુહરી—સાંભળો સાક્ષાત પ્રભુનોજ હુકમ થાય છે માટે આ સંસાર સાગરમાં કદી પણ રહેવાનો નથી. યોગ લક્ષ્ય તો પણ વીક્રમને ખોટું કલંક ચઢાવ્યું છે તે દાહ ત્યાં પણ આલાશ નહીં [પોતાના રંગ મહેલ તરફ નજર કરી) અમ મમ પ્યારી જન્મ ભુમીકા હવે હું તારો ત્યાગ કરી ચાલ્યો જાઉં છું તું દુષ્ટ ભાઈને તારામાં સમાવી દે એટલે માળ ઉપર ભાર કરતા અપવિત્રતાનો નાશ થાય મમ પ્યારા આભુષણો અત્યાર સુધી તમોને આ દેહથી જરા પણ અલગ ક્યાં નથી તે અત્યારે સર્વસ્વ છોડી ચાલ્યો જાઉં છું અત્યાર સુધી તમારા સંયોગનો મારે લેખ નથી.

શેરશીહ—મહારાજ આવા કઠોર વચ્ચના શીઠ વરણાવો છે આપ જ્યારે આમ કરશો ત્યારે માળવાની શી દશા સંસાર છે તેમાં ઘણી જાતના તોફાન થયા કરે છે તો એવી બાબતમાં સંસાર ત્યાગ કરવોએ આપ દયા સાગરને ઉચીત નથી.

ચંદ્રકળા—જેટ આ શું કહો છો ! આ તમારા બાળકોને તરછોડવા એ લાયક ના ગણાય પિતા જાણે છે કે સંસારરૂપી સમુદ્રમાં અનેક ખાડા ખરાબ આવે છે પણ તેમાંથી ક્ષેમ કુશળ રહેવું એ દરેક મનુષ્યનો ધર્મ છે.

ભરતુહરી—ખેટા તમારે જોકે મહાદેવજી અવિચળ રાખે તમારા જોડાની અરસપરસ હમેશાં પ્રીતી વૃદ્ધિ થતી જાય એવી મારી આશીસ છે, સંસાર ત્યાગ કરતાં મને જરા શાન્તી રહેશે તે તમે તથા વીક્રમથીજ પ્રભુ તમારે કલ્યાણ કરો શેરસીહજી હવે હું જાઉં છું મારાથી દરેક પ્રસંગે તમને કદુ વચ્ચનો કહેવાયા હશે તેની ક્ષમા માગુ છું છેવટ કહું છું કે

હમેશાં વીક્રમને સદાવચારમાં પ્રવર્ત કરજો અને સંસારીક
વ્યવહારે જોઈ વીચારી ડગલુ ભરજો અરે વીક્રમ હવે ફરીને તારા
દર્શન દુલભ છે અરે હું કામાંધ અવીચારી જોટલો પશ્ચાતાપ કરે છું
તેટલો થોડો છે.

તું સમજ અગર હું જ્ઞાના—એ શાગ.

મેં કાંઈ વીચાર ન કીધો દેશવટો તનેતો દીધો
સદગુણ તારો નવ લીધો તનમાં મનમાં
એહ થકી જાય છે લાય કરે શું હાથ;
નીતીનો રસ્તો વિધ્યે ! છે કાંઈ;
ધીક ધીક છે મુજ કામને ધીક ધીક છે અવીચાર;
ધીક્કાર મારા નામને કોટી છે શીટકાર;
શીટકાર અતી ધીકકાર મને આવાર મનમાં તનમાં
ધીકકાર પીંગળા પાપીને ધીક ધીક નારી જાત;
અંધુ પ્યારા વિક્રમ ભુલ્યો છે તુજ જ્ઞાત;
તુજ ભારત તણી સાક્ષાત હિંદી ગઈ વાત તનમાં
વીક્રમ કરજો માફ તું મારો સહુ ધીકકાર.
નીરદય તારા ભારતના લાવી દયા લગાર;
લગાર દીલ મોઝાર થઈ કૃપાળુ મનમાં
વુથા સરવે લાગે છે સુનો આ સંસાર—
પંપાળો પડતા મુકી બજવા કીરતાર;
કીરતાર સમર આ વાર અતી મુખકાર મનમાં તનમાં
બસ બસ સંસાર સર્વે વૃથા છે અરે સ્ત્રીની જાતી નીચ છે
મારાથી પણ નીચ કાણીઓ વધુ પસંદ આવ્યો અરે તે વીધની
ભરેલી સ્ત્રીને હુબધ રહેવાથી નરકની ખાણમાંજ પડવાનું છે બસ

ચાલ હવે વૃથા જાને ખોટી ચાય છે, નીરંજન ધ્યાનમાં સમાધી લેવાની દે.

શેરસિંહ—પણ મહારાજ ઉજ્જનની તો કાંઈ દયા આણો.

ભરવહરી—અસ કાંઈ આગ્રહ નહી કરો મારે ઉજ્જનને હવે શું રહ્યું ઉજ્જનનું ધન્યર કલ્યાણ કર ચાલો હવે ચાલો.

[જાય છે.]

ચંદ્રકળા—હાસી આતો મહા અનર્થ થયો.

પાર્વતી—આ એવો અપવિત્ર ભાર પૃથ્વી ક્યાં સુધી ખમી શકે

ચંદ્રકળા—ખીજું કાંઈ નહી પણ પવિત્ર જોષ્ટને પણ તે દુષ્ટાએ યોગ લેવરાવ્યો ઠીક કર્યું ખરૂં લેલાટમાં લેખ ફરતો નથી ચાલ સ્તુતિનો વખત થઈ ગયો છે માટે સરવે સામગ્રી લઈ ચાલ શીવ મહાલયમાં.

પાર્વતી—ચાલો જામ.

ત્રીજો અંક સમાપ્ત.

અંક ૪ થો.

પ્રવેશ ૧ લો.

શેઠ જગાજશા સાકુને સેવે એ રાહ.

મળા મંડળ—

ઉજ્જન માથે આફત આવી, થયો છે અત્યંત કોપ.

મજુ તારી જે દયા હતી તે થઈ ગઈ છે લોપ—

રાજા જોગી અમ્મ ચાલ્યો ઉજ્જનમાં ફેર થયો કાળો,

પીકમલા મોઢું કલંક ધારી ગયાં છે વન મોઝાર,

ત્યારથી નમ્ર સુનું થયું છે, વરત્યો હાહાકાર,
સારા દીન નવ તો ભયો.

ઉજ્જનમાં૦

રાણી તણું તો કપટ જોઈને ચડી છે રાખને રીશ.

દયા માળવની તજીને ચાલ્યા ક્રોધ થકી આધીશ.

ભેખ લેવા વિચાર ધરાયોર.

ઉજ્જનમાં૦

પ્રજા બીચારી રડવડે છે, કેમ કરી લેવા છે દન,

તારા ધન્યર ઉમ્ર કોપે કરયાં તે શોકમાં લોન.

વીલાપ તો બહુ છવાયોર.

ઉજ્જનમાં૦

ધણી વગર ન નમરના માંહે જાણે પડી હોય ધાડ,

સમસ્થાનવત સરવ લાગે છે મોટી થઈ હોય હાણુ.

માલવપત્ની વનમાં મહાલ્યોર

ઉજ્જનમાં૦

મહેલની માંહે રાણીયો સરવે કરે અતિ રૂદન.

અશ્વરૂપાતોથી વસ્ત્રે બીજાય રૂવે બહુ' બીન બીન.

સરવ સ્થળ બાયોને બાયોર.

ઉજ્જનમાં૦

હાટે રૂએ વાણીયા, પાડી ખેઠા હડતાળ,

હય હાથી ઉઠાસીમાં પેઠા દાસો ઝુરે દરબાર,

માળવપત્ની દયા નવ લાગ્યા.

ઉજ્જનમાં૦

માળવ તણી આવી દશા અચાનક શો કેર.

પ્રભુ આતે કીયા જન્મના પ્રગટયા પુરણ વેર,

દયા કાંઈ અંતર ધારીરે, ઉજ્જનમાં કેર થયો કાળો

પ્રવેશ બીજો.

(સ્થળ) વન ગુફા.

ગોરખનાથ—વ્યંકટ પરમાત્માડી ગતિ બહોત વિચીત્ર છે.
પક્ષસેં ચાયસો કરે એસા મહેશ્વર હે રાગકુ રંક ઓર ક્ષણ
આતમે રાજ કરહે એસી ઉનકી સંતા છે.

વ્યંકટનાથ—હા મહારાજ પરમાત્માની મતી એસીજ હે ઉસકી ગતીકા ખરાબી પાર નહીં આતા હે જુરકા કીરમત ઉંદ્ય હે. ઓ પ્રાણીજ સંસાર સમુદ્રમે લપટ નહીં જતા હે.

ગોરખનાથ--એકામવૃત્તી રહેની બહોત મુશકીલ હે જુરકા એકામ વૃત્તથી સમાધિ હોતી હે ઉનકુ ફેર એ સંસાર સમુદ્રમે જન્મ મરણકા વૃથા બોળ ઉદાનેકા સખબ નહીં રહેતા હે મગર યેહ કલી-મુગનાકા પ્રમાણમે મેરી નજર આગે એસા પ્રાણી નહીં દીખાતાહે.

વ્યંકટનાથ--હા મહારાજ એસાતો કામખી ના મીલે.

ગોરખનાથ--પછુ કહાસે મીલે ? સચી વૃત્તિ રખના બહોત કઠીન હે યહ સંસાર જેસા રહે ક્ષરમે ખાડા ખરાબી બહોત આતા હે બહાણખી બહોત ચલ જતા હે મગર યહ ખાડા ખરાસે બચ્ચન બહોત મુશકીલ હે જુરકા પુન્યકા બહોત પ્રભાવ હય પ્રાણીજ ખાડા ખરાબા ઓળંગી બહાણમે બેઠકર સામે તીર જતા હે સામે જતાહે તો બી ધુંચલી ખાકર પીછે લપટ જતા હે એસી સંસાર સમુદ્રકી માયા હે પરમાત્માકી જુરકી પર બહોત કૃપા હે ઉરકા આત્માજ યહ વૃથા સંસારમે લપટ નહીં જતા હે વ્યંકટ આજ દીનકી સમાધીમે એસા દેખા હયકે માણવ દેશકા રાજન કારણકરી અપની પાસ યોગ લીધા જાત સચ યા જુઠી પડના ચઇએ ? ઉનકા વુમ કયા નીરમાન કરતા હે.

વ્યંકટ-મહારાજ મેરેસે કયા નિર્માણ હો જમ મેંતો અપની પાસ અદ્ય પ્રાણી છું.

વ્યંકટ--મહારાજ મેરેમે એસા વિયોગ હોતાહે કે ઉનકુ ત્યાગ લેના કયા.

ગોરખ--તેમ કયુ તેરી સમાધી વુમ જુઠી ગીનતા હે.

બ્યંકટ—કયુંબી કીસ તરહસે હોવે ઉસમે તો બહોત અદેશા હોતા હે એક ખાત હે જીસકુ યહ સંસાર સમુદ્રમે બહોત કઠોર લાગ જાય ઉસ કારણસે સંસાર વૃથા લગ જાય તબ એસા હોવે ખરા.

ગોરખ—ચામ તેમ મગર હમ બેખતો અવસ્થ લેયમા ઉસમે તો કુચ્છબી અદેશા નહી રખના હો ચાર ધડીમે.

(ભરથરી દેખાવામાં આવે છે.)

બ્યંકટ—મહારાજ કોઇખી રાજતો ચલ આતાહે યહીજ.

(ભરતુહરી આવે છે.)

ભરતુહરી—નમી—મહારાજ આપના ચરણકમળમાં સાષ્ટાંગ હંડવત કરું છું.

ગોરખ—બચ્ચા ભરથરી તેરા કસ્યાણુ હો જવો કામકુ ધંધર આયા.

ભરતુહરી—

રાગ માહ.

આબ્યો પ્રભુ તારે સરણે સંસાર છે વૃથા,
ટાળો દુખ જન્મ મર્ણુરે અસાર આપહા,
ભવ નીધીમાં અલગયો ભારી કુખી થયો એકતારે
સ્મરણ અંતર કદી ન કર્ણિયું ભાવ થકી કીરતારે
વિષય વાંચ્છાને લપટારો હુંતો જીવ્યો નથી જાન;
સંસાર તણા ખાડામાં ખરાખે અડવાણો નીરધારે
હિતમ વસ્તુ નવ ઓળખી રીઝ્યો ખોટી રીત
વિજીવરનું સ્મરણ મુકી મોહયો માયામાં ખચીતરે
ઠાકર મુજને સંસારીતો લાગી છે ગુર અપાર
હયા થકી હવે મુને હિતારો ગુરજ પારરે.

સં.

ગુરુ હવે મને આ સંસાર સ્થમશાનવત બાસે છે તેમાં માઈ જરા પણ ચીત ચોંટતું નથી માટે આપ ક્યાળુ સેવકને શરણમાં લઈ પાર ઉતારો.

ગોરખ—અચ્ચા ભરથરી ચહ બાત બહોત કહીન હે તુમારી કેસી કોમળ ક્યા તુમારેસે નહી બનેગા.

ભરતુહરી—મહારાજ તમારી કૃપાથી શું નહિ બને ! આપ બે શરણ આપશે તો ગમે તેવા કઠણ પ્રસંગે પગલું ભરીશ.

ગોરખ—તેં રાજ સુખ લીયા હે મગર ઇહાં તે સુખ મીલને વાલાં નહી હે તુમકુંનતીહાંમ બત્રીય પ્રકારકા બોબન મીલતા હે ઓર ઇધર તો દુઃખ મીલનેકા બી કહીન હે તાંહાં રૂપ રૂપકા કેસા વધભવ સુખકે ભોમતા હે મગર ઇહાંસે તો શીર રૂપમે થંડ ઉરન રૂપમે જવાળા ઓર વર્ષા રૂપમે બરસાદ એ સખ તુમારેસે સહન નહી હોગા માટે ચહ બીચાર છોડદે.

ભરતુહરી—ગુરુ વધારે બોલવાને મારામાં શક્તી નથી ફક્ત એટલુંજ કહું કે આપ મને શરણમાં નહી રાખો તો સંસારનો ત્યાગ કરી મારો દુઃખી આત્મા પરમાત્માતી હજુર મોકલીશ,

ગોરખ—અચ્ચા ભરથરી હઠ છોડદે.

ભરથરી— નમું પ્રભુ દુઃખ ધરીને આ વાર.

કહું છું ગુરુ પાપ નમીને આ વાર. (૨)

સંસાર સાગર બહુ અટવાણો, લેશ નવ ધરી મેં તો લાજ,

અંધ તો થયો, માર્ગ ના રહ્યો, ત્રીયાળંધમાં અતીશે કુખાયો. કહું

માટે તમારા શરણ માંહે આવ્યો છું મહારાજ,

સહાય તો કરો દુઃખ તો હરો વીનંતી મારી ઉરમાં ધરો, કહું

ગોરખનાથ—ભરથરીકા બહોત આગ્રહ હય મગર તુમ

ઉસડી સંઝ જાકર ઉનકા ત્રીયાકી પાસ બીક્ષા લેકર પીંછા આવ
તથા ગુરૂ મંત્ર હાંખા.

ઘડકંઠનાથ—અચ્છા મહારાજ અબી જાતેં હાંખ.

પ્રવેશ ૩ જો,

(સ્થળ) ઉજ્જનની કાંસી.

મંદનપાળ—પરમપ્રભુ આ શીક્ષાને હું લાયક છું અરે મેં
જેતુ લુણ ખાધુ તેનાજ ધરમા પ્રવેશ કર્યો, અરે ! ભરતુહરી
મહારાજની રાણી અને પીંગળસેનની પુત્રી મારે માં બેન. તુલ્ય
મણિય તેની સાથેજ જારી રમ્યો. અરે હવે મારો નરકમાં પશુ
છુટકો થવો નથી અરે હું જેવો ચંડાળ કાણુ ઠર્યો ! આવા અનીતી
કૃત્યે પમહું ભરતાં પ્રભુ તેં મને કેમ અટકાવ્યો. નહ. ? તે વખત
મને સુવીચાર કેમ નહી આવ્યો ! તેનો મહેલમાં પમહું ભરતાં
મને કાળોત્રો કેમ ન ડર્યો ? અચ્ચાનક આકાશ કેમ તુટી ના પડ્યું ?
વજરનો કારી ધા મને કેમ ના લાગ્યો ? અરે હવે તો હું કેટલો
પશ્ચાત્તાપ કરું ? મારો કાંઈ પણ છુટકારો થવો નથી મારે પર-
સ્ત્રીઓ માત્ર બેન પ્રમાણે મણુવી જોઈએ તેને ખદ્દો હું કુખે ધણી-
નાજ ધરમાં પ્રવેશ કર્યો, અરે કામદેવ તને કોટી શીટકાર છે.
નરનારીનાં ચીત ફેરવવા તું જરા પણ પાછો પમ કેમ નથી કરતો
અરે મેં મારું કુળ લગવ્યું જનુનીને પેટ ભાર કરતાં રૂપે થયો
એટલુંજ નહી પણ આ પૃથ્વીપર અવતાર ધરી કાંઈ પણ હીતકારી
કાર્યો નહી કર્યા છતાં તદન વીષય વાંછનામાં લપટાઈ મહા પાપીષ્ટ
બન્યો છું અરે મને નરક પણ સંપરશે નહી.

કાળસેન—તારે હવે આં લગી પંચાંત ડાળવી છે તને
આય બહુ હાંબરે છે પણ ધ વખત તારી ડહી પાહે જાતો નોતી

ખબર કે મોટા ભાના ધરમાં જવું સૈ પરમેહર હંભારવો હોય તો હંભારી લે હજી છોકરાં ભુલ્યાં સૈ મારી વાટ જોધને બેઠા સે મ જટ લધને સહી જઓ બેટમજી.

મહનપાળ—ડીક, પરમેશ્વર આવા ચંડાળોનાં મરતી વખત કેવા કઠોર વચન સાંભળવાં પડે છે, તેથી પણ છુટકારો મળ્યો તેમ નથી અરે મેં કુટ્ય કરવામાં બાકી રાખીજ નહિ. મહારાજાએ જામ લીધો તે મહારાજા માટે અરે માળવી પ્રજના થોડા નીસાસા નહીં લાગવાના વીકમ જેવા ધરમશીલને દેશવટો મળવાનું મુજ કારણ પણ હું તે કેટલું સંભારી આ એક ચંડાળ સેવક તારા કામળ ચરણારવિંદના દરશને આવે ને મારા સરવ ગુંહા માફ કરી શરણમાં લેજો.

કાળસેન—હવે જટ કર હારા, તારો બાપ ભુલ્યો સે આં લગી હવે ખોટી થાવું.

મહનપાળ—

ત્રીતાળ ચોપાદ.

આવાં ફળને હું છું પત્ર કેવું કૃત્ય મેં કર્યું કુળને,
 લુણ્હરામી હું છું ચંડાળ, ફસાણો ભુલ્ય બની જાળ,
 માતા તુલ્ય મંથાવ તે નારી, તેની સાથેરે હું રમ્યો જરી:
 મારો થવા નથી છુટકારો, નરક માંહે છું પડનારો,
 કયું નીતીસે અતીશે કામ, બુદ્ધિ બગડી મરતી તમામ
 પરનારી તણી બાંધી પ્રીત, પામ્યો કુળ આવું હું ખચીત,
 સાર તરસુ જરા ન વીચાર્યું, મોત્યું અત્યંત પાપનું બાર,
 નવ કરો આવું કે કૃત્ય દીસે માની લેજો સહુ સત્ય,
 કુળા નવ જરા પડનાર, જે છે પાપ તણી પક્ષકાર,
 પ્રભુ માફ કરી અપરાધ, સંજો તારા શરણ મોઝાર.
 ડીક, પરમાત્મા લેજો તારા શરણમાં, નાખ ચંડાળ બળામાં. રસી.

કાળશેન—લેને હાહરાજ્યાંય તે આ વાર (કાંસી નાંખે છે)

પ્રવેશ ૪ થો.

પીંગળાનો મહેલ.

પિંગળા—અરે પરમેશ્વર મને આતે શું અત્રી સુજી ! અરે મેં એવું નીચ કૃત્ય કરતાં જરા પણ આંચકો ખાધો નહીં અરે મેં ઉભય કુળને લગભ્યાં એટલુંજ નહીં પણ પ્રાણનાથ અત્યંત શુદ્ધ પ્રીતીનો પ્યાર રાખતાં તેનેજ મેં ફસાવ્યા હવે માફ કાળુ મુશ્કેલી જાને ખતાવું છું ? આ શણગારો હવે મને શા કામના છે ? તે તો ઉલટા દાહ ઉપજવનાર માટે તેનો તો ત્યાગ કરે ? આટલો બધો પરીતાપ પણ તેણેજ ઉપજાવ્યો છે. અરે એમાં શણગારોને શું દોષ હતું ? માફ જ્યારે એવું અનિશ્ચીત મન ત્યારેજ એવું થયું ના. દીયર વિક્રમાદિત્ય જે મહા શુદ્ધ વીના ઉપરજ હું દ્રષ્ટીએ ઓઢું કલંક મુકી દેશનીકાલ કરાવ્યા અરે હવે જેટલો વીલાપ કરે તેટલો થોડોજ છે.

જડાવો સીતમર્કુ સગવર હું એ રાહ.

કાળુ કૃત્ય પ્રભુ મેં કેવું કર્યું, ધીરજ હવે શી રીતે ધરું,
પ્રપંચ માંહે તો ફસાવી પત્ની, કર્યાં કૃત્ય નીચમાં નીચ અત્રી,
ઉભય કુળ લગભ્યાં અરે સંસાર હવે વૃથા થયો છે અરે,
શુદ્ધ પવીત્ર દીયર મારા, ઉજેણી થકી કર્યાં મેં ત્યારા,
અરે ચંચળ પ્રભુ હું અત્રી, વનમાંહે કાઢ્યા ઉજેણી પત્ની,
મણી મુજને પ્યારી સખી અત્રી પ્રકટ તેને જો મેં તોરે ખચીત.
કેવાં પ્રપંચો પત્નીથી હું રમી હવે ઉગરવાની કદી તો નથી.
વીરોધમાં નીષેધ જેહ છે કર્મ સરમ અને મુકી દીધો મેં ધર્મ
પત્નીવ્રતપણું જરા નવ ધર દીધ કેરી દોષ થકી ના રક્યું

નરી પાપ દીસે જરા નવ ગણ્યું પત્નિતણું સુખ હા મેં તો હણ્યું,
ત્રાહ ત્રાહ થયો છે નગર માંહી સુખશાન્તી ગધી વહી તો ગઇ,
માથવ ઉઘ્ય હસ્ત પામી ગયો મારે પાપે પ્રભુનો કોપ થયો,
મારા સ્વરૂપે ઉઠી કેમ ના ઝાળ કેમ નવ થયા બાળપણે કાળ
માતા તાતને લગવી મારી જાત કેમ પ્રભુ નવ કરી મારી ધાત,
સરવ શ્રીગારો દુઃખમય ખરા જેના થકી દુષ્ટ પાપો તો થયા.
અરે પ્રભુ ઝટ લઇ લેને સરણ તાકીદે આપ પ્રભુ માફ મરણ.

નેપથ્યમાં--અહાલેક જગેરે, ગુરુ અહાલેક જગે.

કાણ કીસીકા ખેટા, ગુરુ અહાલેક જગે.
(યોગીઓ આવે છે)

ભરતુહરી--અહાલેક, અહાલેક માતા પીંગળા જલદીસે
બીક્ષા દે દે. મૈયા હમકુ ખોટી મત કર.

પીંગળા આધવણના સંદેશાનો.

નાથ નમેરા પ્યારા મારા કેમ થયા, તણ દીધી છે સ્વામીજી કેમ
કપાયજો હુરે ચંડાળ પાપીની દુષ્ટા અત્તી, જોમ જોમને છાતી ફાટી
જાયજો હું દુષ્ટના ગુનાનો પાર રહ્યો નથી પણ પ્રભુજી કરો સરવે
માફજો સ્ત્રીધુદિ સ્વામીજી સમજો પાનીએ ઢાસી પરે કૃપા કરોને
કૃપાળજો રયામ મુખ છું હિમચકુળ લગમણી, સતકોટી છે સ્વામી
મને શીટકારજો, પ્યારીને તરછોડોમા પ્રભુજી તમે માળવ પ્રભુ
દીલમાં આણી પ્યારજો, કાળા કૃત્યો પ્રભુ પ્યારા મેં બહુ કર્યા,
તે નવ ધારો જરા તો દીલની મહજો રંક ગણીને પવીત્ર પ્યારા
નાથજી, લાવી હેત સંગમાં રાખો સદાયજો.

ભરતુહરી--મૈયા હવે બીજું કાંઈ પણ નહીં બોલતાં સત્વર
બીક્ષા દે દે દુષ્ટણી તાર કાળુ મુખ જેતા પરીતાપ પામું છું ગુરુ

હકમનો અનાદર નહી કરી શક્યો તેથી તારી પાસે આવ્યો છું
પણ વધારે વાર ખોટી નહી કર.

રાજ તારૂ આવી ખુદયું કીસ્મત ખરેખર તો ફાદયું-એરાજ.

તારૂ કાળુ મુખ કર દુર બીક્ષા જલદી દે દે કર;

નીચ અધમ નારીની જાતી અતીસે ચંડાળ,

ત્રી હત્યાના કરથી તારો કયો નહી મેં કાળ.

તારૂં

રામ રામ જવાળા દીલમાં લાગે પણ ન મળે ઉપાય;

કાપી કટકા કરવા સારૂ દીલ અતી લલચાય,

તારૂં

પરચાર તરવાર સાચીત છે પણ લાગે છે હત્યાય;

વધારે વખત મુખ જોવાથી લાગે છે દીલ લાય.

તારૂં

બીક્ષા મૈયા જલદી દે દે કર ના વાર લગાર;

કેધાન્ન દીલમાં મારે ઉપજે છે આ વાર.

તારૂં

પીંગળા—

રાજ મહાવરાવના રાશહાનો.

કાષ છોડો મારા વાલમારે લળી લળી લાગુ પામ,

પ્રભુજી આવું કૃત્ય હવે નહી કરે.

કાપી કરો કટકાય પ્રભુજી આવું કૃત્ય હવે નહી કરે,

કૃપાળુ સ્વામી દયા ધરીને વીનંતી સ્વીકારો હિર;

પ્રભુજી આવું કૃત્ય હવે નહી કરે.

રીસ છોડોને પ્રભુજી આવું કૃત્ય હવે નહી કરે,

પવીત્ર પ્રભુ છો અતીરે માળવપત્ની મહારાજ;

પ્રભુજી આવું કૃત્ય હવે નહી કરે.

છો મારા શીરતાજ, પ્રભુજી આવું કૃત્ય હવે નહી કરે,

જુલ અતી ખાધી નાચજરે, ખની છે દેહ ચંડાળ;

માટે આવ્યો પ્રીતિ કાળ પ્રભુજી આવું કૃત્ય હવે નહી કરે.

ભટ્ટહરી-હું તારો બધો પ્રપંચ સમજી છું. તારે રહેવાની જરૂર પડે નહીં. પરમારોમાં સમશેર પકડવાની શક્તિ છે પણ વીશુનો ડર લાગે છે નહીં તો તારી દયા લેશ માત્ર પણ નથી.

જા જા દુરાચારી નારી-એ રાહ

રાંડ દુષ્ટ દુરાચારી નારી, સતકોટી છે ધીક્કારી

કારા નીચ ક્યું ભારી, જરા શરમ ના ધારી,

બની અતી દુરાચારી, કાણીઆથી રમી જારી.

રાંડ૦

તારો કારી ધાય મને અતી દીલમાં સાલે છે

હાર માઈ રાંડ તુને ઉપાય ન ચાલે છે

પરમાર, તલવાર, કળુ ધરવા તપ્પર

વીશુ ડર છે અપાર તેથી અટકુ છું નાર

રાંડ૦

તાઈ કાળુ કુત્ય જોતા ચકી દીલ લાય છે

સંહારવાને નકી મન લલચાય,

દુષ્ટા કુત્ય કીધુ કાળુ તેથી ઉલટે મન જાળુ

કાંઈ ઉપાય ન જાળુ દીલ ફમીને તો જાળુ.

રાંડ૦

તુને જોઈ મુને હાય દીલ થાય અતી લાય.

કઈ હાય શું હાય મુખ તાઈ ન જોવાય,

બીક્ષા જલદી દે દે નારી હવે માત તું તો મારી.

રાંડ૦

ચંકટનાથ—ભરથરી તુમ તકરાર કરનેકુ ધર આયા હે
કયું ધીરજ રાખી ઉતકુ જાંત પાડકર જલદી બીક્ષા લે લે યોગીકા
કેસા ધરમ હે ધરકા ખીચાર કરકે જરાખી કોષ નહી રખના.

ભરથરી—જેવી મહારાજશ્રીની આજ્ઞા.

પીંગળા—પ્રાણેશ કાંતો મારો સ્વીકાર કરો નહીં તો હાર કરી
આપ્યા જાઓ.

અખ ચલે માહન મેરા—એ રાહ

ધિક્કાર (૨) મુને છે પ્યારા સ્વીકારો વહાલી દારા,

નહિ કરો અનાદર મારો પ્રીતમજનો સ્વીકારો,

વીનંતી ઉરમાંતો ધારો મુજ જનમારો નવ આળો

વીધનાથ, જોકું છુ હાથ દાસી સંઘાત પ્રાણેશ્વર મારા ધીકાર.

ભ૦—કપટી (૨) અતીસે નારી બીક્ષા દે જોગી ધારી;

નીચ કૃત્ય કર્યું તે ભારી દીલ થાય આ વારી;

વૃથા ખોટી નહી કર તું શીક્ષા ઉર ધર તું;

કીરતાર સમર આ વાર રાખી શુદ્ધ પ્યાર માત્ર મારી. કપટી૦

પીં—આ શું (૨) ખોસોછો પ્યારા માત કહોમાં પ્રીતમ મારા,

વીધીએ મને જુલાવી કૃત્ય કાળા દીધા કરાવી;

જોગી વેશ ઉતારો પ્રીતમજ દયા ધારો.

ભ૦—માત્ર તાકીદે બીક્ષા આપ તો સાશ:

પીં— સમયર દુઃખ શું દાખવું.

પ્રભુ મારા દીવે ધરો રાખો દાસી સંગાથ;

પાપીણી અતી પ્રેમદા તરછોડો નવ નાથ. પ્રભુ૦

ભ૦—બીક્ષા દેને મને માવડી જ્ઞાને ખોટી તો કર;

જેખ ધર્યો ના ઉતારવા મીથ્યા કરમાં જીકર. બીક્ષા૦

પીં૦—અંધ જની અતી કામમાં ખોટા કીધા વીચાર;

ધરમ શરમ નવ ધારી મેં જની કુર અપાર. પ્રભુ૦

ભ૦—ધીક ધીક નારી જાતને ધીક ધીક છેરે સંસાર;

ધીક ધીક દુષ્ટા છે તુજને રમી અતીસે જર. બીક્ષા૦

પાં૦—માતા તાત મેં લજવીયાં લજવી છે મારી જાત;

અપરાધ સ્વામી છે માહરો તરછોડો નવ રામ. પ્રભુ૦

- જા—મુજ છે બાણ વિક્રમા અતિ પવિત્ર શુદ્ધ;
માળવ થકી પાસ કર્યો બની હતી અશુદ્ધ.
પ્રી—સરવ પાપ કરનારી હું મહા દુષ્ટા ચંડાળ.
પ્રીતિથી સ્વામી મહારા આણે તમે કાળ. પ્રભુ०
- જા—આણુ કાળ ક્ષણવારમાં પશુ લાગે છે ડર;
તદ્યાર શમશેર મારી છે નવ સાંખે શંકર બીક્ષા०
પ્રી—સ્વામી તેરો મુને સાથમાં લઉ જોગણુ વેશ.
તરછોડી જતાં હું ખરે ફાંસો ખાઉ નરેશ. પ્રભુ०
- જા—મરતી હોય તો મરને બલે શાને કરે છે વાર;
એવી ધમકીથી હું કદી દુષ્ટા નહીં ડરનાર. બીક્ષા०
પ્રી—ગુપ્ત રાખુ રંજ મહેલમાં મહારા હે સ્વામીનાથ.
ભોજ વીલાસ તો ભોજવો જમો રૂડા ભોજન. પ્રભુ०
- જરથરી—પુણી મુક વિલાસમાં ભોજન અગ્ની જળ.
બળ્યો તારો રંજ મહેલ ને મુખ તાર બાળ. બીક્ષા०
- પ્રીજના—નીરાધાર છું નાથજી નવ કેનો આધાર;
દયાળુ અતી દીલમાં કપાળુ તો કપાળ. પ્રભુ०
- જરથરી—મોહ છોડ દેને નારી તું ઈશ્વર સહુને સાથ;
સ્મરણુ કર પ્રીતી થકી વિશુવર મહા કાય. બીક્ષા०
સંસાર સર્વ અસાર છે ખોટા માતને તાત,
ખોટો કુટુંબ કબીલો છે ખોટી સર્વ વાત. બીક્ષા०
- પ્રીજના—ઉપદેશ આવો અયામતો કોણે આપ્યો છે નાથ.
પ્રેમ વિસાગો ક્ષણુ એકમાં માળવપતિ મહારાજ. પ્રભુ०
જોગ તજીને સ્વામીજી કરો ભોજ મહણુ;
દાસી રાખો સંજમાં એથી સુખ ન અન્ય. પ્રભુ०

ભરુહરી—તીય બેલો નવ કાઢ તું છેડ આજપંપાજ
સંસાર વૃત્તી ત્યાગીને જમ તુ જમદાધર, બીક્ષા.
બીક્ષા ઝટ દેને માવડી મત કર મુજને વાર,
શુરુ રીસે બરાવ છે ખેટો જમ સંસાર. બીક્ષા.

હવે આ માટે વાર લગાડે છે આ સંસારમાં કોઇ કોઈનું
નથી ધરવર સ્મરણ વીના અન્ય કાંઈ પણ સાથે આવતું નથી
હવે તું મને માવડપત્ની નહી સમજતાં જમવનો જોગી જાણ
એને તારે પણ જો તારા અધાર પાપથી મુક્ત થવું હોય તો
આ નીરર્થક સંસારનો ત્યાગ કરી શુદ્ધિથી ધરવર સ્મરણમાં દીવ
લગાડી દે મેલા હવે તો બીક્ષા તાકીદે લાવ.

ખીંગળા—(બીક્ષામાં પકવાનો હાજર કરી સ્થો બિક્ષા શું
આમજ તરછોડશે ?)

ભરુહરી—(નજર કરી) આ મીઠાનનો મારે જરા પણ
અપ નથી પીસેલો જુવાર બાજરીનો આટો હોય તો હાજર કર
નહી તો આ ચાલ્યો ?

(જવા લાગે છે)

ખીંગળા—(રાડ પાડી) અરે પ્રાણેશ્વર છેડી વખત જોગી
રૂપે અનાદર નહી કરતા આ બીક્ષા સુપ્રત કરે છુ તેનુ આપ
કૃપાનાથ કેપા કરી મદલ્ય કરો આંપની આશા મુજમ બીક્ષા
લાવી છુ.

ભરુહરી—[પાછો વળી] મેલા મે તમને કેટલી વખત કહ્યું
કે પત્નીના ઉપનામથી નહી બોલાવ દે દે ધર્મ બીક્ષા.

(બીક્ષા લીધા બાદ)

સુરકત કરના હોય મો કર લે,
 વૃથા છે સંસાર અસાર વૃથા છે સંસાર.
 નામધુ રૂપી નાર છે અસાર વૃથા છે સંસાર
 માત્ર પીતાને સુત દાસ વૃ તારા નહીં જરા ધાર,
 અંતકાળે જવું છે એકલા મુકી સહુ પરિવાર. વૃથા
 પાપ તણી તો પાળજ બાંધી પૂન્ય તો નવ લગાર
 કામ વીષયમાં લુપ્ત બન્યો મન નર્કની ખાણ છે નાર
 નર્કની ખાણ તે નાર સમજ મન નર્કની ખાણ છે નાર
 પ્રપંચ સવળાં કુર કરીને બજ મુખે કીરતાર
 જન્મ મરણનો બચ તાળીને મોક્ષ ગતીનો લે પાર વૃથા.

(ભરતુહરી ગયા ખાદ)

પીંગળા--

જોગી બાર માસીના.

હાથ હવે શું કરવું વિજેગ કુખ ધરવું
 પ્રિયમ ગયાં તરોડી નાંરી બહુ છે મરવું
 કાળાં કામો મેં કીધા દસો પત્નીને દીધા.
 હવે શું મુખ બતાવું નીત્રીનો રસ્તો વિધ્યો
 દીમરને પરદેશ પત્નીને જોગી વેશે,
 મેં કુષ્ટાએ તો દીધા ધર્મને વિસારી,
 નીચ બની હું નારી લેનાયી રમી જારી
 હવે શું મુખ બતાવું કુખને લગવું
 ખારા પત્નીને મેં તો રાજ્ય તળવું
 આત્મ હત્યા જો કરે પત્નીક માહે પક
 માપ મારાને હવે કેવી રીતે માંહણું
 કર વિશુ બજન રાખીને શુદ્ધ મન
 નહીં લેશે તે શુદ્ધ રાખીને વિધન,

અરે હવે મોહુ બતાણું ? આત્મહત્યા કરતાં પણ કોટા નકોટી વર્ષ સુધી રૌરવ નર્કમાં રહુ અરે આવો વીરવાસઘાત તથા શીયળભંગ અને બંનેની હું કેવી રીતે મુક્તી પામીશ અવર કાંઈ પણ ઉપાય નથી શુદ્ધ વત્તિ રાખી મહેશ્વરનું સ્મરણ કરું જેથી અત્યંત પાપ ગ્રહુ છે તેમાંથી સહજ ભાગનું તો નિરવાહ થયા શીવાય બીજો રસ્તો નથી.

પ્રવેશ ૫ મો.

(સ્થળ) અરણ્ય.

વીક્રમ—હા પ્રભુ અચાનકમારે માથે કેવો જીલમ ગુજ્યો છે તારી ગતી ન્યારી છે અને પરમાર રાણી કુલટા થઇ ત્યારથીજ માંજવાનો મુર્ખ અસ્ત થઇ ગયો મહા વીવેક ચતુર શિરૌમણી આતાભરથરીએ પણ લવલેશુ વિચાર નહી કરતા મને દેશવટાનો સખત હુકમ ફરમાવ્યો રાજને રંક અને રંકને રાજ કરવા તું સમર્થ છે અરે હું બાણુલક્ષ માંજવાનો રાજ તે અત્યારે નિરાધાર સ્થિતિમાં કેવી રીતે બટકુ છૂ ? બીજી મને તો કાંઈ કુદૃષ્ટ થતું નથી પણ એક તો માંજવામાં જીલમ વરતાશે અને બીજી મારી પરમ પ્યારી શુદ્ધ ચંદ્રકળા મારા વીરહના દુખથી અતી પીડાતી હશે તે બ્યારે સાંભરી આવેછે ત્યારે મારા દુખની અતી પીડાતી શીમા રહેતી નથી.

(નેપ) પ્રધાનજી આમ પધારો આ અમતકારી ચીન્હના વચમાં પગલા પડ્યા લાગે છે તે વીક્રમ મહારાજ જેવા લાગે છે અરે હાય હાય એવા ધર્મ દુરંધર ધર્મની મુરતી મહારાજને પગમાં ઉપાત નહી વિભુ વારી કૃતી વીચીત્ર છે,

વીક્રમ—અરે કોઇ મારી તપાસે આબું હોય એમ

જણાય છે શું પાછળ મારો તો નહીં મોકલ્યો હોય તેમ હોય તો પણ શું ? દરેક મનુષ્યનો ધર્મ છે વડીલ જાતા અવળા રસ્તે હોય તો સારા રસ્તે ચઢાવવા લાગુ જાતાનો શિક્ષા કરવાનો હક છે અમે આ તો ત્રિયામાં અંધ બની કેવળ ભુલોજ મારી ઉપર ભુલમ ગુનરે છે ત્યારે તેને કેમ હાથ ના ખતાવવા તો પણ એક વખત તો પરમારે કુળની આબરૂથી દેશવટાનો હુકમ શીરોચ્છ્મ કર્યો ? (પ્રધાન સેનાધીપતીને દેખી અહો તમે અહીં ક્યાંથી મારી પાછળ કેમ આવ્યા છો ? મહારાજાએ શું હુકમ કરાવ્યો છે ? ફસાવતા તો ના ?

મુર્યસીંહ—મહારાજા આવો ઉદ્ધાર આપના પવીત્ર મુખમાં શોભે ખરો ? મહારાજા અત્યારે તદ્દન મળવાનો મુર્ચ અસ્ત પામ્યો છે ઇશ્વરી અથાગ આકૃત ઉતરી પડી છે માટે આપ સત્વર નગરી તરફ પધારો,

વીક્રમ—પણ વાત તો કરો શું થયું શું કાષ્ટ ચડી તો નથી આવ્યું ના ? શું વડીલ જાતા હારી શર્ણુ તો ગયા નથી ના પરમાર પુત્ર જન્મ તો નહીં ?

સખળસીંહ { મહારાજા કાષ્ટ ચડી તો નથી આવ્યું તેઆખત કહેતાં
મુર્યસીંહ { કમકમાટ ઉપજે છે પણ કલા વગર છુટકો નથી

આ શું આંશું કે ચોમસુ આયું આંખમાં,

દીલ લાય થાય હાય હાય ભુપતિરે,

જાતી ફાટીને ચીરાઈ જાય હાય ભુપતિરે

દીલ૦

પીંગળા પાપીના પાપો તો નડ્યાં છે નીરધાર,

ભુપતિએતો ભેખજ લીધો ધીક ગણી સંસાર

દીલ૦

અન્નપાળથી ચારી રમી છે નીચા કુળની નાર

પોમળ તે પ્રકાશ પડતાં આત્માં નુપ તે વાર.

દીલ૦

પ્રજા સર્વે રહન કરે છે મહારાજા પીના ત્યાં
 પ્રીતે પધારે નગરમાંથી માંજવાના મહારાજા દીલ
 મહારાજા ઉજ્જવનમાં હાહાકાર વરતાઈ રહ્યો છે સર્વે
 સુન્ધકાર થઈ ગયું છે તો આપ કૃપા કરી દુઃખમાં દુઃખી
 મચેલી સખળ પ્રજાને દીલાસા પુર્વક સત્કાર આપી શાન્તી
 પમાડશો એમ જણાસા છે મહારાજાએ આપને માટે અત્યંત
 પરિતાપ કર્યો હતો અને યોગ પણ્ય તે પાપણીને માટે નહીં પણ
 આપ નિરકલંકીને માથે જુઠો આરોપ મુકી ધીક્કાર આપ્યો
 તેના પમાતાપથી ધરાયો હવે આપ સત્વર પધારી નિરાધારી
 ઉજ્જવનમાં સહાય કરશો,

વિકરમ—અરે વડીલ બ્રાતાએ યોગ ધારણ કર્યો ત્યારે મારે
 સંસારમાં રહેવાનું શું પ્રયોજન છે ?

સુયંત્રી—મહારાજા આવા કટુ વચનો નહીં કહો
 બનવા કાળે બની રહે છે મહારાજાશ્રીએ યોગ ધારણ કર્યો પણ
 આપ તો ત્યારે નહીંતો કંકળતી પ્રજાને નીરાધાર મુકી કહી
 બચ નહીં

વીકરમ—પ્રધાનજી હું તો કદી આવવાનો નથી જેવી રીતે
 તમેએ અત્યાર સુધી પ્રજાને પાળી છે તેવીજ પાળી સદા સુખી કરશો

સખળસીંહ—માળવપત્ની એમ કદી ના બને, ધણી વગરના
 ઠોર સુના મહારાજા યોગ્ય રૂઝ પ્રજાના કષ્ટપાતે સહજ હીસે પણ
 વળશે નહીં આપ સમજી છો ક્યાણુ છો તો પછી શું કરવું

વિક્રમ—તમારા અતીશે આગ્રહથી આવું છું ખરે પણ રાજ્ય
 તરફ જરા પ્રીતી તો વધતી નથી, પ્રધાનજી તમે રાજ ચલાવો તો
 શું કાંઈ પ્રકારની હરકત છે ખરી.

મુનિશીલ—મહારાજ ત્યાં તો ગયો. પછી વળી તમારી મુશી મુશળ. (સહુ ગય છે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો. વિક્રમનો મહેલ.

અંદકળા—હાથી પરમકૃપાળુએ મારા પ્રતિમત ધર્મ તરફ નજર તો કરી પણ પવિત્ર જોષ્ઠાએ થોડા મહત્વ કર્યો તે બહુ દુઃખદ વાત છે.

પાર્વતી—બાપ પરમાર જેવા પવિત્ર વંશમાં બ્યારે એવી કુલદાઓ આવે ત્યારે સંસાર ઉપરથી કેમ અકચી ના થાય વળી મહારાજનેના નશીબમાં થોડાના વિધી લેખ હશે તે મિથ્યા પણ કેમ થાય સાફ ને નહાફ બંને સાથે છે. થોડા લીધા તેથી આત્માનું કષ્ટાણુ કરી પરમાત્માની પિછાન કરશે એમ નકી સમજો.

અંદકળા—હાથી પ્રાણપતિ તખ્તનશીન થયા એ બહુ કલાક થવા આવી તો હવે જુજ વખતમાં પધારવા જોઈએ. પાર્વતી પ્રાણનાથને વધાવી લેવા સર્વ સામગ્રી તક્યાર કરી સજી છે ના ?

પાર્વતી—મુવળું પાત્રો સાચા મોતીથી ભરી રાખેલા છે. આસ્તે કદમ મુલાકાતસે કદમ આજુસેં બાજુસેં નિગાહ રખીએ મહેરબાન મહારાજ ધિરાજ માળવપતિ વિક્રમાદિત્યને વણી ખમા.)

અંદકળા—સાંજળ પ્રાણનાથની સ્વારી આવી પહોંચી કે શું (વિક્રમ પ્રવેશ કરે છે.)

પાર્વતી—હાજ તો બાપ સાહેબ.

ચંદ્રકળા—પધારીએ પ્રાણનાથ.

વિક્રમ—પ્રિયા ખુશાલી તો ખરી ના ?

ચંદ્રકળા—પ્રાણેશ્વર આવો ફર હિંમત આપના પવિત્ર મુખ-
માંથી કાઢી મને શીદ બાળો છો, સધળી સ્ત્રીઓ સરખી હશે એમ
ધારવું થું આપવું સાચું છે ! કદીજ નહિ, તો પૃથ્વી રસાતાળ જમ
તો પ્રિતમ આપ એમ ધારશે તો હું ખુશી છું કારણ આપની સાથે
જોગણ રૂપે રહીશ પણ પછી બીચારી નિરાધાર માળવી પ્રજાની
શી દશા પ્રાણનાથ થું તેના નીસાસાવું પ્રાયશ્ચિત ઓછું સમજે છો
કદીજ નહીં આ સંસાર સમુદ્રરૂપી છે અનેક પ્રકારના ખાડા ખરાબ
આવે છે. પણ તેમાંથી સાવધ રહેવું એ દરેક મનુષ્યનો ધર્મ છે.
પ્રભુશુદ્ધિ લક્ષાટ કરતા નથી ભરુહરી મહારાજના નશીબમાંજ
આટલાંજ વખત રાજ્ય ભોગવી યોગ લેવાનું હશે. ભાવી સકુને
શુદ્ધ ખવરાવે છે વળી જે થાય છે તે સારા માટેજ અમરકળ જેવી
હિતમ વસ્તુ મહારાજાએ પિંગળાને આપી તે કાંઈ પાછી મળવાની
આશા હતી પણ પરમ પ્રભુએ કેવો પ્રસંગ મેળવી પાછું મહારાજને
સોંપ્યું અમર થવા મહારાજને લેખ હશે નહીં તો પિંગળા શીદ
કાણીઆને અને કાણીઓ શીદ ગુણકાને આપવા જમ માટે જમે
તેમ થાય પણ વિધિ લેખ તે શીટવાના નહીં પ્રભુ ખોટું લગાડો તો
મારા સમ છે પણ આપ કહો છો કે સ્ત્રી નરકની ખાણ છે તેમ
સ્ત્રીની ખાણ નથી ! જો એમ ન હોય તો આપ જેવા વીર રત્નો
ક્યાંથી પાકે. માટે મહારાજ નકકી સમજાવે કે, સારું અને નરક
બંને સાથે છે જો નરકનીજ ખાણ હોત તો શ્રી રામચંદ્રજી રાવણ
સાથે અતીશે દુઃખ પામી શા માટે યુદ્ધ કરે ! પાંડવો પીત્રાઘનું
નીકંદન શા માટે કરે ! શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન રાસલીલા શા માટે રમે માટે

જેમ નરકની ખાણ તેમ રત્નની ખાણ પણ છે વિચારો તેના ઉદ-
રમાંથી કેવા રત્નો પ્રગટ થયાં છે રામચંદ્રજી, લક્ષ્મણ, હરીચંદ્ર
શ્રી કૃષ્ણભગવાન, પવિત્ર પાંડવો, કૃષ્ણરામ, બીજમપીતા, દીનેશ્વરી
કરણ જેવા અનેક મહાપ્રતાપી થઈ ગયા તેઓ સ્ત્રી વીના ક્યાંથી
પેદા થાત. અને આ સંસારનો પ્રાણુબંધ પણ સ્ત્રી વીના ક્યાંથી
આલત માટે નરકની તથા રત્નની ખાંતે સ્ત્રીની સાથે રહેલાં છે
જાત્રમાં પણ સરખી ગણતરી ખાંધી છે જો તદ્દન નીત્રી ગણી હોત
તો તેનામાં હુબ્ધ બની ધન્યરત્ન સ્મરણ પણ કરત નહીં અને તેથી
સુષ્ટીકર્તાનો મહીમા ધરી જત એટલા માટેજ સરખી ગણતરી ખાંધી
છે. પ્રાણુનાથ ક્ષમા કરજો કાંઈ વધુ ઘટ્ટ બોલાયું હોય તો.

વીક્રમ—પ્રિયા ધન્ય તારી જીવિધને પરમ કૃપાળુનો પુર્ય ઉપ-
કાર માનું છું કે દુઃખમાં દીલાસારૂપી રંભા રત્ન મને મળેલું છે પણ
રાજકુમારીકા મને મારા બાઇનો કારી ધા જન્મપર્વત સાલવાનો.

ચંદ્રકળા—ખારા પણ શું એમાં કાંઈ આપણો મલાજ છે
ખરેખર વિચારો તો તેઓએ સંસારનો બધો સ્વાદ માણ્યો છે
અત્યાર સુધી સંસારીક સુખ ભોગવવામાં બાકી રાખી નથી અને
બ્યારે સંસાર પરથી અરૂચી થઈ ત્યારે દેહનું કલ્યાણ કરવામાં
બાકી રાખશે નહીં.

વીક્રમ ત્યારે મને પણ હવે અરૂચી થઈ છે અત્યાર સુધી
મેં પણ સંસારીક સુખ અતીસે ભોગવ્યું છે.

ચંદ્રકળા—પણ સ્વામીનાથ એવો કનિષ્ઠ વખત પ્રભુએ આપ-
ણને આપ્યો નથી કે અરૂચી કરવી પડે.

વીક્રમ—આથી પણ કેવો, બાઈ જેવા બાઇએ યોગ ધધે
ને મારે રાજ્યનું સુખ ભોગવવું એ શું વખત નથી ?

અંદ્રકળા—વખત છે ખરો પણ માદી સુતી મુકીને જવામ.
ખરૂં કે ?

વિક્રમ—કા માટે ન જવામ, શું રાજ્ય બાતાપી વધારે છે.
અં—વધારે નહિ પણ ત્યારે પ્રગતે રડવડતી મુકવી એ પણ
શું ઠીક મણાય જો તેમ હોય તો પાંડવોની શ્રી કૃષ્ણપ્રતિ ઓછી
પ્રીતી નહોતી તથાપી પરમાત્માએ જ્યારે કાળ કમો ત્યારે દુરત
તેની પાસે કેમ ન ગયા શું આપની પેઠે તેઓના મન નહિ ઉચ્ચે-
રાયા હોય પણ જ્યારે પરીક્ષિત મહારાજની યોગ્ય હિમર થઇ ત્યારે
હીમાચલ ગયા કે તે પહેલાં.

વિક્રમ—પ્રિયા તું મને જીતવા દે તેમ નથી પણ મારા મનની
ઉદાસી તો અહીં રહીશ તો પણ કાયમ ખાતે રહેવાનીજ.

અંદ્રકળા—(હિમંતમાં લાવવા.)

મારા પ્યારા પતિ તો પધાર્યાં છે (૨) એ રાહ.
દીન આનંદ અતિશે આવેરે, ચિત આનંદ અતિશે અયોરે;
પુશ પુશાલી પ્રમટે છે બારી, કર પતિની સેવા પ્રિય આવેરે દીન.
મેઢુલા વરસ્યા મોતીના મારે, મારા પ્યારા સુંદર સ્વામી.
લળી લળી નમું શીશ નામી અગ્ની મધ છે સરવે વામી;
વર્ષ તણો નવ પાર દર્શ થયા સુખકાર દુઃખનો અયો નિવાર;
પ્રિતમ પ્રાણના આધાર, શણગાર દુખહર સોના સુર્ય આજે પ્રમટયોરે.
થઇ દુઃખ અતી આ દારા, મોઠે નવ જરા તો પ્યારા;
પડયા શીરપર દુઃખના બારા, પણ પ્રજુ કૃપા અડી;
થયું દુઃખ સહુ તો નકંડી નોતી આવી આશા પાડી;
નોતી આવી પ્યારી વહી, કરી ધર્મ તણી રક્ષાયેરે.

દીન૦

વિક્રમ—વાહ પ્રિયા ધન્ય છે તારી અમનકલાને પ્રિયા ખરે

ખર તારા જેવું રંગા સીસા પ્રેમ થયું તેજ આરા નસીખનો
હવે પ્રિયા બાત વનમાં ગયા તે દુઃખ તો ખરૂં પણ સુખની સાથે છે.

રાગ ખંભાત.

આનંદ ને શોક પ્રીયા દીલમાંથી યાવે,
દીલ માંથી યાવે પ્રીયા દીલ માંથી યાવે આનંદ
બાતા વન ગયા તે તો સુખ દુખ સાથે
રાગ્ય મુંઝવું પણ હીત દેહીનું તો સાથે આનંદ
વિશુ તણી કૃપા થકી કલંક તો ટળાયું;
પાપી પીંગળાને ફળ પુરેપુર મળીયું. આનંદ

ચંદ્રકળા—આવચળ આપણનો પ્રેમ અતી વધેર;

વીકમ—પ્રભુ દયા થકી બાતા શુદ્ધ જોગ સાથેર;

ચંદ્રકળા—પ્રાણનાથ સર્વોત્તમ હર્ષ તો એજ છે કે આપને
શીર મહા દુષ્ટ કલંક મુકાયું હવે તેમાંથી પરમ કૃપાળુએ મુક્ત કર્યાં.

પાર્વતી—ખાઈ સાહેબ ભોજનની સામગ્રી તૈયાર થઈ છે
આટલે પધારો.

ચંદ્રકળા—પધારો પ્રાણેશ્વર.

વીકમ—ચાલો ત્યારે.

અંક ૫ થો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ ઉદિની કચેરી.

ચોપદાર—જય જય સ્વર્ગપુરીપતી મહારાજા પીસાજી શ્રી
મંદ્ર મહારાજાને યજ્ઞિ ખંભા નીચા રખીએ મહેરખાન.

યમ મહારાજાની સલામતે નીચા રખીએ મહેરખાન.

અગ્ની દેવકી સલામપે નીમા રખીએ મહેરબાન.

વાયુ દેવકી સલામપે નીમા રખીએ મહેરબાન.

(અનુક્રમે સહુ બેઠા પછી)

ઈન્દ્ર—મહારાજ, વર્તમાન કાળમાં મૃત્યુ જુમી ઉપર ઉજ્જન પતિ વિકરમના જેવો કોઈ પણ રાજા થયો નથી અને ઘણે પણ નહીં તેની સત્ય દૃઢતા તથા સંન્યાસ જોઈ હું અતિ ખુશાલી પામું છું રવી, સોમ મંગળ, બુધ, ગુરુ, શુકર, અને શ્રી, એ દેવતાઓ આપણી પાસે અમારામાં ઉત્તમ કોણુ તે બાબત ન્યાય તોળાવા આવ્યા હતા જેનો ન્યાય આપણે તોળી નહીં શક્યા અને વિકરમ સત્ય ન્યાય ઉતારતા શ્રીને સઉથી હલકા ઠરાવ્યા તેને માટે શ્રી દેવતાએ પ્રથમથી કેટલી ધાક આપી હતી અને તોળ્યા બાદ પણ દુઃખ દેવામાં પણ ખામી રાખી નહિ. વિકરમના વડીલ બ્રાહ્મ ભરતુહરી જે હાલમાં સંસારનો ત્યાગ કરી ઈશ્વરી ભજનમાં વખત ગુમાવે છે તેની રાણીના મનમાં કુણ્ણિ ઉપજવી વિકરમને માથે ખોટો આરોપ મુકાવી ભરતુહરી પાસે દેશવટો અપાવ્યો પોતે વિકરમ અગાઉ જાણતો હતો કે શ્રી દેવતાની કેડ કરવાથી સાર ફળ નિવડશે નહિ, પરંતુ સત્ય ન્યાય ઉપર પગલું મુકતાં જરાપણ અચકાણો નહિ તેના ન્યાયને ધન્ય છે.

અગ્ની—મહારાજ આપ આટલાં બધાં વખાણુ તેનાં કરે છે પણ તે વખાણુ સત્ય જુમીના વસનારને યોગ્ય છે એ હું ગણતો નથી કદાપી વખત ફરે તેવા સત્ય ન્યાય ઉપર કોઈ વખત પગલું બંધું હોય પણ સદા તેની પ્રતી એવી રહે એમ હું ધારતો નથી.

વાયુ—હા મહારાજ અગ્ની દેવનું કહેવું સત્ય છે વિદ્યાનો સંગીત કામડો કોઈ કાલે કાયલ સાથે બળી આંખા ઉપર પાકેલ

કેરીના અમત રસનું રાશન કરે છે પણ સદાકાળ તેને ત્યાં રહેવું તે ગમતું નથી તેવીજ રીતે મૃત્યુ જુમીનું મનુષ્ય સંગત કરે કાંઈ વખત એવા સારા કાર્યમાં પગલું ભરે છે પણ સદા તેવાં સુકલ્પે પગલું ભરવા તેઓ લોકોનું મન નિશ્ચિત રહેતું નથી.

ચમરાજ—અરે તમારો ખંતેનો સ્વભાવ આવોજ સદાકાળ રહેવાનો ? મનુષ્ય જુમી ઉપર કેવા વીર રત્નો પાક્યા છે તેનો તે વિચાર કરો મૃત્યુ જુમી જેવું ખીજું કયું પવિત્ર સ્થળ છે ? તેનો વિશ્વ ભગવાનને પણ ચોવીશ ચોવીસ વખત અવતાર ધર્યો છે ? તે શું અમરથો ધર્યો હશે ? જ્યારે તે જુમીકા પવિત્ર લાગી હશે ત્યારેના ?

અગ્ની—તમારો સ્વભાવ સુધર્યો નહી તેથી તમારે શું ? વિષ્ણુ ભગવાને અવતાર ધર્યો પણ શા માટે ? તેનો વિચાર કરી ખોલો જ્યારે અધર્મ બહુ વરતાય ત્યારે ના ? કાંઈ પણ પ્રસંગ વિના અવતાર ધર્યો છે ખરો કે ? એતો પરાણે પુનઃ કહેવાય તેથી પરમાત્માનું દીલ કેવું દુભાણું હશે ?

ચમરાજ—જરાક વધારે અથવા ઘટાડે શિખામણની બાબતમાં તમને કહી જવાય ત્યાં પાધરા નામના ગુણ પ્રમાણે તપી જાયો છો તો વિષ્ણુ ભગવાને પ્રસંગસર અવતાર ધર્યો પણ હરીશંદ્ર, બળીરાજ, વિજેર કેટલા સત્યવાદી પુરુષો થઇ ગયા કે જેણે મરણ પર્વત પોતાની સત્ય દ્રઢતા છોડી નહી એ મૃત્યુ જુમિમાં થયા કે ખીજે કાંઈ ?

વાયુ—પણ તે દિવસ આવો કળિયુગનો પ્રભાવ નહોતો તેથી થાય પણ આવા સમયમાં થવું બહુ મુશ્કેલ છે.

ચમરાજ—સમય તો સદાકાળ બહુ રંગી છે માટે સત્યનું તો કલા પણ જેવું નહી જેના મન નિશ્ચયી હોય છે સદાકાળ ડરતા નથી એમ માર્ગ ખાત્રીથી કહેવું છે.

ઈંદ્ર—નહિ યમરાજ એમ તો નહીં ખાતરું પણ કળિયુગના પ્રભાવમાં વિકરમની આવી અત્યંત વખાણવા લાયક છે.

ભુજંગી છંદ

યયો વિકરમ ભુપ એક તો એવો, નથી યયો હવે રાય ખીજેજ તેવો;
સત્યવાદી તે દેશ ડોકોજ કીધો, સદા શુભ વિચારથી જજ લીધો;
મનુષ્યારથી રાજ્ય રામ નારદર, ખીજે તો યયો સતમાં હરિચંદર.
પાંડવો તણે ન્યાય તેને પ્રદયો છે, સુર્ય પુત્રની સમઘના થયા છે.
બાણાવળીમાં છે અર્જુન ખીજે, સર્વ રથજમાં શુભ જયકાળ કીધો,
નહિ દુસ્ત્ર આવે કદી કાષ્ઠ તેવી, નવે ખંડમાં નામ પુર્યું જેની;

યમરાજ—બસ મહારાજ વિકરમની દુસ્ત્ર કાષ્ઠ પણ ધામ તેમ નથી.

અગ્ની—પણ તેનું સત્ય છોડ્યું કેમ મહારાજ.

ઈંદ્ર—તને સંપૂર્ણ ખાતરી છે કદી પણ ટેક તોડનાર નથી જાઓ વચન આપું છું કે મને તેમ કરી ટેક તોડાવશે તો તમને એકદમ ક્રોધાયમાન થવાનો શ્રાપ મળ્યો છે તેનું નિવારણ કરીશ પણ શું પ્રપંચ રચશે તે અગાજીથી મને કદી દેખાડો.

અગ્ની—મહારાજ જે પ્રસંગે પગલું ભરશું તે જેવું તેવું નહિ કરીએ તેના પ્રાણ ત્યાગ સુધી તો તેનો કડો મુકશું નહીં તેઓજ કે હું તથા વાયુદેવ બેમાંથી એક પક્ષી રૂપ થઈ તેના શરણમાં જશું ખીજે શીકારી તરીકે થઈ શરણ ગયેલાની માત્રણી કરશું શરણમાં ગયેલાની માત્રણી કરતાં. જે પાછું આપશે તો ધરમ હારશે તહીં આપે તો શીકારી રૂપે સ્વેદ આત્મહત્યા આપશે તેથી પણ તેની અપકીર્તિ તો થવાની.

યમરાજ—હેવટ તેનું પરિણામ કેવી રીતે થાયશે.

અગ્ની—પરિણામ એવીકરીતે જાણેશરુમાં મયેક પાણુ આવે નહી તેમ સામાની આત્મહત્યા પણ થવા દે નહી છેવટ તે પક્ષીની બારોબાર તેના જરીરનુ માંસ માંગશું તે કંઈ આપે નહી અને તેનો ધર્મ રહે નહી.

યમરાજ—બારોબાર તો શું પણ તમામ તેનુ જરીર માંગશો તો પણ તે કદી પાણુ પમણુ બરશે નહી

અગ્ની—હવે ઠીક છે શું થામ છે,

ઈદ્ર—જો તમારી માગણી નહી સ્વીકારે તો જાણે તેનુ ધરમ હારી મયો એટલે થયું પણ તમારૂં કહેણ કણુલ કરશે

અગ્ની—એમ કણુલ કદી કરેજ નહી અને જો કરશે તો દેવતા અમારામાં જે સકિત છે તેનો અધિકાર તેને સુપ્રત કરીશ

ઈદ્ર—ઠીક ત્યારે પણ પાછા વહેલા આવજો અને તેના માટે માહીતી

અગ્ની—મહુ સારૂ મહારાજ ચાલો ત્યારે.

(સહુ નીકળી જાય છે)

પ્રવેશ ૨ જો.

ગોરખનાથ—બંકટનાથ બરવડરી ભેખ લીધા સો દીપાયા ખરા થોડા ધણી સંસારમાં લગ્ન મયાડે એસે મેરેકુ માણુમ હોતા હે તુંમારેકુ કયા નજર આતા હે.

બંકટનાથ—મહારાજ મેં કય જનુ આપતો મહાન પ્રુષ્ઠ હય લેકીન મેં કયા સમણુ

ગોરખનાથ—બરવડરી મહ ધડા લેકર જળ બરનેકુ આસ્તે મયા ત્યારસે ઉરકા દિલ લપટ મયાહે આગ્રસે ઉનકા મુદ તમે એકા સ્મરણુમે દીલ પ્રુત્યા આ દે જળ જળ કમોતુઆસ્તે

જાવેજે તખ હિનકા હસ્તસે ધડા દોહાયા અલગ ચલ આતાયા મગર
આજકા દિનમે એસાં દેખનેમે નહી આયા તખ મેં કહેતા
હું કે હિસકા દીલ લપટ ગયા

ઠયકંઠનાથ—હા મહારાજ સચ્ચી ખાત હે.

ભરતુહરી—પગમાં પડી મહારાજ હંડવત બીક્ષાલેકર આયા
હય,

ગોરખનાથ—[મીષ્ટાન ભાળી) કયું ભરથરી ચલ કયા લાયા
અને હિસકા કયા ખપ હે યોગીકું મીષ્ટાન નહી ચમએ;

ભરતુહરી—મહારાજ નગર પ્રજાકા જખ બહોત આગ્રહ દેખા
હિસકા કયા ખપ હે યોગીકું મિષ્ટાન નહી ચમએ.

ભરતુહરી—મહારાજ નગર પ્રજાકા જખ બહોત આગ્રહ દેખા
તખ મે ચેલ બીક્ષા ગ્રહન કીની હે.

ગોરખનાથ—અયા ભરતુહરી તેરા ફિલ ફેર સંસારમે લ-
પટા ગયા ધરમે કુછ સદેહ નહી મેરી પાસ જુઠા બોલનેકો સખખ
નહી કે સચ્ચા બોલ તેરા ફિલ લપટા હે કે નહી.

ભરતુહરી—નહી મહારાજ જુઠ કાયકુ બોલના ચમએ થોડા
ધણા તોલપટ ગયાયા જખ ધહાસે આયો અખ સંસારકી જળ
નગરી લગ મઈથી સો દુર હો ચુકી.

ગોરખનાથ—અયા ભરતુહરી તેરા દીલ બહોત લગ ગયા હે
ઓર નસીખમે છ માસકા રાજ્ય સુખ ભોગનેકાબી મુલતવી હે
માટે તુમ ઉજજનમાં જાકર છ માસ રાજ્ય સુખ ભોગકર પીછા
આવ એસાં મેરી આગા હેં.

ભરતુહરી—નહી મહારાજ મેં જાનેકુ ખારો ખુશી નહી હું.

ગોરખનાથ—કયું આગાકા અનાદર કરતે હે હિરમે કુછ
હરકત નહી આવેગા એસા સચ્ચા માન.

ભરપુહરી--મહારાજ અપનેકું થોઅ નહિ હે.

ગોરખનાથ--વૃથા આગ્રહ કરનેકા કુછ સુખળ નહિ હે તુમારા દિલ શીર ગયા હે ધર્મધ્યાન અગ્રહી તરહસે તમારેસે નહિ હોઆ મગર રાજ્ય સુખળી ચુક જાને હે પદ રીતસે દો બાત બિરહ નહિ કરના બાધી લેખળી એસાજ હે ચલો મેલી તુમારી સંધ આતા હું અરે છ માસકી મુદત તલક મેંબી એહ નગરીમેં ઠેર્યા મેરા ધ્યાનમેં એસા લગ શકે કે ભરપુહરીકી મોહ સારા સંસારમેંસે ફર હો ચુકી તઠેર તેરેકુ દિક્ષા દેકર સંગ લવેગા અબિ તો ચલો,

ભરપુહરી--અછા મહારાજ જેસી અપની આગા.

પ્રવેશ ૩ જો.

પાર્વતી--બાધ સાહેબ મહારાજ સાહેબે બહુ હિમ્મત નાંખી,

અંક્રણા--દાસી એમાં શું ! એતો ક્ષત્રિનો ધરમ છે આતો

દેવતાઇ પર દ્વા કરવા આવ્યા હતા અને પછી સજવન કરી હતી તેવા મર્ણ્યથી ડર ખાતી નથી જો ધર્મ સચવાતો હોય તો ?

પાં--બાધ ઇશ્વર પશુ સાચાની કસોટી કરવામાં બાધી રાખતા નથી અહો કેવો પ્રસંગ મેળવ્યો એક પારેવા રૂપે થઇ શરણમાં આવ્યો અને બીજો શિકારરૂપે થઇ તેની પાછળ આવ્યો એટલુંજ નહીં પણ કેવો કઠોર આગ્ર થઇને બેઠો કે કાંતો તેજ પક્ષી એઇએ નહીં તો જાતે મહારાજનું ધામ જોઇએ.

અંક--દાસી જ્યારે પરમકુપાળુ કસોટી કરવા ધારે ત્યારે શું કામ સખે હરીશંકરને શું કુખ આપવામાં ખામી રાખી હતી જે ખરા ક્ષત્રી વીર્યથી પ્રગટયા હોય છે તે તો કદી ડરતા નથી

પાં--અરે પણ મહારાજએ શરીરનો બધો ભોગ કટકે કટકા કાપી મુકવા માંડ્યો હતો ઘટ સુધી તો પક્ષીનુજ જખકુ નીચે પડ્યું જ્યારે અંતસમે આવ્યો ત્યારે તે બન્ને દેવતાઓ પ્રગટ થયા

ચં-પરમેશ્વરે જ્યાં જ્યાં કસોટી કરી છે ત્યાં ત્યાં તેવીજ રીતે મોક્ષજનને કરવત મુકાબ્યું સગાળસા પાસે કેલ્લખાને ખાણીઆ ખંડબો દાનેશ્વરી કરણ પાસે અંદકાળે કનિષ્ઠપણે દાન લીધું શીવાય દાખલા છે પણ તેવી કસોટીથી નહીં.

પાર્વતી-કસોટી તો કરી પણ છેવટ બક્ષીસો પણ ઠીક સુખત કરી અમ્મી તથા વાયું દેવતાએ પોતાની દેવતાઈઅર્ધી સ્થિત સુખત કરી તથા ધંદ આગળ આગમનું મુજે તેવું હીરા રતનથી જઠીત બત્રીસ પુતળીનું સીદાસન મોકલાવ્યું બાપ આપું કરણ અમાલે કોઈએ આપ્યું હશે. ખરું ?

ચંદ્રકળા-નહી કેમ ? શ્રી કણ્ણ ભગવાનનો ચોર ડામવ પણ જ્યારે સરણે આવ્યો ત્યારે અભીમાન્યુએ મામાનું સમપણ જણકાયું નહીં અરસપરસ જાલવ પાંડવને યુધ થવામાં પણ બાકી રહી નહીં પ્રલયકાળ જેવો સમો વરતાયો પણ અભીમાન્યુએ પોતાની વીર્ય લખવી ચર્ચામતને સોંપ્યું નહીં.

પાર્વતી-ત્યારે બાપ ક્ષત્રીની રીતજ અલાકીક છે તમે પણ શરીર સુખત કરવા તૈયાર થઇ ગયાં હતાં.

ચંદ્રકળા-તમ્હાર ન થઇએ તો પછી આ શરીર એવા પ્રસંગ વિના શું કામે આવે તેમ છે,

ચંદ્રકળા--પણ દાસી આજે રાજવાળીસેક જેવો કચેરીમાં સમારંજ હોય એવો મને બાસ થાય છે પ્રાણનાથ ગાદીએ બેઠા ત્યારે તોપોના બદાર કરવા દીધા નહતા તેમજ ખૂશાલીના અથે પણ તોપોના બદાર નહીં કરવા એવો ઠરાવ મદારાજ ભરતુંહરી પધાર્યા તેની દીધગીરી પાળવા માટે બદાર પડ્યો હતો તેને બદલે આજે બેશુમાર બદાર થયા નમરમાં પણ આનંદ આનંદ વતીઇ રહ્યો છે તેનું શું કારણ ?

પાર્વતી—આ સાહેબ ઉપરનો દેવતાઈ પ્રસંગ બન્ધો મહારાજ બરણ સ્થિતિમાં હતા તેમાંથી બન્ધા તેના આનંદ માટે ધણું કરીને હશે.

અંદ્રકળા—એ બાબતનો પ્રાણનાથને આવો અત્યાનંદ થાય નહીં કારણ ખરા ક્ષત્રી પુત્રો મરવાનો ડર ખાતા નથી અને વળી તેવા ધર્મના પ્રસંગે તો કોઈ પણ દિવસ પાણું પગડું ભરવાજ નથી માટે આનંદ તો ગમે તેવા પ્રકારનો હોય મહારાજ ધરી એ ધરીમાં આવી પહોંચશે ત્યારે સર્વ બાબતની માહીતગારી મળશે.
(વિક્રમ આવે છે.)

અંદ્રકળા—પધારો પ્રાણેશ્વર ! પ્રાણનાથ શું આજે એટલો બધો ઉત્સાહ છે કે એકદમ બહાર સૂઈ કરી દીધા ?

વિક્રમ—ત્રિયા આજનો દિવસ અત્યંત માંગલિક છે મહારાજ ભર્તૃહરીને જોગિદ્રષ્ટે તથા મહાન યોગી તેમના ગુરુશ્રી ગોરખનાથજી આપણી નગરીમાં પધાર્યા છે એવા સમયથી ક્યારે વધારે આનંદનો પ્રસંગ મળે તેમ હવે વળી આનંદમાં અતિશે વૃદ્ધિ તો એજ કે કાલે ગાદી ઉપર બરથરી મહારાજ તખ્તનશીને થવાના છે તો પછી એથી વધારે આનંદનો સમય ફરીને ક્યારે પ્રાપ્ત થવાનો હતો હાલમાં મહારાજ બરથરી તથા યોગિંદ્ર ગોરખનાથજી શ્રી મહાકા-
ળેશ્વરમાં છે ત્રિયા ચાલો તમારે દર્શન જવું હોય તો ?

અં—ચાલો પ્રાણનાથ ઘેર બેઠા ગંગા આવી તો તેમાં નાહી પવિત્ર કેમ નાં થવું ? પણ પ્રાણનાથ તખ્તનશીન થવા મહારાજ ધારે છે એ તો બહુ ખુશાલીની વાત.

વિ—હું સર્વનાં બહુધા આમહથી તખ્તનશીન થયો પણ મહાસળ ચિના મને સર્વ શુન્નકારવત ભાસવું હતું કોઈ પ્રકારના

આનંદ મને રહ્યો નહોતો. લપડાઈ મારીને મોઢું લાલ રાખવાપણું હવું ઇશ્વરકૃપાથી સૌ સારાં વાના થઈ રહ્યાં છે આલો ત્યારે હજારે.

અંત - ત્યારે જલે પધારેને પ્રણેશ્વર. (સૌ જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થી.

સ્વર્ગી તરફ જવાનો રસ્તો.

અગ્નિ--વાયુદેવ રંજ છે વિક્રમને તેના સત્યવાદી પણ્યને સહજ વખત ધન્યવાદ આપું છું અરે મૃત્યુ ભુમિકા પણ્ય સંપુર્ણ પ્રુત્યશાળી છે કે આવા વીર રત્નો તેની ઉપર પ્રગટ થાય છે,

વાયુ--પણ અરધી અરધી શક્તિ આપવી પડી તે તો તમારા હીસાખમાં નહિ હોય.

અગ્ની--અરે તેથી શું થયું એવા વીર રત્નને તો આપણી તરફથી જ્યારે કોઈ પણ પ્રકારની ઉશ્કેરણી ન મળે ત્યારે પછી આપણે શું કામના અરે વીચાર તો કર બીજો કોણ એવા સત્યવાદી છે કે શરીરના પોતાને હાથે કરી એવા રાષ્ટ્ર રાષ્ટ્ર જેવડા કંકડા કરે છે તેના માતાપિતાને કહેવું સહેલું પણ કરવું બહુ કઠીન છે.

વાયુ--અગ્નિદેવ એમાં તો જરા પણ સંદેહ નહિ વિક્રમ અરેઅર કોઈ દેવાંસી નર છે નહિ તો આવું અનિશ્ચિત વ્રત કદી પણ મનુષ્ય જાતથી રહે નહીં.

અગ્ની--મનુષ્ય તો શું પણ આપણા દેવાની પણ તેવી વૃત્તિ રહેવી બહુ મુશ્કેલ છે એતો અરેઅર કોઈ ઇશ્વરી અંશ છે.

વાયુ--પણ હવે ઈંદ્ર મહારાજને શું મોઢું બતાવવું આપણે પણ હાથે કરી પેદા યોગીને શુભ પેદા કર્યું છે એકતો અરધી અરધી શક્તિ ગુમાવી. તેવા વીરરત્નને દુઃખ દેવામાં આમી રાખી નહીં યમ તથા ઇંદ્ર મહારાજ સાથે હોડ બાંધી.

અગ્નિ-ચવાકાળ થઇ રહે છે વીધી ભેખ કોઇ કાળે પણ મીટવાના નથી હવે વૃથા પ્રભાતાપ કરે છે, અચેલી શક્તિ પાછી આવે તેમ છે મનની મનમાં રહી જાતી હતી આપણા ધારવામાં હતું કે કળીયુગના પ્રભાવમાં કોઈ પ્રતાપી પુરુષ આવ્યો નહીં હોય પણ હવે આત્રી થઇ ચુકી કે પૃથ્વી કોઇ દીવસ પણ નીરસીર થતીજ નથી. (વધતાલ આવે છે.)

૧ ભો. વધતાળ--અરે રંગ છે વિક્રમાદિત્યને તેના જેવા સત્તવાદી રાજા કોઈ નથી અને થશે પણ નહિ.

૨ ભો. વધતાળ--અરે પણ શું તેના આવો અમુલ્ય શુદ્ધ ન્યાય જોઇ હું અત્યંત વિરમય પામું છું અહા પણ શું તેની શક્તિ કોઈ મનુષી અંશ તેમ તો સંકેહ નહીં.

અં--પણ કેવી રીતે ન્યાય તોલ્યો શી વાત કરે છે.

૧ ભો. વધતાળ અરે ભાઈ તેના ન્યાયની શી વાત કરવી ઇદ્ર જેવા પણ ન્યાય ના મળી શકે તેવા વાંધાનો અદ્ય ન્યાય માળવ પતિ વિક્રમ ઉતાર્યો.

૨ ભો. વધતાળ-ધન્ય છે તેના માત પીતાને ધન્ય છે સેવા પરમાર કુળને અને તેના દેશમાં વસનારી પ્રજાના પુરુષ ભાગ્ય કે આવા અદ્ય ન્યાયી વસે છે.

વાં--પણ વાત તો કરે શી રીતે જનાવ બન્યો છે

૧ ભો--અરે ખીચારે એક ગરીબ વાણીઓ મરાઈ જાતો હતો તેના કેવી રીતે ઉધાર કર્યો છે અરે તેના ન્યાયને જોટલો ધન્યવાદ આપુ છું એટલો થોડો છે.

અં--પણ હવે ક્યાં સુધી વખાણ્યા કરશે અમારે તેના ન્યાયની પરીક્ષા કરવાની જરૂર છે માટે સર્વોચ્ચ વાત તાજાંદે કહી જતાવસો તો તમારો ઉપકાર માનશું.

૨ જો વધતાળ સાંભળો બાઈ તમારે સાંભળવાની બહુ
 અપેક્ષા છે તો કહી બતાવાવું હું કુતારા હોય કે ગમે તેવા હોય
 એક બે પરદેશી બ્રાહ્મણોનો વેશ લઈ અહીંયા એક પુલયંદશા કરી
 સાધારણ શાહુકાર છે તેને ઘેર આવી કહ્યું કે અમારે અહીં રાત
 રહેવું છે તો કુતારા આપે તો સાર પુલયંદશાહ બ્રાહ્મણ બન્યો
 ઉતરવા દીધા તેઓ કુતારા બ્રાહ્મણ પાસે સવાલાખ સવાલાખ કીમતની
 બે અમુલ્ય રત્ન હતા સાચી વાત કરતાં હોકે પ્રપંચ પછુ તેઓ ઉતર્યા
 બહુ અરસપરસ તકરાર કરવા લાગ્યા એક કહે બંને રત્નો મારી પાશે
 રાખું અને બીજો કહે મારી પાસે રાખું તકરાર તો વધી પડી છેવટે
 નીરમાણ કયો કે આજની રાત પુલયંદશા પાસે કહેવા દેવા તે ઠ
 રાવ બંનેએ કણુલ રાખી પુલયંદશાહને સોંપતી વખતે કહ્યું કે આ
 રત્નો સંગાતે માગીએ ત્યારે આપવા રત્ન સોંપ્યા બાદ સાચ બંનેએ
 રસોઈ કરવા ઠરાવ કયો રસોઈનો શરસામાન બને સાથે જઈ
 લઈ આવ્યા પ્રત બાકી રાખ્યું હતું એક રસોડામાં બેઠો હતો તેણે
 કહ્યું રસોઈ તમાર થવા આવી માટે લી લઈ આવ ત્યારે તેને
 કહ્યું કે એકલો જઈશ તો આપશે નહીં માટે તું સાથે આવ
 બીજાએ કહ્યું કે હું રસોડામાં બેઠો છું માટે ઉઠાશે નહીં હું
 અહીંથી કહું હું કે જા આપશે એટલે બીજો હતો તે લેવા
 ગયો પતી ગયો છે માટે રત્ન પાછા લાવો તેના જવાબમાં
 પુલયંદશાએ કહ્યું તમે બંને સાથે આવો તો આપીશ કારણ
 મારે એવો ઠરાવ છે એટલે લેવા આવ્યો હતો તેણે રાક
 પાડીને રસોઈ રાંધતો હતો તેણે કહ્યું કે પુલયંદશાહ
 આપતા નથી માટે તમે અહીં આવો સામા જવાબમાં રસોઈ
 કરનારો ન ઉઠતાં પુલયંદશાહ પ્રતી બોલ્યો ખુશીથી આપો તેની

હરકત નહીં એટલે પુલયંદશાહે બે રત્નો સોપા દ્રિષ્ટા કે
પ્રસ્ત પેસે લેવા આવનારો રસ્તે પડ્યો બે ધડી. જન્મ એટલે ૨-
સોઠ સંધનારે મોઢા સાદેથી કહ્યું કે પુલયંદશા આટલી બધી લી
વાર રસોઠ ઠરી જાય છે આરે લી જલદી આપોને મીનું નામ
સાબળી પુલયંદશાહનાં હાંઝાંઝ પઠી ગયા થોડીવાર થયા બાદ રસોઠ
પડતી મુઠી પુલયંદશા પાસે આવી ઉભો રહી બોલ્યો કેમ
મારો સાથી દેખતો નથી તવ પુલયંદશાહે કહ્યું તમારા કહેવા
મુજબ મેં તેને રત્ન આપ્યા તે લઈ તમારી પાસે આવ્યો છે, એવું
સાંભળતા પેસે બ્રાહ્મણ પંજાડ ખાધ નીચે પડ્યો બનેને મોઢો
વાધો ચાલ્યો બીયારા વાણીઆના માથે અટાટની ઉતરી પડી.

અમ્મી—તારે પછી શું બન્યું એતો બહુ વીગ્રીત થયું
ગણુનો લાઠ દોષ જ્યારે બિયારા પુલયંદશાહે ઉતારો આપ્યો
ત્યારે એવું ફળ મળ્યુંના.

૧ વધતાળ—લાઠ કળાયુગનો પ્રભાવજ એવો છે બ્રાહ્મણ
તો કહે મારા રત્ન લાવ નહીં તો પ્રહલત્યા આપીશ.

વામુ—બિયારા માણીઆને માથે પથુ મજબ ગુજ્યો ત્યાર
પછી શું બન્યું આનો અલ્લ ન્યાય કેવી રીતે ઉતાર્યો ?

વધતાળ—એતો ન્યાય વીક્રમ વિના કોણ ઉતારી શકે
વાણીઆએ પોતાની બધી ઇસ્કામત આપવા કહ્યું પથુ બ્રાહ્મણ
તે કશું માન્ય ન રાખતાં બે રત્ન અગર અઢી લાખ રૂપીઆ
શેઠડા બેમાંથી એક લેવાનું જણાવ્યું પુલયંદશાહ પાસે તેટલી
સયા મળે નહીં તેકદાર ચાલતી હતી તેવામાં વીક્રમ મહારાજની
સ્વારી આવી પહોંચી.

અગ્ની-તેણે કેવી રીતે ન્યામ ઉતાર્યો ખીમારા વાણીઆને
અથાવ શામ તો તો સારું

વર્ષતાળ-વિક્રમે ધણી રીતે બ્રાહ્મણને સમજાવ્યો પણ તેણે
માન કર્યું નહીં ત્યારે છેવટ મહારાજાએ અદલ રીતે ન્યામનો
ઠરાવ એવી રીતે બહાર પાડ્યો કે તમારે બંનેને સાથે રત્ન
લેવાનો ઠરાવ છે માટે ભાગી ગયેલ આશામી આવશે ત્યારે બંને
રત્નો તમોને મળશે.

અગ્ની-રંગરંગ વિક્રમ ધન્ય છે તારા માત પીતાને
આવોજ અદલ ન્યામ ઉતારવો જોઈએ ચાલો વાયુદેવ આપણે પણ
બહુ વખત બરાધ ગયો માટે તાડીદથી,

વાયુ-ચાલો ભાધ ચાલો વીક્રમની પ્રજા સદગંજ ચડતી
રાખે અને તેની પ્રજામાં સુખ શાન્તી ફેલાવ.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ ઉજ્જની કચેરી.

ભરતુહરી-મારા ખ્યારા બંધુ વિક્રમ હવે જેટલો આગ્રહ
કરે તેટલો વધા છે છ માસની અવધી હતી તે પુરી થઈ ચુકી
માટે હું કહી રહેવાનો નથી

વિક્રમ-બ્રાત્રી ગમે તેમ શામ તો પણ હવે હું જવા
દેનાર નથી વાંઝલ જરા વીચાર કરો. આપ જ્યારે આમ મને
તરછોડી ચાલ્યા જશે મારે કોનો આધાર ! તેમ છતાં
આપને યોગ ગ્રહ કરવા બહુ આગ્રહ હોય તો ખુશીથી મને
પણ સાથે તેડતા જાઓ હું બનતી રીતે સ્વીચ થઈ આપની
સેવા ચાકરી કરીશ પણ મારો અનાદર કરી ચાલ્યા જાઓ તે કદી
બનવાનું નથી.

ઝારખનાથ—વિક્રમ તુમ વધા આગ્રહ કાયકુ કરતો હે
હરેકે લલાટમાં છ માસકા રાજ્ય કુખ કમતી રજા થા સો
સંપૂર્ણ હો ચુકા,

વિક્રમ-મહારાજ ત્યારે હું આંહી રહેવાનો આગ્રહ પણ નથી
કરતો હું પણ ખુશીથી સાથે આવવા તૈયાર છે.

ભરતુહરી-બાપુ વિક્રમ એમ બનવું બહુ મુશ્કેલ છે પછી
હજીજની શી હાલત હું યોગ ગ્રહણ કરવા માંડે છું તેવું કારણ
એકે પાછળ રાજ્ય ચલાવનાર તમે છો ત્યારે નહીં તો પ્રજાને
કળકળતી મુકી કદી ના જવાય.

વિક્રમ-વહીલ બાપુશી પ્રજાને કંઠાવવા ખુશી નથી અને
શું મારો અનાદર કરશો આમ તો કદી ન બનવાનું

ભરતુહરી-પ્રધાન સુર્યસીંહ વિક્રમનો કયાંત મારાથી જોષ
લકાતો નથી માટે તમે સારો રીતે સમજાવી મને રાજ અપાવો
મને તેમ થાય તો પણ હું અહીં રહેવાનો નથી,

સુર્યસીંહ-મહારાજ આમ કરવું શું આપને યોગ્ય છે ?
તે વખતની બીના તો આપને જે કાળ ચડ્યો હતો તેવું હવે શું
છે હજીજને આમ નીરાધાર મુકી ચાલ્યા જવું એ શું આ
પને યોગ્ય છે ! વીક્રમ મહારાજ રાજ્ય ચલાવવાને સંપૂર્ણ
અક્તિમાન છે ખરા પણ હજી તેમની હિમર યોગ્ય નથી રાજ
કારભારમાં કેવા પ્રપંચો રહેલા છે તેથી આપ માહિતગાર છો
નાવું સુવું રાજ્ય હોય તો ઠીક પણ બાણ્ય લક્ષ માળવો તો
આપને આમ વીચાર કરવા લાયક નથી. વળી મહારાજ હમર
સ્મરણ કરવું હોય તો અહીંયા કયાં નથી થવું ? આપને માટે
ખાસ એક ગ્રામ મહેલ કરાવશું તેમાં યોગ્ય ગ્રહણ કરીને રહે.

પણુ ઉજ્જવન બહાર પગલું ભરવા વિચાર ધારે તે તો ઠીક ન જણાય વળી વખત ક્યાં ચાલ્યો ગયો છે અમરકુળનું જ્યારથી આપે પ્રાસન કર્યું ત્યારથી જન્મ મરણનો ભય તો આપના શીર ઉપરથી ઉતરી ચુક્યો છે જ્યારે વિક્રમ મહારાજની ઉમર બરાબર યોગ થાય ત્યારે ખુશીથી ચાલ્યા જશે પણ ત્યાં સુધી તો યોગનું નામ પણ લેશે નહિ આપ મહારાજ સમજું છો: તેથી વધારે મારે કહેવું એ ઉચિત નથી રાજનીતિનો વિચાર કરે રાજ્યમાં શા પ્રમાણે વર્તવું તે સ્મરણમાં થ્યો વૃદ્ધાવસ્થા થાય અને પાછળથી માઠીએ બેસનાર યોગ્ય ઉમરનો હોય તો રાજ્યમાં વાન-પ્રસ્થ થઈ જઈ કરવું ત્યાં સુધી તો રાજ્યપટ છોડી એક પગલું પણ બહાર ભરવું નહિ વિસ્તાર કરીને તો પણ એનું એ વિક્રમ મહારાજને પંદરેક વરસ થયાં હશે વીસ વરસે યોગ્ય મણાય માટે પાંચ વરસ વિત્યાબાદ આપના ધ્યાનમાં આવે તેમ કરજો.

ભરૂંહરી—પ્રધાનજી તમારે ઉલટું આમ કહેવું તે વાજબી નથી હું રાજવીતી પુરેપુરી સમજું છું પણ મને જ્યારે અરૂચી થઈ ત્યાર પછી રહેવું તે શા કામનું છે વળી વીધી લેખ પ્રમાણે હંમેશા થયા કરે છે. મારા નશીબમાં રાજ નથી પણ યોગ્યજ છે. કદાપી ધારો કે પ્રથમના જેવી કાંઈ બીજી આદત આવી પડી ત્યારે કરોધ કરી ચાલ્યો જાઉં તેથી આ શું નરવું છે અને જ્યારે નશીબમાં યોગજ છે ત્યારે ગમે તેમ—રાજ્યમાં રહીશું તો પણ વિધી સુલ અવરાવી વળી બીજો ગુન્હો ઉભો કરી વનવાસ આપશે માટે આનંદ વૃત્તિથી જનું એજ ઉત્તમ ગણું છું. વળી રાજ્ય છોડી પ્રજાનો અવિશ્વાસ લેવા ચાહતો નથી પણ ખાત્રી છે કે મારી પાછળ વિક્રમ સવાઈ માઠી ચલાવે એવી તેનામાં સત્તા છે વળી અરૂચી થઈ ત્યાં

રહેવું પણ યોગ્ય ગણતો નથી અને ત્યાં રહીએ તો નકી વિધનજ
 આવે તેમાં જરા પણ સંદેહ સમજશો નહિ ત્યારે અહીંનું પણ
 ચુકવું તેમાં પ્રથમ લાભી નજરથી તપાસવું કે પાછળ જરા પણ
 વિશ્વાસવું ના પડે ભાણુ વિક્રમ હવે તું હઠ છોડી દે અને ખુલાલીથી
 રજા આપ તો ઇશ્વરી સ્મરણ અમુલ્ય વખત જે અમરતો ગુમાવ
 છે તે ખપમાં આવી જાય, આ મનુષ્યાદેહી ફરીને ફરીને પ્રાપ્ત થવાની
 નથી, તેમ ત્યાં સાથે પણ પાપ પુન્ય શીવાય કાંઈ આવવાનું નથી.
 વિક્રમ પ્રજનનું પુત્રમય પાલન કરવું એ પણ ઓછું પુન્ય નથી અને
 તો ખરેખરી ઠોકર લાગી અને ખરી રીતે સંસાર તરફ અશ્ચયી
 થઇ ગઇ ત્યારેજ દિક્ષા મહત્ત્વ કરે છે તે તું રાજ્ય કારકીર્દીમાં
 યોગ્ય ત્યારેજ. નહિ તે મારાથી પણ ન જવાય કારણ ઇશ્વરી સ્મ-
 રણમાં જે આત્માનું કલ્યાણ થાય તેનાથી સહઅગણું પાપ પ્રજન
 વિશ્વાસથી ચોરી જાય, વિક્રમ હવે મને ખુશી થઈને રજા આપ
 એટલે ચાલ્યો જાઉં.

વિકરમ

ગાયન.

નવ પાડો બુદ્ધોરે, વહીલ ભાણુ મારા
 સાથે આશીશ હુંતોરે, મવા દઉં ન્યારાઃ
 લધુ ભાત છોડીરે, બ્રાણુ જવા શું ધારો,
 કાંઈ દયા તો હીલમાં, લાવી અરજ સ્વીકારો
 નથી શક્તિ તો મારીરે રાજ્ય ચલાવવાને,
 હિમર હજુ નથીરે રાજ્ય નથીરે શીર ધરવાને;
 ખટપટો છે ભારીરે, રાજ્ય તણી મહારાજ,
 નવ ફાવે લગારીરે, મારી શી રેશે માગ્ન,
 તરછોડી જાઓરે, સોગન તવ મારા,
 વહીલ ન ચાશોરે, મુજથી ન્યારા.

જનુની જીવોરે ગાપીચકની.

ભરતુહરી—વૃથા આગ્રહ જરા કરો, કદી રહેવું ન આવશ્ય.

સુખેથી રાજ્ય તું ભોગવે પાળો પ્યારથી પ્રજાપણ;

અમે તો અલેક જગાવશું,

વિકરમ—કુર વચન તમે કહો, લાગે દીલકામાં લાપણ

ભાતા જ્ઞાને તરછોડો, એકલા ના રહેવાયણ,

ભાત સાથે જ્યોને સાથમાં.

ભરતુહરી—ખંધુ મારા તું વિકરમ વૃથા નવ કર તાતણ

હવે કદી ન રાજ્ય ભોગવું, રહો સુખે મમ ભાતણ અમે.

વિકરમ—કારી ધા બાણ ના કરો, આ શું વદો છો વચનણ

રાજ્ય કરી ન શકું, દીલ આપ છે પતનણ બાણ.

ભરતુહરી—સોચ વરથા જ્ઞાને તું કરે, જેવા ભેખ લલાટણ

સંસાર અસાર હું મણું, યોગ મણું ભાતણ અમે.

વિકરમ—આપ વિનાનો સંસાર તે, મારા વરથા સદાયણ,

શમજાન સમ સમજું ખંધું ખીણ શી છે સગાઈણ બાણ.

ભરતુહરી—હિજ્જની શુની તો નવ રહે, પ્રજા મુકે નિશ્વાસણ

પાપ અપુલ્ક છે તેહનું થાય નરકનો વાસણ અમે.

વિકરમ—એમ સમજો છો તમે ખંધું, શીદ મહો વનવાસણ;

વહીલ વિચાર ઉડો કરો, શીદ જ્યોછો નિસવાણ અમે.

ભા—માદી વારસ જ્યારે બાણ છો, તવ નીકળું વનણ,

અમરતો ભેખ કદી ના ધરું. યોગ કરું ના ગ્રહણ, અમે.

ભા—હવે તું જેટલો આગ્રહ કરે તેટલો વરથા છે હું કદી

પણ રહેવાનો નથી માટે મને ખુશી થઈ રજા આપ તું કકળાટ ન
કર અને મારે જવું તેમાંથી છશ્વરી સ્મરણનું ફળ શું મળવાનું ?

મને બે વાતે શા માટે જીવાવે છે ? હું કદી રાજ્ય ભોગવનાર નથી તું અતીશે આગ્રહ કરીશ તો વનમાં નહિં જઈ તેમ રાજ પશુ નહીં ભોગવું, શાને માટે બંને ચુકાવે છે ? સખળસિંહ તમે વિકર-મને સમજાવો તો ઠીક કહેવાય.

સખળ-મહારાજ આપ આગ્રહ લેધને બેઠા છો તો તેમાં વિકરમ મહારાજને શું કહેવું હજી તેમની ઉમ્મર નાની છે આપ પુકત ઉમરે પહોંચ્યા છતાં જરા પશુ વિચાર નથી કરતા એ શું ચોખ્ખું છે ! વાનગ્રસ્થ ગ્રહણ કરવા પશુ ક્યારે કે જ્યારે પ્રજાવરણ થઈ હોય અને તપ્તનશિન થનારની ઉમર યોગ્ય હોય ત્યારે તે સી વાચ રાજપુત્રાને દિક્ષા લેવાની સાધુ મનાય છે માટે જો આપનો આગ્રહ છોડી ક્યો; આપને અમે શિષ્યામણુ દેવા લાયક નથી પરંતુ અત્યારે આપે રાજ્ય હઠ ગ્રહણ કર્યો છે. તેથી કહેવું પડે છે વધારે આશું બોલાયું હોય તેની ક્ષમા માયું છું,

ગોરખ-તુમ સખ લોકો એસા આગ્રહ લેકર બેઠા હે મગર કુછ માધુમ નહીં હે બરથરીકા લાલટમે છ માસકા રાજ્યભોગ કમ-તી રહાયા તે ભોગ લીયા લેકીન છે માસ હો ચુકા તખ તુમારે ધધર રોકનેકા કયા સખળ હે ઉનકા લાવખ્યમેં યોગ્ય લીખા હે તુમ વિધીકા લેખ ટાળનેકું કયું સામથ હે ! સખ બાતકા તલાસ કરકે સખી આગ્રહ છોડકો બહોતમેં કુછ હાંસિલ નહીં મીલેગા થહ બરતુ હરી રેહનેવાલા નહિ હે જીસ વખત હમ સખ થહ નગરીમે આયા હિસ વખત બરતુરીકા દીલ સંસારકી જલમને ઝપટ ગયાયા મેને જખ એસા દેખા ઓર ઉનકા લલાટમેં છ માસકા રાજ્યભોગ મુલ-તવી રહા યા, તખ, તખ અપનીજ જાતસે ઉનકું તપ્તનશિન કીયા થહ વખત તો હો ચુકી તખ ફેર કુછ બારતે રોકતે હે ધસમે મેરા કુછ સંવારથ નહીં હે હમ તો હિસકા કત્યાણુ વારતે કહતે હથ.

ભરથરી—હવે રાજ આપે તો સાઈ કહેવાય.

મુર્ચ્ચસીંહ—કહો તો રાજ સાથે હું આવું.

મહારાજ કદી એમ ના બનવું તેથી રહે સૌને દીલ્લો દમવુ. મહા.
જંગલ જાઓ ના તરછોડી, મુવાવરથા શું જંગલ વસવું. મહા,
માળવ પ્રગ કલપે છે ભારી, તેનુ પાપ શીર જ્ઞાને તો ધરવું, મહા.
જંધુને જોડી તોડો છો જ્ઞાને સાહસીક કર્મ સીંદ આચરવું. મહા.
ગ્રમ રીતે રહી મહાલયમા સ્મરણ સ્મરણ સદા ધસવું કરવું. મહા.
પણ જંગલની માંહે જવાનું રાજન કદી નથી તે તો બનવું. મહા.
વીક્રમ બનજારે!

શું મુકો છો મને વીસારી. નહી વાત કદી એ થનારી.
નથી એકલો કદી હું રહેનારો નથી તમથી જુદો પડવાનો.
કંઈ દયા અંતર લો ધારી. નહીં
તમે તરછોડી વનમાં જશો, તો તો નાંખુ નહીં મળે ફાંસો;
નવ મારો દીલ ધાવ કારી. નહીં

કકળતો મુકી શું જનારા ભાણ ન્યારા શુંરે થનારા
તરછોડો મને ના લગારી.

ભરાણ નામ શું ધારો છો યોગી શું ઘટે છે લેવા જોમ;
નથી હિમર હજુ જરા મારી. નહીં
જંધુ થાઓ જરા જો ન્યારા, તવ તમને સોજન છે મારા;
આ શી વાત છો આકારી. નહીં

વહીલશ્રી આપ મને તેમ તેમ કરશો પણ તમારાથી જરા
માત્ર પણ જુદો રહેવાનો નથી આપના વીયોએ રહી રાજ ભોગવવા
જરા માત્ર પણ ખુશી નથી. જ્યાં જ્યાં આપ જવા વીચાર ધરશો
ત્યાં ત્યાં સાથે આવી આપની સેવા બજાવીશ ત્યારે જ મારા દીલને

જાંત વળવાની બરાત કાંઈ વીચાર કરો ? શું મારી ઉમર માળવા જેવું મહાન રાજ ચલાવવાને યોગ છે રાજ ખટપટોથી આપ સંપુર્ણ માહીતગાર છો છતાં આવું અત્યંત જોખમ ભરેલું કામ મુને સોંપી જતા જરા પણ આંચકો કેમ ખાતા નથી ?

ભૃગુ—વિકરમ તું બળેજ્ઞાને શ્વા માટે બાળે છે ગમે તેટલો આગ્રહ અરૂચી તરફ વૃથા છે વારંવાર આવા કલપાંતથી મને દુઃખી નહીં કર છધર સદાકાળ તારૂં કલ્યાણ કરે આ સંસારમાં મને એવી ઠોકર વાગેલી છે કે ગમે તેમ થશે તો પણ રાજ્ય ભોગવવા જરા પણ રૂચી કદીજ નહીં થવાની માટે ખુશી થઈ રજા આપો તો સાહે.

ગૌરમ—વિક્રમ વ્રમ જીતના આગ્રહ કરતે હે તે વૃથા હે મેરા બચનકી સિદ્ધિ રખતા હોતો તાકીદસે રજા દેદે તેરા બહોત આગ્રહ હે તો દો માસ તલક છદર ઠેર હમ ફેર ચલા જાયમા.

વીર—(સ્વગત) બે માસ તો રહેશે વળી જમ ત્યારે વાત છે તો (આસન) ત્યારે તો ઠીક.

ભૃગુ—વિકરમ, પ્રધાન સૈન્યપતિ આદી સરવે સભાજનોને હવે આ રાજ્યરૂપે મારા છેલ્લા પ્રણામ છે પ્રધાનજી તમે તથા સખ-જાસિંહ હમેશાં વિકરમને સદ્ગુણોથી સારા રસ્તે ચડાવજો અને ઉપ-દત્તની મારી નીચેની શીખામણ સર્વ ધ્યાનમાં રાખજો.

મુકુત કરના હોયસો કરલો.

બળે ભાવે કીરતાર, જન સહુ ભાવે બળે કીરતાર.
પ્રજા છે તારણ હાર, જન સહુ ભાવે બળે કીરતાર,
માત પીતાને સુત દારા, વળી પુત્ર અને પરીવાર,
સ્વાર્થ તણ સરવ સજ છે, સાથે ન કાંઈ આવનાર. બળે

સાર સમજી શીક્ષા તો મારી, આણેને દીક્ષ મોઝાર,
નારી કીચડમાં નહીજ લપ્ટો, નહી તો ફુખી થનાર,
નહી તો ફુખી થનાર, વીધયથી નહી તો ફુખી થનાર. બન્ને.

આ મારી શીક્ષાને સર્વ સજાસદો ગ્રહણ કરી નારીથી નહી
લપટાતા જે તમારા આત્માનું સાર્થક કરવું હોય તો સદાકાળ ઇશ્વર
સ્મરણમાં તમારો વખત ગુમાવો સંસારનો ત્યાગ કરવો એમ
મારું કહેવું નથી પણ સ્ત્રી જાતી કાષ્ટની નહી સમજતાં તેનામાં
એકદમ લુબ્ધ બની તન, મન, ધન એ સર્વસ તેને સોંપી દેવું
નહી મતલબમાં તેનો જરાપણ વિશ્વાસ કરશો તો નહી સમજો કે
તમને પુરેપુરી શીક્ષાએ પહોંચાડશે હવે છેલ્લા પ્રણામ છે. મારાથી
કાષ્ટપણ પ્રત્યે કાંઈ પણ વધુ, ઘટુ કહેવાણું હોય તો તેની ક્ષમા
માગું છું.

ગો૦—ભરથરી સૂતાળી રાખો બખત બહોત ચલા ગયા.

બ૦—ચાલો મહારાજ ચાલો.

વી૦—ચાલો પ્રધાનજી આક્ષમ રથાન સુધી સાથે
જમશું ના ?

સુ૦—કેમ નહી એક મહીના સુધી તો પરમકૃપાળુએ દર્શન
ચાચ એવો અમુલ્ય વખત આપ્યો છે તે કેમ ત્યાગી દેશું.

(સહુ નીકળી જાય છે.)

કુકુકુકુકુકુકુ
કુ
કુ
કુ
સમાપ્ત.
કુ
કુ
કુકુકુકુકુકુકુ

આશુક માશુક ના પ્રેમ પ્રસંગોથી ભરપુર

પ્રવીણસાગર.

ગુજરાતી શીકા સહિત. આ પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ સ્વરચના રાજકોટના કૈલાસવાસી મહારાજધિરાજ શ્રી મહેરામણજીએ પોતાના નિપુણ મહાયકોની સમ્મતિથી સં. ૧૮૩૮ માં રચેલો છે. ગ્રંથ એટલી બધી ચતુરાઈથી ભરપુર છે, કે તેણે બાળાના નામાંકિત અને ચતુર કનિષ્ઠ-રોનાં મન હરિ લીધાં છે. આખો ગ્રંથ આશુક માશુકની અરેખરી પ્રેમ મહીમાથીજ વર્ણવેલો છે સાથે નાયક નાયકાના ભેદ નાડીપરિક્ષા, અર્થપરીક્ષા, શુકનાવલી, રણસંગ્રામની પાંગિતાઈ રાજનીતિ, અને વિદ્યા, રાગ, તેની ઉત્પત્તિ, વિરહાત્તાપ, ઇશ્વરભક્તિ સાથે અષ્ટાંગ યોગનું નાનાવિધ અલંકારથી રસમય વાણીવડે સવૈયા, કવિતા, છંદો, આદિ અનેક જાંદથી વર્ણવેલું છે. ટુંકમાં જેમ કલ્પવૃક્ષ નળે જે ઇચ્છા રાખીએ તે તેને મળે છે, તેમ આ ગ્રંથમાંથી ભોગ વિલાસ પામશે, યોગીજનો યોગ વિદ્યાને પામશે; તેમજ પ્રેમીજનો પ્રેમલીલાને પામીને મનમાં રૂપ લાવશે, કવિયો રસ અલંકાર અને જાંદને પામશે ચતુર પુરો ચતુરાઈને પામી રાજ થશે આ મનોહર ગ્રંથના નાયક પ્રવીણ ને રાજકુંવરી સુજાનબા અને સાગર તે રાજકોટના હાકોર મહેરામણજી છે સંપૂર્ણ ૮૪ લેહરો ૧૦૪ ચિત્રકાવ્ય સહિત કુલ ૮૭૫ સોનેરી ગીટના પૃષ્ઠો સહિત કિંમત રૂ. ૮-૦-૦ પૌરોજ ૧૦ આના બહુદા.

મળવાનું ઠેકાણું:—

પ્રુકસેતર મંગલદાસ જોઈતારામ

ગાંધીરોડ—અમદાવાદ.

પ્રથમ વિજય પ્રો. પ્રેસ ૧૮ સન ૧૯૦૧.—અમદાવાદ.

